

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Anita Kos Marijan

**Nadomestno materinstvo – med izrabo telesa v tržne namene in
altruističnim dejanjem**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2017

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Anita Kos Marijan
Mentorica: prof. dr. Alenka Švab

**Nadomestno materinstvo – med izrabo telesa v tržne namene in
altruističnim dejanjem**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2017

Nadomestno materinstvo – med izrabo telesa v tržne namene in altruističnim dejanjem

Nadomestno materinstvo je pojav, ki ga poznamo skozi zgodovino, v zahodnem svetu pa se metode njegovega izvajanja spreminjajo v skladu s tehnološkim napredkom na področju medicine. Pozitivni učinki nadomestnega materinstva so pogosto spregledani, saj ga omejuje veliko dilem, moralnih in etičnih vprašanj. Vendar se nadomestno materinstvo kljub vsem dilemam in zadržkom izvaja vse pogostejše, saj ponuja možnost genetske vezi nameravanih staršev z otrokom. Države po svetu imajo različna stališča do instituta nadomestnega materinstva ter različne zakonodaje in sodne prakse, ki urejajo to področje. Nekatere države izvajanje nadomestnega materinstva strogo prepovedujejo. V nekaterih državah je dovoljena zgolj določena oblika nadomestnega materinstva, spet drugod je nadomestno materinstvo lahko zgolj dejanje iz altruizma in je popolnoma neplačano. Področje nadomestnega materinstva pa ima popolnoma drug pomen v državah v razvoju, kjer je to tržno usmerjeno in se je iz tega razvil medicinski turizem. V Indiji je področje nadomestnega materinstva neurejeno in brez nadzora, kar omogoča izkoriščanje revnih Indijk, ki so za preživetje svojih lastnih družin prisiljene služiti denar z rojevanjem otrok bogatim evropskim parom, ki bi v svojih matičnih državah to obliko pomoči plačali bistveno več. V Sloveniji je pomoč pri procesu nadomestnega materinstva prepovedana oziroma sankcionirana, ni pa nadomestno materinstvo striktno zakonsko prepovedano. Zagovorniki obstoječe zakonodaje poudarjajo, da zakon ščititi interese otroka in nadomestne matere, ki sta najšibkejša člena v takih sporazumih.

Ključne besede: neplodnost, nadomestno materinstvo, nameravani starši, nadomestna mati, dileme

Surrogacy – using your body for profitable purposes or an act of altruism?

Surrogacy is a phenomenon that we've known through history; in the Western world, the methods of its implementation are changing in line with medical technological advances. The positive effects of surrogacy are often overlooked, because it is limited by many dilemmas and moral and ethical issues. However, despite all this, surrogacy is being carried out more and more often because it offers the possibility of a genetic link between the intended parents and the child. Countries around the world have different views on the institute of surrogacy and different legislations and case-laws that govern this field. Some countries strictly prohibit its implementation. In some countries, only a certain form of surrogacy is permitted, and elsewhere, it can only be an act of altruism and is completely unpaid. The field of surrogacy, however, has a completely different significance in developing countries, where it is market-oriented and medical tourism has evolved. It is unregulated and uncontrolled in India, where poor Indian women are being exploited and forced into surrogacy to make money for the survival of their own families. They are giving birth to children for rich European couples who would otherwise be paying substantially more in their own countries. Assistance with surrogacy in Slovenia is strictly prohibited or sanctioned, however surrogacy on its own is not strictly legally banned. Advocates of the existing legislation point out that the law protects the interests of children and surrogate mothers, which are the most vulnerable in this arrangement.

Key words: infertility, surrogate motherhood, intended parents, surrogate mother, dilemmas.

KAZALO

1	UVOD	6
2	POJEM NADOMESTNEGA MATERINSTVA	10
2.1	Oblike nadomestnega materinstva	10
2.2	Zgodovinska perspektiva nadomestnega materinstva	12
3	RAZLOGI ZA »UPORABO« ALI IZVAJANJE NADOMESTNEGA MATERINSTVA	15
3.1	Neplođnost	15
3.2	Istospolni pari	16
3.3	Način življenja	17
3.4	Zakaj se ženske odločijo postati nadomestne matere	18
4	MORALNI IN ETIČNI ZADRŽKI TER PROBLEMI NADOMESTNEGA MATERINSTVA	20
5	INDIJA – PRIMER MEDICINSKEGA TURIZMA	30
6	PRAVNA UREDITEV NADOMESTNEGA MATERINSTVA V POSAMEZNIH DRŽAVAH PO SVETU IN V SLOVENIJI	34
6.1	ZDA	36
6.2	Velika Britanija	38
6.3	Rusija	39
6.4	Francija	41
6.5	Slovenija	41
7	ANALIZA STALIŠČA SLOVENK IN SLOvenceV DO NADOMESTNEGA MATERINSTVA	44
7.1	Metodološki okvir	44
7.2	Rezultati ankete	45
7.2.1	Socio-demografski opis vzorca	45
7.2.2	Sklop vprašanj glede želje po otroku	51
7.2.3	Sklop vprašanj glede nadomestnega materinstva	55
8	DISKUSIJA	83
9	SKLEP	87
10	LITERATURA	90
	Priloga A: Anketni vprašalnik	96

KAZALO GRAFOV

Graf 7.1: Struktura anketiranih po spolu	45
Graf 7.2: Struktura anketiranih glede na starost	46
Graf 7.3: Struktura anketiranih glede na status izobrazbe	48
Graf 7.4: Struktura anketiranih glede na zaposlitveni status	49
Graf 7.5: Struktura anketirancev glede na zakonski status	50
Graf 7.6: Pomembnost imeti otroka	51
Graf 7.7: Pomembnost biološke vezi z otrokom	52
Graf 7.8: Sprejemljive možnosti, kako uresničiti željo po otroku	53
Graf 7.9: Sprejemljive oblike nadomestnega materinstva	56
Graf 7.10: Sprejemljive oblike nadomestnega materinstva glede na spol	57
Graf 7.11: Izbira nadomestne matere glede na spol	59
Graf 7.12: Lastnosti nadomestne matere	60
Graf 7.13: Vloga nadomestne matere	70
Graf 7.14: Razlogi za vlogo nadomestne matere	71
Graf 7.15: Razlogi proti vlogi nadomestne matere	72
Graf 7.16: Prepričanja glede nadomestnega materinstva	75

KAZALO TABEL

Tabela 7.1: Struktura anketiranih po spolu	45
Tabela 7.2: Struktura anketiranih glede na starost	46
Tabela 7.3: Struktura anketiranih glede na status izobrazbe	47
Tabela 7.4: Struktura anketiranih glede na zaposlitveni status	48
Tabela 7.5: Struktura anketirancev glede na zakonski status	50

1 UVOD

V dobi odraslega človeka (predvsem ženske) se pričakuje, da bo odločitev za rojstvo otroka ena od ključnih prelomnic v (njem) življenju. Ženska v vlogi matere je globoko ukoreninjena podoba v družbi in del ženske identitete. Včasih je bila plodnost ženske pomembna zaradi zagotavljanja delovne sile, saj je vsak otrok pomenil doprinos k družinski ekonomiji in delo je postalo lažje. Danes pa plodnost ženske ni več povezana z zagotavljanjem delovne sile, se je pa ohranila njena pomembna vrednota zaradi stereotipne socialne podobe ženske, da je vloga matere del ženske identitete in je to nekaj naravnega (Repinc 2001, 57–58). Nadalje Repinc (2001, 63) navaja, da »v zahodni kulturi prevladuje prepričanje, da vsaka ženska, ki nima otrok, je čustveno neizpolnjena in zato manj ženska. Če si pri tem ne more pomagati, jo je treba pomilovati, kot če bi imela kako okvaro. Če pa nima otrok po lastni izbiri ali se jim odpove, jo imajo za sebično in trdo«. Ker je »brezotroškost« pojav, ki ima v družbi negativen predznak in je povezan z diskriminacijo vseh, ki otrok nimajo, se ženske v današnjem času trudijo postati matere na različne načine. V preteklosti so ženske pomoč iskale v različnih templjih, molile raznim božanstvom ter pile mešanice zelišč in čajev, ki naj bi imeli blagodejen učinek pri uravnavanju ženskih hormonov in rodil. Dandanes ženske poskušajo obiti neplodnost s posvojitvijo, postopki OBMP in tudi z najemom nadomestne matere.

Medicinsko reševanje neplodnosti sicer sega že v čas Aristotelovih in Hipokratovih učencev, danes pa ima medicina z vsemi svojimi napredki na področju reproduktivne tehnologije glavno vlogo pri pomoči, kako lahko neplodni pari pridejo do (vsaj delno) genetsko svojega otroka. Obstoj novih reproduktivnih tehnologij, kakršen je postopek oploditve z biomedicinsko pomočjo (OBMP), je posledično povzročil nove načine ustvarjanja družin in novih oblik sorodstvenih odnosov. Prav tako je postala praksa nadomestnega materinstva – kot eden izmed načinov pridobitve otrok – s sodobnimi načini oploditve lažje izvedljiva. Pri opredelitvi pojma *družina* se več ne moremo zanašati na obstoječe kulturne norme in prepričanja (Štrukelj 2014). Zaviršek (2013, 378) navaja, da »socialno starševstvo postaja vse pogostejši odnos med otrokom in odraslim, med katerima ne obstaja biološka vez, temveč ekonomska, socialna in čustvena povezava v daljšem časovnem obdobju ter odnos navezanosti«. Nove reproduktivne tehnologije so sicer povečale število reproduktivnih izbir

in odločitev, ki dajejo novo upanje vsem tistim parom ali posameznikom, ki se soočijo z neplodnostjo, hkrati pa se je povečalo tudi število etičnih dilem (Zaviršek 2013, 378).

Del družbe oploditev z biomedicinsko pomočjo (OBMP) zavrača, ker posega neposredno v naravo reprodukcijskega procesa, plaz kritik in zavračanja pa spremlja tudi izbor nadomestnega materinstva kot načina pridobitve otroka (Repinc 2001, 58). Čeprav nadomestno materinstvo nudi neplodnim parom in posameznikom rešitev, kako vseeno pridobiti svojega otroka, se nadomestnih mater drži negativen predznak, saj – kot navaja B. Repinc (2001, 58) – »v naši družbi »prava« ženska svojega otroka ne zapusti«. Prisotne so dileme in etični pomisleki glede sorodstvenih vezi, zaupnosti podatkov, otrokovih pravic oziroma zlorabe otrok, zaslužkarstva žensk itd. (Marn 2009). Ravno zaradi omenjenih dilem in zadržkov je institut nadomestnega materinstva v svetu zelo različno obravnavan. Ponekod je povsem legalizirano in pravno urejeno področje, drugod je dovoljen s pravno-formalnimi omejitvami ali pa gre za povsem neregulirano (a ne prepovedano) področje (Zaviršek 2013, 385).

Kljub vsem moralnim in etičnim zadržkom je treba sprejeti dejstvo, da se nadomestno materinstvo v današnji družbi dogaja, pravzaprav je vedno pogostejše prisotno. Kot navaja Weber (2012a, 15), »pripomore k uresničevanju ustavne pravice do svobodnega odločanja o rojstvih (zaželenih) otrok«. Za ohranitev nekih temeljnih moralnih in etičnih načel je treba vzpostaviti natančno določena in pravno urejena pravila nadzorovanja take vrste reprodukcije in tako preprečevati zlorabo in zaslužkarstvo. Slednje velja tudi za Slovenijo, kjer slovenska zakonodaja izrecno ne prepoveduje nadomestnega materinstva, vendar ga je v praksi nemogoče izvesti (Weber 2012a, 15). Pomoč pri procesu nadomestnega materinstva je prepovedana oziroma sankcionirana, pa vendar to ne pomeni nič drugega, kot da pari in posamezniki pomoč poiščejo izven državnih meja. Povsem neregulirano področje nadomestnega materinstva predstavlja najboljšo možnost za pojav zlorab ter zaslužkarstva.

Popolnoma drug pomen dobi področje nadomestnega materinstva v državah v razvoju, kot je na primer Indija, kjer je to tržno usmerjeno. Pravzaprav lahko govorimo o medicinskem turizmu. Revne Indijke so za preživetje svojih lastnih družin prisiljene služiti denar z rojevanjem otrok bogatim evropskim parom, ki v svojih državah ali težko najdejo nadomestno mater ali pa ta oblika pomoči stane bistveno več kot v Indiji. Bistvena dilema pri tako neurejenem sistemu nadomestnega materinstva, kakršen je v Indiji, je, da se lahko kaj

hitro spremeni v prakso, ki bi se jo posluževali ne samo posamezniki in pari, ki imajo težave s plodnostjo, ampak tudi bogate ženske, ki bi v želji, da dobijo otroka brez posledic nosečnosti in poroda na njihovih telesih, tega raje naročile in plačale.

Cilj magistrskega dela je predstaviti sociološke vidike nadomestnega materinstva, zato bom v prvem delu naloge opredelila pojem nadomestnega materinstva in opisala njegove oblike. Predstavila bom vzroke ter dejavnike odločanja za takšno vrsto pomoči oziroma ustvarjanja družine. V nadaljevanju bom opisovala bistvene moralne in etične zadržke ter dileme, ki oblikujejo odnos do nadomestnega materinstva v širšem krogu ljudi. Na primeru Indije bom nadomestno materinstvo izpostavila kot uporabo ženskega telesa v tržne namene.

V drugem delu magistrske naloge bom predstavila pravno ureditev nadomestnega materinstva v nekaterih državah po svetu in v Sloveniji. Nadalje bom vključila tudi analizo in interpretacijo podatkov, ki sem jih pridobila z anketo. Odgovori dajejo vpogled v ozaveščenost žensk in moških v Sloveniji o pojmu nadomestnega materinstva, kakšno je njihovo stališče do instituta nadomestnega materinstva in kakšne oblike nadomestnega materinstva so za njih sprejemljive (če sploh so).

Hipoteze, ki jih bom preverjala, so:

- Zlorabe žensk oziroma njihovih teles v tržni namen so prisotne v državah, kjer je dopustno komercialno usmerjeno nadomestno materinstvo.
- Komercialno usmerjeno nadomestno materinstvo je eden ključnih vzrokov za porajanje dilem in pomislekov o nadomestnem materinstvu kot o vrsti pomoči neplodnim parom oziroma homoseksualnim parom.
- Nadomestno materinstvo, ki obstaja v neplačljivi obliki – kot altruistično dejanje, je najmanj sporno oziroma sprejemljivejše.
- Absolutna prepoved nadomestnega materinstva oziroma pomoči v procesu nadomestnega materinstva ni ustrezna zakonodajna ureditev tega področja, ker deluje diskriminatorno.

V zadnjem delu magistrskega dela bom združila obstoječe argumente za ali proti izvajanju in legalizaciji nadomestnega materinstva in rezultate opravljene ankete ter povzela ugotovitve, ali Slovenija sledi trendom sprejemanja in vsaj delnega legaliziranja te vrste pomoči na

reproduktivnem področju ter ali obstaja način, kako bi lahko drugače pravno uredili to področje, hkrati pa imeli regulativo, ki bi preprečevala zlorabe in zaslužkarstvo.

2 POJEM NADOMESTNEGA MATERINSTVA

Nadomestno materinstvo vključuje dogovor med nameravanima staršema in nadomestno matero, ki se zaveže, da bo zanosila in otroka rodila z namenom, da ga trajno izroči nameravanima staršema, sama pa se po rojstvu otroka odpove starševskim pravicam in dolžnostim (Burrell 2013, 113). Nadomestna mati je ženska, ki je pogodbeno zavezana, da za drugega nosi otroka, ki je ali ni nastal iz njene jajčne celice (Weber 2012b, 890).

2.1 Oblike nadomestnega materinstva

Nadomestno materinstvo se praviloma opravlja s postopki oploditve z biomedicinsko pomočjo-OBMP (Weber 2012a, 15). Glede na to ločimo:

- **Tradicionalno oziroma delno nadomestno materinstvo**, pri katerem gre za znotrajtelesno oploditev nadomestne matere z umetno osemenitvijo (in vivo fertilizacija), pri čemer se uporabi sperma nameravanega očeta ali sperma darovalca, ona pa je darovalka jajčne celice, kar pomeni, da med nadomestno matero in otrokom obstaja genetska povezava.
- **Gestacijsko oziroma polno nadomestno materinstvo**, pri katerem ne obstaja genetska povezava med materjo in otrokom, saj se uporabi metoda zunajtelesne oploditve (in vitro fertilizacija), kjer se v telo nadomestne matere vstavi že oplojeno jajčece nameravanih staršev. Pri tej metodi se lahko uporabi darovano seme in/ali jajčna celica ali pa se v celoti uporabijo spolne celice obeh nameravanih staršev (Burrell 2013, 113). V gestacijskem oziroma nadomestnem materinstvu so možne različne kombinacije moških spolnih celic. Prav tako so lahko prisotne tudi tri matere, in sicer genetska mati, ki je darovalka jajčeca, gestacijska mati, ki zanosi in otroka rodi, ter nameravana oziroma socialna mati, ki ji je otrok predan po rojstvu (Bilkes in Miskin 2012).

Sporazumi o nadomestnem oziroma surogatnem materinstvu se ločijo tudi glede na plačilo, in sicer obstaja:

- **Altruistična oziroma neplačana oblika nadomestnega materinstva**, ko med nameravanima staršema in potencialno nadomestno matero obstaja dogovor o altruističnem nadomestnem materinstvu in ta za zanositev, rojstvo in izročitev otroka

ne prejme plačila. Lahko pa nameravana starša na lastno željo nadoknadita oziroma povrneta razumne stroške, ki nastanejo med samim potekom nadomestnega materinstva, kot so npr. nadomestilo za izgubljen dohodek ali plačilo iz socialnih transferjev, stroški pregledov, medicinskih posegov itd. V primeru altruističnega nadomestnega materinstva potencialna nadomestna mati razume stisko in željo po otroku druge osebe ali para, zato nesebično in prostovoljno ponudi svojo uslugo, da bo nosila in rodila otroka. Njeno dejanje je interpretirano kot dejanje empatije. Taka vrsta dogovora o nadomestnem materinstvu je prisotna na primer v družinskem krogu oziroma sorodstvu (Župan in drugi 2013, 9).

- **Komercialna oziroma plačljiva oblika nadomestnega materinstva**, ko druga oseba ali nameravani starši potencialni nadomestni materi za njeno uslugo oziroma delo – nošenje, rojstvo ter izročitev otroka plačajo dogovorjeno vsoto denarja. To bolj spominja na poslovni dogovor, ki vključuje pogodbo po principu naročnik – izvajalec (Župan in drugi 2013, 9). Naročnik mora v tem primeru plačati tudi medicinske stroške skozi celotno nosečnost, ki pa se razlikujejo glede na ureditev zdravstvenega sistema v posamezni državi. Komercialno nadomestno materinstvo je v družbi stigmatizirano, ker se ga povezuje z zaslužkarstvom in zlorabo žensk, prodajo otrok ter instrumentalizacijo ženskega telesa nasploh (McKee 2010).

Tako altruistično kot komercialno nadomestno materinstvo se lahko pojavlja v obliki tradicionalnega ali gestacijskega nadomestnega materinstva. Prav tako je vprašljiva meja v razlikovanju altruističnega nadomestnega materinstva od komercialnega nadomestnega materinstva, saj se pri obeh oblikah pojavi določeno plačilo kot oblika nadomestila za delo in uslugo nadomestne matere. Višina nadomestila je eden od kriterijev, po katerem se altruistična oblika nadomestnega materinstva loči od komercialne oblike. Pri altruistični obliki nadomestnega materinstva gre za prostovoljni znesek, ki ga določita nameravana starša, medtem ko je pri komercialni obliki višina plačila usluge nadomestne matere formalno dogovorjena s sporazumom med obema stranema. Vendar višina nadomestila ni najbolj relevanten kriterij razlikovanja, saj se na primer pri sporazumu, kjer je nadomestna mati brezposelna, lahko med nadomestila štejejo tudi stroški za izgubljen dohodek oziroma plačo, kar bistveno vpliva na višino tako imenovanih razumnih stroškov in zabriše mejo med altruistično in komercialno obliko dogovora (Župan in drugi 2013, 8–9). Kot pojasnjuje Zaviršek, naj bi bila tako imenovana »izposoja maternic« altruistično dejanje, a je najpogostejše odločitev iz ekonomskih razlogov. Nadomestno materinstvo lahko predstavlja

zgolj postranski zaslužek, kakor je to pogosto med ženami ameriških vojakov. Medtem, ko so možje na misijah, one opravljajo gestacijsko nadomestno materinstvo. Po ocenah sodeč so donosile od 15 do 20 odstotkov vseh otrok, rojenih na tak način v ZDA. Za ženske v državah tretjega sveta, kot je na primer Indija, pa nadomestno materinstvo predstavlja edini vir preživetja (Zaviršek 2013, 385).

2.2 Zgodovinska perspektiva nadomestnega materinstva

Večina ljudi ob pojmu nadomestnega materinstva pomisli na pojav modernega časa, vendar začetki takega načina pridobitve otroka segajo vse do bibličnih časov. Pravzaprav bi lahko domnevali, da je Jezus Kristus plod nadomestnega materinstva – spočet je bil iz Marije in Svetega duha (Surrogate Mothers 2012a). Najstarejša zgodba nadomestnega materinstva je znana iz Stare zaveze, in sicer o Abrahamovi ženi Sari, ki ni mogla zanositi, zato jima otroka, ki je bil spočet z Abrahamovim semenom, donosi in rodi služabnica Hagara (Marn 2009). Drug primer nadomestnega materinstva v Svetem pismu je Mojzesov zakon, ki dopušča oziroma zavezuje moške, da stopijo v zakon z bratovo vdovo, imajo z njo otroka ter ga vzgajajo v spomin na pokojnega (Surrogate Mothers 2012a). V številnih religijah in civilizacijah je bilo nadomestno materinstvo oblika pomoči neplodnim parom in nadomestnim materam so bili hvaležni za njihovo dobroto. V indijanski skupnosti so ženske na tak način bistveno pripomogle k ohranjanju krvnih vezi oziroma družinskega drevesa. Neplodne Indijanke so pomoč poiskale najprej pri poglavarju in vraču, ki je poskusil ženam pomagati z zelišči. Če taka pomoč ni prinesla želenih rezultatov, je mož lahko imel otroka z drugo žensko. Otrok, rojen v takem razmerju, je po rojstvu ostal s svojo biološko materjo in ni imel nobene vezi z očetovo neplodno ženo. Nadomestnega materinstva so se posluževali tudi po Evropi. Španski kralj je bil v odnosu s številnimi nadomestnimi materami, vse dokler se mu ni rodil sin. Ženska, ki je imela vlogo nadomestne matere, pa je potem postala varuška vseh kraljevih otrok. Otroci so živeli v prepričanju, da sta kralj in kraljica njihova biološka starša in njihovo nasledstvo prestola ni bilo vprašljivo (Surrogate Mothers 2012b).

Iz kronološkega poteka oziroma razvoja instituta nadomestnega materinstva je razvidno, da so včasih poznali zgolj tradicionalno obliko nadomestnega materinstva, kar pomeni, da je bil nameravani oče vedno tudi darovalec semena. Samo spočetje pa se je zgodilo po naravni poti, torej s spolnim odnosom med nameravanim očetom ter nadomestno matero. Leta 1791 pa je angleški zdravnik dr. Hunter izvedel prvo umetno inseminacijo in v tem kontekstu lahko

govorimo o pojavu in začetkih gestacijskega nadomestnega materinstva. Prva umetna inseminacija je bila leta 1884 izvedena v ZDA, približno 60 let pozneje pa je bila prvič izvedena inseminacija z zamrznjenimi semenčicami. S pomočjo napredkov na področju medicine se je razvil tudi postopek zunajtelesne oploditve oziroma prenos živega zarodka v maternico. Prvi otrok iz epruvete je Louise Brown, ki se je rodila leta 1978. Leta 1984 pa se je rodila Zoe, ki je bila prvi zamrznjeni embrio (Repinc 2001, 67).

Repinc navaja, da ni natančnih podatkov o tem, kdaj so začeli v Sloveniji obravnavati neplodnost z medicinskega stališča. Posvojitev je bila dolgo časa edina možna rešitev. Leta 1923 so v Ljubljani ustanovili Žensko bolnišnico, v Mariboru pa so pet let pozneje odprli še ginekološki oddelek. Po letu 1955 so nastale različne ordinacije za zdravljenje neplodnosti, leta 1956 so se začele izvajati tudi umetne osemenitve. Postopek umetne oploditve pa je bil kot skrajna oblika zdravljenja izveden leta 1983 (Repinc 2001, 70). Z razvijanjem medicine na tem področju so se pojavile nove možnosti za neplodne pare in istospolno usmerjene. Vendar, kot navaja B. Repinc (2001, 76), »kmalu po uvedbi laboratorijskega oplojevanja so pravniki in ginekologi v ZDA začeli postajati agenti za komercialno nadomestno materinstvo. Izbirajo tiste, ki se smejo zdraviti, pripravljajo in nadzirajo pogodbe, odrejajo zdravniške posege in finančno izkoriščajo neplodnost«. Prvo tako agencijo je v ZDA v poznih 70. letih prejšnjega stoletja odprl odvetnik Noel Keane. Leta 1976 je izpod njegovih rok nastala prva formalna pogodba o nadomestnem materinstvu, po kateri nadomestna mati za svoje storitve še ni bila plačana. Pozneje je Keane ustanovil številne agencije z namenom posredovanja storitev nadomestnih mater. Istega leta je skupaj z dr. Ringoldom ustanovil prvo kliniko za zdravljenje neplodnosti z umetno osemenitvijo (Surrogate Mothers 2012a). Po principu Keanovega pravno urejenega sistema storitev nadomestnega materinstva se je rodilo približno 30.000 otrok (Surrogate Mothers 2012b). Leta 1980 pa je bila podpisana tudi prva pogodba, kjer je nadomestna mati za svoje storitve prejela znesek v višini 10.000 dolarjev (Surrogate Mothers 2012b).

Nadomestno materinstvo v 80. letih je temeljilo na pravno podrti pogodbi med nameravanimi starši in nadomestno materjo. Pogodba je poleg dogovorjene vsote plačila zajemala tudi pravila glede življenjskih navad nadomestne matere med nosečnostjo in tudi njene omejitve odločanja o samem fetusu (Encyclopedia 2005). Včasih je bil dogovor o nadomestnem materinstvu prisoten tudi v neformalni obliki, kar je bilo navadno predvsem med prijatelji in družinskimi člani. Otrok je bil v takih primerih izročen nadomestnima staršema brez ureditve

pravnih formalnosti. V Veliki Britaniji je ravno zaradi tega natančno število nadomestnega materinstva neznano. Ocenjujejo, da nameravani starši v kar 50 % primerov poznajo nadomestno mater (Burrell in O'Connor 2013, 113). Po letu 1980 je postajalo nadomestno materinstvo bolj izpostavljeno ter obravnavano tako v krogu medicinskih upravnih organov kakor v javnosti. Leta 1984 je angleški časopis The Warnock Report označil nadomestno materinstvo kot moralno nedopustno (Burrell in O'Connor 2013, 113).

Najbolj javno odmeven primer iz leta 1985, ki je sprožil val očitkov in odprl mnoga moralna vprašanja glede nadomestnega materinstva, je primer »Baby M« v katerem je angleška nadomestna mati podpisala pogodbo, da bo za plačilo 10.000 dolarjev donosila in rodila otroka ameriškima nameravanima staršema, zakoncema Stern. Mary, nadomestna mati, je hčerko po rojstvu predala nameravanima staršema, pozneje pa ju je prepričala, naj ji pustita hčerko Melisso vsaj še teden dni, preden jima jo dokončno preda, saj se je po porodu počutila depresivno. Nadomestna mati je skupaj z možem in otrokom nato pobegnila na Florido. Ameriški par je bil prisiljen vložiti tožbo za skrbništvo nad hčerko Melisso. Sodišče jima je skrbništvo odobrilo, nadomestna mati pa je pridobila pravico do obiskovanja otroka (Encyclopedia 2005).

Leta 1990 je v medicinskem upravnem odboru, imenovanem British Medical Association (BMA), prišlo do sprememb stališča glede nadomestnega materinstva. Njegovega obstoja več niso označevali kot moralno nedopustne oblike pridobitve otroka, ampak so v določenih okoliščinah podpirali pravno in formalno urejen dogovor med nameravanima staršema ter nadomestno matero. Nadalje je leta 1998 časopis The Brazier Report ocenil obstoječo finančno in pravno ureditev tega področja ter predlagal spremembe, ki vključujejo zakonodajo in pravila izvedbe nadomestnega materinstva. Leta 1996 je BMA označil nadomestno materinstvo kot skrajno možnost reproduktivne pomoči (Burrell in O'Connor 2013, 113). Kljub zadržkom nad nadomestnim materinstvom se je s pomočjo tega rodilo mnogo otrok. Pravzaprav je šlo zadnje čase nadomestno materinstvo v drugo skrajnost – postalo je zaželeno in popularno kot nikdar prej. Leta 2005 je 58-letnica pristala na vlogo nadomestne matere in svoji hčerki rodila dvojčici oziroma je rodila svoje lastne vnukinje (Surrogate Mothers 2012b).

3 RAZLOGI ZA »UPORABO« ALI IZVAJANJE NADOMESTNEGA MATERINSTVA

Čeprav je institut nadomestnega materinstva še dandanes omejen s številnimi dilemami, ter moralnimi in etičnimi vprašanji, je vseeno skozi zgodovino mogoče opaziti, da se je odnos družbe do nadomestnega materinstva spremenil in v nekaterih državah se je tovrstno področje primerno ali vsaj delno uredilo tudi po zakonski plati. Vedno več je parov in posameznikov, ki zagovarjajo pozitivne vidike nadomestnega materinstva, zato v nadaljevanju predstavljam nekaj najpogostejših dejavnikov in razlogov za odločanje za nadomestno materinstvo.

3.1 Neplodnost

Raziskave v tujini razkrivajo, da ni nobenega dokaza, da bi nameravane matere izrabljale institut nadomestnega materinstva, da bi se tako izognile nosečniškim tegobam in telesnim spremembam, ki jih nosečnost povzroči, prav tako se nosečnosti ne izogibajo, ker bi jih ta ovirala pri ustvarjanju kariere. Nasprotno – rezultati kažejo, da so vse nameravane matere neplodne, nezmožne donositi otroka do konca ali pa so v resnem zdravstvenem stanju, ki bi lahko v času nosečnosti ogrožalo njihova življenja ali življenje ploda (Bubsy in Vun 2010, 80). Kot v svojem članku omenja Weber, se po ocenah Svetovne zdravstvene organizacije (WHO) na svetovni ravni 15 odstotkov parov v reproduktivni dobi sooča z neplodnostjo. Statistika za Slovenijo pa kaže na to, da je pri nas neploden vsak sedmi par (Weber 2012a, 15). Po medicinskem vzorcu se problem neplodnosti rešuje vzorčno, najprej z zdravlili, sledi kirurško zdravljenje in se nadaljuje vse do postopkov zunajtelesne oploditve. Najbolj ranljivo skupino predstavljajo pari, kjer ženska nima maternice oziroma otroka zaradi kakšnih drugih zdravstvenih razlogov otroka ne more donositi, namreč v tem primeru vsi naštet postopki zdravljenja ne pridejo v poštev. Ti pari imajo možnost dobiti otroka zgolj s postopki posvojitve, ki so dolgotrajni in zapleteni in predstavljajo tudi velik finančni zalogaj, ali z nadomestnim materinstvom (Marn 2009). Slabost posvojitve je, da med staršema ali vsaj enim od staršev in otrokom ni genetske vezi, ki pa je v večini primerov prioriteten pomena. Edini izhod, pri katerem lahko par hkrati zadovolji tudi željo po genetski vezi z otrokom, je nadomestno materinstvo.

Nekateri primerjajo posvojitve in nadomestno materinstvo, vendar – kot Nana Weber v svojem članku povzame Keane N. P. – je bistvena razlika med tema dvema možnostma ravno v tem, da so pri posvojitvi zaščitene koristi otroka, nadomestno materinstvo pa predvsem poudarja koristi neplodnega para – daje mu možnost genetske vezi z otrokom, ki mu je zaradi različnih zdravstvenih razlogov odvzeta (Keane v Weber 2012b, 20).

3.2 Istospolni pari

Poleg raznospolnih parov, ki se zaradi neplodnosti odločajo za nadomestno materinstvo, drugo skupino predstavljajo istospolni pari in posamezniki, ki do otroka prav tako ne morejo priti po naravni poti.

Kot navaja A. Švab, naj bi področje partnerskih zvez in intimnosti v zadnjih desetletjih doživelo korenite spremembe. Med spremembami naj bi bilo najpomembnejše oblikovanje novih partnerskih razmerij, ki temeljijo na demokratičnosti in refleksivnosti. Te spremembe pa naj bi zajemale vsa partnerska razmerja ne glede na spolno usmerjenost (Švab 2005, 139). Po rezultatih slovenske raziskave je tako v Sloveniji kot tudi v tujini neheteroseksualno starševstvo še vedno tabu. Prav iz tega razloga geji in lezbijke gojijo oziroma zagovarjajo različna stališča o otrocih, kajti zavedajo se, da imajo majhne realne možnosti, da bi imeli otroka, vendar so med njimi tudi taki, pri katerih želja po otroku kljub vsem oviram ni nič manj prisotna kot pri heteroseksualnih parih. Večina gejev in lezbijk se v nasprotju s heteroseksualnimi pari odloča pogosteje za postopek posvojitve, ki nastopi kot nekakšna optimalna opcija, da sta starša čim bolj enakovredna med seboj oziroma da otrok pripada obema čim bolj enakovredno (Švab 2005, 149–151).

V tujini pa se vse pogosteje (predvsem moški) istospolni partnerji odločajo za institut nadomestnega materinstva. V večini primerov je tako vsaj eden od staršev priznan kot biološki starš spočetega otroka in ima tako neposredno priznane starševske pravice, drugi pa lahko otroka posvoji. Obstaja tudi vedno več specializiranih agencij, ki jim pri tem pomagajo. Na spletnih straneh, ki oglašujejo storitve nadomestnega materinstva za (predvsem moške) istospolne pare, izpostavljajo informacijo, da se je v praksi izkazalo, da mnoge ženske, ki se odločijo, da bi bile nadomestne matere, to veliko raje naredijo za homoseksualne pare. V takih dogovorih se takšna posameznica počuti še bolj posebno, saj je edina ženska v tako dogovorjenem odnosu, zato svoje vloge ne deli s potencialno oziroma nameravano matero in

redko obstaja razlog za ljubosumje (Donor Concierge 2017). Geji in lezbijke v Sloveniji nimajo pravice niti do posvojitve in niti do rejništva. Prav tako slovenski zakoni ne podpirajo instituta nadomestnega materinstva. Kljub obstoječemu stanju v državi živijo v Sloveniji tudi otroci, ki odraščajo v istospolnih partnerskih skupnostih. Istospolni partnerji pomoč oziroma izpolnitev želje po otroku poiščejo izven meja naše države. Iz medijev je vsem dobro znan primer, kjer je kalifornijska nadomestna mati rodila deklico slovenskima gejema. Oplojevali so jo štirikrat z njunim darovanim in pomešanim semenom, tako da ni jasno določeno, kdo od njiju je biološki oče deklice. Na rojstnem listu sta že od začetka vpisana oba kot starša, kar kalifornijska zakonodaja dopušča. Pravzaprav je Kalifornija s svojo zakonodajo najbolj priljubljena ameriška država, kajti tamkajšnje vrhovno sodišče določa, da je pri dodelitvi starševstva najbolj bistven namen – da so starši otroka tisti, ki se s tem strinjajo in se za to tudi odločijo, ne glede na spolno usmerjenost (Marn 2009).

3.3 Način življenja

Eden od dejavnikov za izbiro nadomestnega materinstva je tudi današnji način oziroma ritem življenja, v katerem se brišejo sledi tradicionalnih družin in se ustvarjajo vedno nove oblike partnerstev in starševstva. Mladi se danes na splošno vse pozneje odločajo za vlogo staršev. Mlade ženske se odločijo, da se bodo najprej posvetile ustvarjanju kariere, pozneje, ko pa se rodi želja po otroku, se odločijo za nadomestno materinstvo, saj bi bila lahko nosečnost v starejši dobi nevarna tako za njihovo zdravje kot tudi za otrokovo. Veliko takih primerov poznamo iz sveta slavnih. V družbi je prisoten trend zamrzovanja jajčec. Salecl je v Sobotni prilogi časopisa Delo zapisala:

Sociologi ta fenomen povezujejo z večjo izobraženostjo žensk, manjšimi možnostmi, da izobražene ženske najdejo primerne partnerja, in splošno težnjo po oblikovanju kar najboljših razmer za začetek družine. V razvitih in do neke mere tudi v nerazvitih družbah se dogaja, da dekleta v znanju prekašajo fante. Ta tako imenovana top dekleta imajo velike ambicije glede življenja. Najprej si želijo dobro službo, kakovosten partnerski odnos, šele potem se odločajo za otroke. Ker oblikovanje uspešne kariere traja precej dolgo in ker je ženska na delovnem mestu velikokrat pod stresom zaradi mogoče izgube službe, se trenutek odločitve za otroka vse bolj odmika v trideseta leta in čez. K temu seveda pripomore tudi dejstvo, da uspešna ženska težko

najde ustreznega partnerja in da so ljubezenske zveze v sodobni družbi vse bolj kratkotrajne. (Salecl 2012, 1).

Poleg zamaknjenega časovnega okvirja pri odločanju za vlogo staršev je nemalokrat razlog, zakaj se par ali posameznik odloči za nadomestno materinstvo, tudi dokazana možnost prenosa dednih bolezni na otroka (Better Health Channel 2016).

3.4 Zakaj se ženske odločijo postati nadomestne matere

Motivov oziroma dejavnikov, zakaj se ženske odločijo postati nadomestne matere, je več. Dejstvo je, da je pri nekaterih ženskah plačilo motiv, ki jih žene, da se odločijo nositi in roditi otroka za druge. Tukaj lahko govorimo predvsem o ženskah, ki živijo v veliki revščini in jim nadomestno materinstvo predstavlja edini vir zaslužka, da bi izboljšale finančno stanje svojih lastnih družin. V manj razvitih državah, kjer je področje nadomestnega materinstva zakonsko popolnoma neurejeno, prihaja celo do izkoriščanja teh žensk. Po mnenju Williams-Jonesa, nadomestno materinstvo ženskam predstavlja obliko suženjstva (Williams-Jones 2002). Beckman in Ciccarelli v svojih empiričnih študijah, zagovarjata, da so nadomestne matere ženske z nizkimi prihodki in so največkrat pripadnice delavskega razreda (Bubsy in Vun 2010, 43). Mnogi zagovorniki nadomestnega materinstva pa na drugi strani poudarjajo, da je prepričanje, da ženske postanejo nadomestne matere predvsem ali zgolj iz finančnih razlogov, preveč ohlapno in poenostavljeno. Tudi če je plačilo za opravljeno delo nadomestne matere prisotno, gre največkrat za minimalna nadomestila ali tako imenovane razumne stroške, ki nastanejo v času nosečnosti. Pomembno je tudi kulturno prepričanje o neprecenljivosti otrok, zato finančni izkupiček ne odtehta njihove vrednosti (Ragone 1996, 355). Prav tako so v nasprotju s splošno razširjenim mnenjem v družbi, da je pri ženskah, ki se odločijo za vlogo nadomestne matere, primaren finančni motiv, mnoge študije, opravljene na to temo, razkrile, da pri tej odločitvi bolj kot plačilo prednjačijo psihološki dejavniki.

Kot najpogostejši razlog se pojavlja sočutje oziroma empatija do neplodnih parov, ki si želijo otroka. Ženskam, ki zlahka zanosijo, se ne zdi pošteno, da te izkušnje ne morejo imeti vse ženske oziroma posamezniki. Rezultati raziskave, ki so jo opravili Jadvá in drugi, razkrivajo, da se je kar 91% žensk odločilo za vlogo nadomestne matere prav iz tega razloga (Bubsy in Vun 2010, 55). Stacy Ziegler, ženska, ki je bila v vlogi nadomestne matere in je o tej izkušnji napisala knjigo, je o svojem primarnem razlogu za tako odločitev zapisala:

Ko sem v naročju držala svojega tretjega sina in ga vsa blažena in srečna opazovala, sem začutila, da bi rada delila ta blagoslov. Vsi bi morali občutiti to radost in veselje in to je bil moment, ko sem se odločila, da bom pomagala neplodnemu paru in jima rodila otroka. Čeprav sva si z možem želela še otrok in sem se zavedala vseh možnih zapletov, ki jih prineseta nosečnost in porod, sem bila ne samo pripravljena, ampak sem želela prevzeti ta riziko, da bi nekomu pomagala ustvariti družino. Bila sem blagoslovljena s tremi sinovi in raje bi pomagala nekomu, da dobi otroka, kot bila sebična, da bi si zagotovila, da bom sama lahko imela štiri. (Ziegler 2005).

Rhonda Shaw v raziskavi, kjer je v intervjujih sodelovalo 14 žensk iz Nove Zelandije, ugotavlja, da nadomestne matere svojega dejanja ne označujejo kot neko altruistično darilo, ampak bolj kot projekt, v katerem so naredile za drugega nekaj posebnega, unikatnega in si s tem dejanjem tudi same izboljšale ali celo izgradile svojo samopodobo ter se počutile pomembne (Shaw, 2008, 20). S sociološkega vidika gre za sodobni projekt samega sebe. V tem primeru ženske uporabijo in spremenijo svoje telo, da bi si ustvarile nove, boljše identitete. Transformacija jim omogoča tudi, da pozabijo preteklost oziroma premagajo občutke (ob)žalovanja za določena dejanja, kot na primer splav (Gimlin 2002; Pitts v Shaw 2008, 20). Ženske v intervjujih so kot razloge za vlogo nadomestne matere navajale tudi občutek solidarnosti, empatije, družinske ljubezni, obveznosti ali odgovornosti. Razloge, ki jih je kot poglavitne za odločitev žensk, da postanejo nadomestne matere, ugotovila Rhonda Shaw, so kot najpogostejše ugotavljali tudi v mnogih drugih raziskavah. Poleg naštetih dejavnikov je manjši delež žensk kot razlog navedlo, da uživajo v nosečnosti, nekaj pa jih je bilo motiviranih iz občutka hvaležnosti, ker so na primer prejele organ darovalca, zanosile s pomočjo darovane celice in podobno (Bubsy in Vun 2010, 57–58).

4 MORALNI IN ETIČNI ZADRŽKI TER PROBLEMI NADOMESTNEGA MATERINSTVA

Čeprav institut nadomestnega materinstva predstavlja eno od priložnosti za neplodne pare oziroma za pare, ki otroka ne morejo spočeti po naravni poti, ima to v družbi bolj negativen predznak in je povezano z mnogimi težavami ter etičnimi in moralnimi dilemami. Je področje, ki ga je težko obravnavati zgolj objektivno, ker je povezano z močnimi, kompleksnimi čustvi. Tudi med stroko in znanstveniki ima nadomestno materinstvo zagovornike in nasprotnike, med katerimi imajo vsi močne argumente, s katerimi zagovarjajo svojo resnico. V nadaljevanju izpostavljam nekaj najpogostejših dilem in zadržkov, ki so predmet njihovih razprav ter raziskovanj.

Nadomestno materinstvo je povezano z nastajanjem novih, netradicionalnih oblik družin.

Nadomestno materinstvo je v tesni povezavi z modernimi reproduktivnimi tehnologijami, ki med ljudmi omogočajo nova razmerja in nove socialne vezi. Antropolog Paul Rabinow govori o konceptu bisocialnosti, s katerim se premikajo ali brišejo meje med naravo in kulturo ter med razumevanjem biološkega in socialnega. Genetske raziskave in drugi medicinski postopki na področju reprodukcije vsebujejo nove oblike socialnosti, to so nove oblike sorodstva, medčloveških vezi in starševstva (Zaviršek 2013, 382). Nadomestno materinstvo je most pri nastajanju novih oblik netradicionalnih družin, med katere spadajo tudi istospolni pari (Purdy 2006, 91).

Nasprotniki nadomestnega materinstva na drugi strani poudarjajo, da so napredki na področju reproduktivne medicine razvrednotili koncept materinstva oziroma pomen biološke matere. Otroci, rojeni s pomočjo novodobnih reproduktivnih metod, imajo v biološko socialnem smislu tri starše. Biološko-genetski starši in socialni starši niso več iste osebe (Zaviršek 2013, 383). Vprašanja, ki se najpogosteje porajajo, so: »Kdo so starši otroka? Katera ženska je v primeru nadomestnega materinstva tudi v pravno-formalnem smislu priznana kot mati? Kaj se zgodi z otrokom, če ga ena od strani (ali nadomestna mati ali nameravani starši) noče sprejeti?« Tukaj na površje priplavajo raznorazni zapleti in konfliktne situacije glede skrbništva, starševskih pravic in odgovornosti do otroka. Medijsko izpostavljeni so prav primeri, kjer je pri prakticiranju nadomestnega materinstva prišlo do težkih in travmatičnih

zapletov, ko se je nadomestna mati po rojstvu otroka premislila, razdrla pogodbo oziroma dogovor in se odločila obdržati otroka. Nameravana starša sta tako ostala brez otroka, ki je bil genetsko njun (Marn 2009). Še težji primeri so, ko se je otrok rodil bolan ali s kakšno pomanjkljivostjo in so si nameravani starši premislili, prav tako pa ga ni želela obdržati nadomestna mati (Weber 2012a, 16). Rimskokatoliška cerkev (RKC) ima med drugim odklonilen odnos do nadomestnega materinstva, ker vodi do zmedenih odnosov med starši in otrokom, kar škodi instituciji družine (Weber 2012a, 16).

Zagovorniki nadomestnega materinstva rešitev konfliktnih situacij določitve staršev otroka vidijo v tem, da se pravno-formalni status podeli vsem trem odraslim osebam (Zaviršek 2013). Feministka Julie Shapiro zagovarja, da bi opustitev pravnega okvirja, ki podeljuje starševske pravice zgolj nameravanim staršem, od staršev zahtevala, da zaupajo nadomestnim materam. Ne glede na željo nameravanih staršev, da bi lahko v popolnosti nadzorovali vse podrobnosti o nosečnosti, tega ne morejo storiti. Enostavno morajo zaupati nadomestni materi, da ne dela ničesar, kar bi lahko ogrozilo njihovega nerojenega otroka. Tisti, ki zagovarjajo nadomestno materinstvo, morajo to storiti ob predpostavki, da obstajajo ženske, ki se lahko svobodno odločijo za rojstvo otroka, za katerega se zavedajo, da ga bodo vzgojili drugi. Nadomestno materinstvo v veliki meri deluje ne zaradi tega, ker so ženske zakonsko prisiljene oddati otroka, ki ga nosijo, ampak ker zavestno spoštujejo dogovor, ki ga imajo z nameravanimi starši. Priznanje starševskih pravic tako nameravanim staršem kot tudi nadomestni materi bi dejansko vse udeležence v dogovoru postavilo v enakovreden položaj (Shapiro 2014, 1367–1369).

Ogrožena je otrokova identiteta

Kritiki opozarjajo, da pri nadomestnem materinstvu ne gre zgolj za to, da ženska za drugo žensko donosi in rodi otroka. Med nosečnico in plodom nastanejo posebne vezi, tudi če otrok genetično ni njen (Marn 2009). Prof. Johannes Huber, avstrijski ginekolog in izvedenec za OBMP, pravi: »*Maternica je več kot samo inkubator.*« Ugotavlja namreč, da je obdobje po ugnezdenju zarodka v maternici ključnega pomena za to, kateri geni se bodo izrazili, tako da ima ženska med nosečnostjo dodaten dednostni vpliv na razvoj otroka (Huber v Marn 2009, 4). Prof. dr. Ivan Štuhec, moralni teolog, vidik rimskokatoliške cerkve glede vprašanja sporne otrokove identitete v primeru nadomestnega materinstva utemeljuje tako:

Otrok od matere dobi vse – telesno, duhovno in duševno hrano. Ločevanje teh vidikov za otrokov razvoj pomeni problem. To vidimo že v primeru, ko mati zavrže otroka in ta dobi drugo, socialno mamo. Takšni ljudje imajo po pravilu težave s svojo identifikacijo. Prihodnjemu človeku načrtno pripraviti situacijo, v kateri bo moral sam sestavljati svojo osebnost, v tako specifičnih okoliščinah, je krivično in neetično (Štuhec v Marn 2009, 5).

Nadalje se kot argument proti nadomestnemu materinstvu v tem primeru izpostavljajo tudi psihološke posledice, ki jih lahko imajo otroci nadomestnih mater (kako jo doživljajo, ko po rojstvu odda otroka) in otroci, ki skozi čas ugotovijo, da so spočeti kot rezultat (plačljive) pogodbe (Weber 2012a, 16). Tukaj se odpira tudi etično vprašanje, ali ima otrok pravico izvedeti vse o svoji reproduktivni zgodovini in biološkem darovalcu oziroma darovalki. Znano je namreč, da številni otroci, spočeti s pomočjo darovanih celic ali nadomestnega materinstva, nimajo možnosti pridobiti podatkov o svojih genetskih darovalcih oziroma darovalkah (Zaviršek 2013, 383–384). Blyth navaja, da je eden izmed razlogov, zakaj starši otroku ne razkrijejo resnice o njegovem spočetju, ravno strah, kako bi to razkritje vplivalo na otrokovo samopodobo (Blyth v Zaviršek 2013, 384). Kljub vsem naštetim bojaznim so nekatere novejšje raziskave razkrile, da so psihološke razlike v smislu čustev, obnašanja, psiholoških patologij in njihovega dojemanja družinskih vezi ter odnosov med otroki, ki so spočeti s pomočjo reproduktivnih tehnologij in nadomestnega materinstva, in tistimi, ki so spočeti po naravni poti, zelo redke ali pa jih ni. V raziskavi Sandre Golombok in ostalih iz leta 2006 je bil predmet raziskovanja odnos med triletnim otrokom in njegovo družino. V raziskavi je sodelovalo 67 družin, v katerih se je rodil naravno spočet otrok. Družine so primerjali s 34 družinami, ki so nastale kot rezultat nadomestnega materinstva, 41 družinami, v katerih je bil prisoten darovalec semena, in 41 družinami, kjer je bil otrok spočet s pomočjo darovane jajčne celice. Rezultati raziskave so pokazali višjo stopnjo topline in interakcije v družinah, ki so nastale s pomočjo reproduktivne tehnologije ali z nadomestnim materinstvom. Prišli so do zaključka, da odsotnost genske in/ali gestacijske vezi med starši in otrokom nima negativnega vpliva na njihov odnos ali na psihološko stanje matere, očeta ali otroka pri starosti treh let (Bubsy in Vun 2010, 76–77).

Instrumentalizacija ženskega telesa in prodaja otrok

Eden izmed bistvenih argumentov proti izvajanju nadomestnega materinstva je intrumentalizacija ženskega telesa. Maternice se uporabljajo kot začasni inkubatorji, telo ženske postane orodje za rojevanje, kar pa nikakor ni v skladu s človeškim dostojanstvom (Mam, 2009). Pripadniki katoliške vere označujejo nadomestno materinstvo kot etično zelo vprašljivo, saj predmeta trgovanja postaneta tako žensko telo kot otrok, ki se rodi. Mnogi avtorji menijo, da je izkoriščevalska predvsem komercialna oblika nadomestnega materinstva, pri kateri je ženska deležna plačila za svojo uslugo.

Antropologinja Daniela Roher je nadomestno materinstvo v svoji raziskavi primerjala s prostitucijo, in sicer verjame, da »aranžma nadomestnega materinstva pomeni podaljšek in okrepitev moške oblasti nad žensko spolnostjo in reproduktivnimi silami« (Roher v Repinc 2001, 76). Kot razlaga svojo teorijo, je plačilo, ki ga je deležna nadomestna mati, bolj plačilo usluge, ki jo naredi za moškega, ki kupuje, ne toliko za otroka. Če nadomestna mati v določenem časovnem obdobju ne zanosi, jo zamenjajo za drugo potencialno kandidatko. Zdravniki so tisti, ki imajo glavno besedo o vseh preiskavah in poteku njene celotne nosečnosti. Ženska oziroma nadomestna mati je tako povsem podrejena moški oblasti – tistih, ki so sestavili in podpisali pogodbo, in tistih, ki od začetka do konca nadzirajo njeno nosečnost ter rojstvo otroka (Repinc 2001, 76). Dr. Tea Logar vzporednico med nadomestnim materinstvom in prostitucijo zavrača ter meni, da ni nič narobe, če smo ustrezno plačani za dejavnosti, ki jih izvajamo s svojim telesom, kot na primer mnogi uspešni športniki in plesalci (Štrukelj 2014, 15). O izkoriščanju lahko govorimo zgolj, če je ženska v transakcijo oziroma pogodbo o nadomestnem materinstvu prisiljena ali na dogovor ni pristala prostovoljno (Logar 2012, 17). Zagovorniki razumejo plačilo nadomestni materi kot plačilo razumnih stroškov, ki nastanejo v času nosečnosti, prav tako kot se nadomestila plačujejo odvetnikom in zdravnikom za njihove storitve (Bračko 2011, 25). Nasprotno pa kritiki nadomestnega materinstva ne vidijo problema zgolj v plačilu, ki ga prejme nadomestna mati, temveč grajajo tudi vsa plačila agencijam, zdravnikom, odvetnikom in ostalim akterjem, ki kakor koli posredujejo med nadomestno materjo in nameravanimi starši (Weber 2012a, 17).

Feministka J. Shapiro zagovarja stališče, da v kolikor je institut nadomestnega materinstva ustrezno reguliran, se bodo nekatere ženske odločile postati nadomestne matere in pri tem morebiti doživele edinstveno zadovoljstvo. Četudi njihovi motivi niso povsem altruistični oz. plačilo ni nepomembno, je lahko izkušnja nadomestnega materinstva, če jo zakon dopušča,

čustvena in finančna zadovoljitev. Ženskam mora biti omogočeno oziroma dovoljeno, da imajo to izbiro (Shapiro 2014, 1372).

Nekateri strokovnjaki trdijo, da je glavni razlog, zakaj prihaja do izkoriščanja, prenizko plačilo, ki so ga za svojo uslugo deležne ženske, ki se odločijo roditi in donositi otroka za nekoga drugega, drugi pa opozarjajo, da je nadomestno materinstvo dejanje, ki ga največkrat narekuje ali spodbuja ekonomska stiska (Zaviršek 2013, 385). T. Logar pravi: »Relativno previsok znesek plačila onemogoča avtonomen pristanek, saj revne ženske »sili« v vlogo nadomestne matere« (Logar 2009, 13–14). Nasprotniki poudarjajo, da izkoriščanje žensk ni prisotno samo v plačljivi obliki nadomestnega materinstva, saj so izkoriščane tudi ženske, ki sodelujejo v tako imenovanem altruističnem nadomestnem materinstvu. Trdijo, da bi se tudi za to vrsto nadomestnega materinstva odločale predvsem ženske, ki so zaradi negativne samopodobe in želje po odobravanju pripravljene žrtvovati marsikaj, zaradi česar so še bolj ranljive in lahko to bistveno vpliva na njihovo odločitev za sodelovanje pri nadomestnem materinstvu (Logar 2009, 13–14).

Trgovanje z otroki

Med številnimi argumenti proti nadomestnemu materinstvu pogosto naletimo na prepričanje, da ne gre zgolj za prodajo in instrumentalizacijo ženskega telesa, ampak da tudi otrok, rojen kot rezultat takega dogovora, dobi status blaga. Purdy (2006, 91) navaja, da v kolikor ženska nase prevzame breme nosečnosti in za nekoga drugega donosi ter rodi otroka v zameno za plačilo, je to v širšem krogu ljudi razumljeno kot prodaja otroka in svojega telesa. Weber pa pravi (2012a, 17) tako: »Plačilo za »storitev« (zanositev, nošenje otroka in donositev) se v vsakem primeru nanaša na oddajo otroka, ki postane predmet pogodbe in se ga torej na koncu proda.« Kritiki zaskrbljeno poudarjajo, da je nadomestno materinstvo postalo mednarodna trgovina velikih razsežnosti, kjer se države ne vprašajo, kaj se zgodi z otroki, ki so rojeni s pomočjo nadomestnega materinstva. Gre zgolj za dober posel, kjer je interesentov oziroma kupcev dovolj, zato so ustvarjeni idealni pogoji za obstoj trgovine z otroki, ki so popolnoma nezaščiteni in zgolj produkt za potešitev želje in pravice odraslih.

Po nekaterih podatkih Japan Timesa, Telegrapha in drugih časopisnih hiš so mnogi otroci, rojeni s pomočjo nadomestnega materinstva, izrabljeni zgolj za spolno nadlegovanje in otroško pornografijo. Na primer v Bankoku je policija pri enem od japonskih podjetnikov našla devet otrok, rojenih s pomočjo nadomestnega materinstva, ki so bili brez vseh

dokumentov. Njegova tajnica je želela enega od otrok nelegalno prepeljati čez mejo, kar je pri policiji vzbudilo sum na trgovino z otroki. V Avstraliji so obsodili homoseksualni par, ki je dobil otroka s pomočjo nadomestnega materinstva in ga že dva tedna po rojstvu izrabljal za spolno nadlegovanje in pedofilsko pornografijo (Zdravstveniodgoj 2014).

Spodbudniki komercialnega nadomestnega materinstva se ne strinjajo s tem, da bi to označili kot prodajo otrok. Trdijo, da pogodba o izvajanju nadomestnega materinstva temelji na dogovoru o donositvi otroka. Gre za odkup starševskih pravic oziroma skrbništva, ne za odkup otroka (Bračko 2011, 25). Odvetnik Steve Litz, ki že od leta 1984 vodi podjetje Surrogate Mothers Inc., očitke, da gre pri nadomestnem materinstvu za prodajo otrok, zavrača z razlago, da je treba pred takim sklepanjem pogledati v samo strukturo nadomestnega materinstva. Če bi šlo za prodajo otrok, potem ženska, ki nosečnosti ne bi izpeljala do konca, ne bi dobila svojega deleža, kar v njegovem programu ne drži. Če denimo ženska splavi, dobi del honorarja, če rodi živega otroka, pa je deležna celotnega izplačila. Njeno plačilo torej ni vezano na rojstvo živega otroka, ampak na storitev, ki jo ponuja (Štok 2012). Po mnenju dr. Tee Logar je izraz *prodaja otroka* neustrezen, ker imata nameravana starša do otroka celo več pravic kot nadomestna mati. Nadalje poudarja, da bi bilo o prodaji smiselno govoriti le v primeru komercialnega nadomestnega materinstva in ob predpostavki, da je nadomestna mati »lastnica« otroka, genetska starša pa zgolj »kupca« (Štrukelj 2014, 15).

Nadomestna mati po rojstvu ne želi predati otroka nameravanim staršem

Kot smo že omenili, kritiki nadomestnega materinstva poudarjajo, kako pomembna je vez med matero in otrokom kljub odsotnosti genetske vezi. »Baby M«, eden izmed najodmevnejših primerov, in še nekateri drugi medijsko izpostavljeni primeri v praksi ponesrečenega nadomestnega materinstva so v širši populaciji ljudi zasidrili stereotipno vlogo nadomestne matere kot ženske, ki po porodu doživi psihološko stisko in se od otroka ni sposobna ločiti.

Vendar obstaja kar nekaj raziskav, ki izpodbijajo to stereotipno vlogo nadomestne matere. Empirična raziskava, ki je nastala pod vodstvom Olge van den Akker leta 2007, je vključevala 61 angleških nadomestnih mater, ki niso poročale o visoki stopnji anksioznosti med nosečnostjo. S plodom so vez sicer začutile že v začetku in je obstala skozi celo nosečnost, vendar so po predaji otroka redke poročale o obžalovanju in poporodni depresiji (Bubsey in Vun 2010, 68–69). Jadva in drugi so prišli do podobnih zaključkov v svoji raziskavi iz leta

2003. Rezultati namreč kažejo, da stopnja poporodne depresije pri nadomestnih materah ni višja kot pri vseh ostalih ženskah, ki so rodile. Kljub strahovom glede psihičnih težav nadomestnih mater po rojstvu otroka rezultati razkrivajo, da občutki, ki jih nadomestne matere doživljajo po porodu in predaji otroka nameravanim staršem, ne predstavljajo resnih groženj njihovemu psihičnemu zdravju. Raziskava je med drugim pokazala tudi, da nobena od 34 sodelujočih nadomestnih mater ni imela večjih problemov, ravno nasprotno – leto dni po predaji otroka nameravanim staršem ženske poročajo, da so vesele in zadovoljne z izkušnjo nadomestnega materinstva (Bubsy in Vun 2010, 68–69). Do enakih zaključkov so prišli tudi raziskovalci medicinskega in verskega centra v Iranu, ki so v svoji kvalitativni študiji iz leta 2012 raziskovali čustvene izkušnje nadomestnih mater. Ugotovili so, da na čustveno zdravje nadomestnih mater bolj kot predaja otroka negativno vpliva odnos prijateljev, znancev, družine in širše družbe do nadomestnega materinstva in posledično njihove odločitve, da postanejo nadomestne matere. Pomanjkanje socialne podpore zaradi negativnega odnosa ljudi do nadomestnega materinstva lahko naredi nadomestne matere psihološko ranljive (Ahmari Tehran in ostali 2014, 472–479).

Številne študije kažejo na dejstvo, da večina nadomestnih mater ni dojemala otroka kot svojega, ampak so se že od začetka nosečnosti zavedale, da je otrok nameravanih staršev, kar je pripomoglo k temu, da se na otroka niso čustveno navezale. V ameriški študiji, ki jo je leta 1997 izvedel Ciccarelli, je na intervju odgovarjalo 14 nadomestnih mater in kar 11 jih je odgovorilo, da niso čutile nobene povezanosti z otrokom, ki so ga nosile in rodile nameravanim staršem (Baslington, 2002, 59). Hazel Baslington je v raziskovanju vezi med nadomestno matero in nerojenim otrokom prišla do ugotovitev, da je bila večina nadomestnih pripravljena oddati otroka. Pri nadomestnih materah je prisotna močna psihološka komponenta, da o svoji vlogi razmišljajo kot o plačanem delu in ne razmišljajo o otroku kot o svojem (Baslington 2002, 67). Baslington (2002, 68) navaja, da »komercialno nadomestno materinstvo vpliva na naše poznavanje koncepta materinstva«. Pri razlagi tega se opira na teorijo feministke Simone de Beauvoir, ki pravi, da »materinski »instinkt« ne obstaja«. Verjame namreč, da žensko ne določajo njeni hormoni ali skrivnostni instinkti, temveč način, kako se njeno telo in njen odnos do družbe spreminjata skozi delovanje drugih bolj kot nje same (de Beauvoir v Baslington 2002, 68). Plačano nadomestno materinstvo podira mit materinskega instinkta; ne le da ženske rodijo in oddajo otroka, prav tako lahko sodelujejo v pogodbah, ki jih za njihovo dejanje tudi finančno nagradijo (Baslington 2002, 68). Eno od pomembnih spoznanj, ki so jih prinesle raziskave, je tudi to, da je dober odnos med

nadomestno matero in nameravanimi starši bistvenega pomena pri tem, da se nadomestna mati čustveno ne veže na otroka, ki ga nosi (Bubsy in Vun 2010, 72). Malo žensk je poročalo, da so po vlogi nadomestne matere doživele stisko, če pa so jo že, je bila ta povezana z njihovim odnosom z nameravanimi starši in ne z oddajo otroka (Bubsy in Vun 2010, 73).

Sposobnost ženske, da se odtuji od otroka in ga odda ter pomembnost odnosa med nadomestno in nameravano materjo se prepletata tudi v raziskavi Elly Teman. V intervjujih je sodelovalo 26 nadomestnih in 35 nameravanih mater. Rezultate raziskave razloži s pomočjo teorije »premikajočega telesa (angl. *Shifting Body*)«. Nosečnost je pogosto obravnavana z naturalističnimi predpostavkami in kot obdobje, v katerem ženske nenadzorovano doživljajo svoje telo, pri čemer se zanašajo na zakone biologije. Teorija »premikajočega telesa« pa razlaga, da v primeru nadomestnega materinstva telo preseže svoj biološki prispevek in postane hkrati tudi orodje za konstrukcijo identitete, odnosov in koncepta materinstva. S pomočjo »premikajočega telesa« so nadomestne matere osredotočene na »odstranjevanje« nosečnosti ter prejmejo podporo, ki je pomembna, da bi razvile in usvojile tehnike odtujitve od otroka, ki ga nosijo. Na drugi strani pa je nameravanim materam omogočeno, da nadomestno materinstvo uporabijo kot sredstvo za utelešenje svoje želje po materinstvu. Ena od sodelujočih nadomestnih mater je svojo izkušnjo opisala tako: »Vsi me sprašujejo, kako to, da ne čutim nikakršne povezave s plodom, vendar vam povem, to je le premik v mišljenju. Je tako, kot da moj trebušček ni tukaj. Za to obdobje je moj trebušček tam, z njo (nameravano matero).« Nadomestne in nameravane matere v raziskavi so to teorijo »premikajočega telesa« opisovale kot občutek, da je nadomestna mati odmisllila tvoj nosečniški trebuh kot tel svojega telesa, nameravana mati pa je nekako nosila ta trebuh in nosečnost blizu svojega telesa v smislu skupnega, vendar razkrojenega prostora med njima (Teman 2009, 52–56).

Kritiki nadomestnega materinstva opozarjajo na občutke stiske in obžalovanja nadomestnih mater, vendar pomanjkanje teh občutkov kaže na to, da se za vlogo nadomestne matere ženske odločajo na podlagi soglasja, razumevanja, kaj se od nje pričakuje, ter na podlagi samozavesti, da to nalogo lahko opravijo (Bubsy in Vun 2010, 73).

Nadomestno materinstvo ustvarja družbeno in rasno diskriminacijo

Kritiki nadomestno materinstvo povezujejo z ustvarjanjem razreda revnih temnopolnih žensk. Kot opisuje Ruth McElroy (McElroy 2002, 334), lahko s konceptom razlike, ki se uporablja pri teoretiziranju spolne, razredne in rasne subjektivitete, razumemo povezavo med močjo in

vizijo. Vidni znaki razlik – lasje, koža, obrazna mimika in telesni gibi – so ločeni od teles, ki jih donosijo, in od subjektov, ki so se z njihovo pomočjo situirali višje na hierarhični družbeni lestvici. Ta povezava vizije, utelešenja in razlik ima zgodovino, ki sovpada z visokim imperializmom (McElroy 2002, 333–334). V 19. stoletju je telo temnopolte ženske obravnavano kot razpoložljiva delovna sila, hkrati pa so jim odrekli vse pravice do materinstva in lastnih otrok, kar je bilo osrednjega pomena za predstavo bele ženskosti (McElroy 2002, 334). Obstaja podobnost med obliko nadomestnega materinstva, ki je bilo prisotno v Evropi v srednjem veku, ko so bogate ženske svoje novorojenčke oddale v oskrbo dojljam – temnopoltim ženskam, same pa so otroke le občasno obiskale, in današnjim komercialnim nadomestnim materinstvom (Pande 2009, 143). Nadalje McElroy (2002, 334) izpostavi, da tudi v današnjih časih afriško-ameriške ženske nimajo enakovrednega statusa kot belopolte ženske. Agencije, ki izvajajo nadomestno materinstvo, so naklonjene belim ženskam in moškim, medtem ko imajo afriško-ameriški pari kljub višji stopnji neplodnosti nesorazmeren dostop do javnih in zakonsko urejenih načinov pomoči pri načrtovanju družine.

Po podatkih, ki sta jih v svojih empiričnih raziskavah pridobili Janice Ciccarelli in Linda Beckman, so temnopolte ženske bistveno manj zastopane tudi kot nadomestne matere. Vse ženske v njuni raziskavi so bile bele polti (Bubsy in Vun 2010, 45). V nasprotju s podatki starejših empiričnih raziskav, Helena Ragone ugotavlja, da se je ta slika nesorazmerja belopolnih in temnopolnih zastopnic med nadomestnimi materami spremenila. V njeni raziskavi iz leta 2000 kar 30 % nadomestnih mater ni bilo iz istega rasnega, etničnega in kulturnega okolja kot nameravani starši. Razkriva, da so nekateri nameravani starši raje sodelovali z nadomestnimi materami, od katerih so se razlikovali po rasi in kulturnem okolju, saj so bili prepričani, da bo to dodatno pripomoglo k temu, da se nadomestna mati ne bi navezala na otroka, ki ga je nosila zanje (Bubsy in Vun 2010, 45–46).

Med številnimi argumenti proti nadomestnemu materinstvu izstopajo trditve, da to vodi v izkoriščanje žensk, še posebej tistih iz najnižjih družbenih slojev. Mnoge feministke zagovarjajo, da komercialno nadomestno materinstvo izkorišča ekonomsko, fizično in čustveno ranljivost žensk ter vodi v zlorabo revnih, mladih, samskih žensk ter pripadnic etničnih manjšin. Anita Allen trdi, da so »ženske pripadnice etničnih manjšin in tiste iz nižjega družbenega razreda vse bolj iskane kot inkubatorji za zarodke strank srednjega in višjega družbenega razreda. To je nova oblika rasne in družbene diskriminacije« (Allen v Bubsy in Vun 2010, 41).

Po navedbah Barbare Katz Rothman nadomestno materinstvo vodi do situacij, v katerih revne, neizobražene ter temnopolte ženske, ki nimajo veliko možnosti zaslužka, postanejo poceni delovna sila, ki jo je lahko imeti pod strogim nadzorom (Katz Rothman v Bubsy in Vun 2010, 42). Rakhi Ruparelia trdi, da ženske, ki so pripadnice nekaterih subkultur (npr. južno-azijskih korenin), živijo v okviru kulturnih norm, ki od njih zahtevajo pasivnost in požrtvovalnost, podrejene so patriarhalnim normam in so v celoti finančno odvisne od svojih družin. Vse naštetu jim onemogoča izbiro, temveč se morajo strinjati, da bodo za družinskega člana prevzele vlogo nadomestne matere (Ruparelia v Bubsy in Vun 2010, 51).

Na drugi strani brega pa zagovorniki nadomestnega materinstva in znanstveniki, ki so opravili številne empirične raziskave na ameriških in britanskih tleh, v njih dosledno ugotavljajo, da se je zamisel, da postanejo nadomestne matere, začela pri ženskah samih. Ugotovitve raziskav ne podpirajo stereotipa revnih, samskih, mladih nadomestnih mater in tistih iz etničnih manjšin. V nobeni študiji niso prišli do dokazov, ki bi kazali, da bi bile ženske prisiljene v to vlogo. Prav tako nobena od teh študij ne podpira teorije, da ženske v altruistično ali komercialno obliko nadomestnega materinstva prisilijo njihovi družinski člani. Prav nasprotno rezultati kažejo na to, da so ženske, ki se odločijo postati nadomestne matere, zrele, izkušene (imajo vsaj enega svojega otroka), stabilne, samozavestne in se samostojno odločijo, da si želijo biti v vlogi nadomestne matere (Bubsy in Vun 2010, 49–52). Vendar je treba poudariti, da ni nobene empirične raziskave, ki bi bila osredotočena zgolj na izkušnje nadomestnih mater, ki so pripadnice etničnih manjšin, prihajajo iz ekonomsko šibkega okolja ter živijo v državah tretjega sveta. Nastajajo novejša raziskave, ki kažejo na to, da so ženske v revnih državah tretjega sveta, zlasti v Indiji, izkoriščane ravno s pomočjo instituta (komercialno usmerjenega) nadomestnega materinstva (Bubsy in Vun 2010, 51).

5 INDIJA – PRIMER MEDICINSKEGA TURIZMA

Nadomestno materinstvo je bilo v Indiji do nedavnega del družinske obveznosti in dolžnosti, način, kako so si ženske v družinskem krogu pomagale med seboj. To je bilo dejanje iz altruističnih, neekonomskih razlogov, popolnoma drug pomen in nove razsežnosti je pa dobilo, ko je v ospredje stopil zaslužek. Kot pravi doc. dr. Bojana Pinter: »Bolj ko je svet materialistično usmerjen, bolj tudi otroci postajajo tržno blago. V več kot polovici sveta je medicina običajno tržno blago. Dela se po nareku kapitala« (Marn 2009, 5).

Zahodne države s pomočjo instituta nadomestnega materinstva poskušajo obiti neplodnost. Ta način zdravljenja neplodnosti je sicer redkejši od ostalih načinov, je pa sorazmerno dobro urejen. V Indiji pa so ravno neurejena zakonodaja na tem področju, hiter razvoj reproduktivnih tehnologij, možnost dobička za vse posrednike ter liberalizacija ekonomije institut nadomestnega materinstva spremenili v cvetočo industrijo (Roy 2010, 101–102). Indija je »postala pravi supermarket za delanje otrok in umno nakupovanje, zato je najbolj zaželeni kraj za najemanje trebuhov« (Roy 2010, 113). Po letu 2000 je Indija postala vodilna v plodnostnem oziroma medicinskem turizmu. Po nekaterih ocenah je zaslužek na letni ravni približno 450 milijonov ameriških dolarjev in je iz leta v leto še v porastu (Bubsy in Vun 2010, 83). V letu 2011 se je s pomočjo nadomestnih mater v Indiji rodilo 2.000 otrok, polovica teh parom iz Velike Britanije. Indija predstavlja zelo priljubljeno destinacijo tudi za številne homoseksualne pare. Uradno naj bi bilo v Indiji registriranih 600 klinik za umetno oploditev, obstaja pa še veliko število neregistriranih klinik, ki so nelegalne (Štok 2012). Kot razlaga Modhumita Roy, je Indija v medicinskem turizmu postala konkurenčna ostalim državam predvsem zaradi štirih ključnih dejavnikov: znatno nižjih stroškov, neregulirane oziroma kupcem/nameravanim staršem ustrezne zakonodaje, ki ščiti njihove interese in pravice, nadzora nadomestnih mater in dejstva, da indijske nadomestne matere nimajo zakonskih pravic do otroka.

V državah, kjer je komercialno nadomestno materinstvo dovoljeno, segajo stroški tega v višave, medtem ko so ministrstva za turizem v zveznih državah v sodelovanju s klinikami za zdravljenje neplodnosti v Indiji začela ponujati tako imenovane zdravstvene potovalne pakete. Celoten potovalni paket, ki vsebuje vse stroške, ki so povezani z nadomestnim materinstvom, medicinske stroške, dve potovanji v Indijo, hotel in celo turistične ogleda, stane 25.000

dolarjev. Od tega pa Indijka, ki ima vlogo nadomestne matere oziroma »gostiteljice«, prejme od 2.000 do 5.000 dolarjev. Gre za plačilo, ki ga zahtevajo agencije, ki so velike posrednice v tem cvetočem poslu. Nad njimi pa ni nobenega nadzornega organa, zato se poraja vprašanje, ali prejme nadomestna mati tudi tako skromen honorar, kot smo ga omenili. Skrajna nereguliranost instituta nadomestnega materinstva se razkriva tudi v tem, da je zakonodaja popolnoma pisana na kožo naročnikov. Skrb za zdravje revnih Indijskih žensk je zanemarjeno področje. Nadomestna mati je opredeljena kot »shramba za plod«. Ženskam kljub ogrožanju njihovega zdravstvenega stanja vstavljajo do pet zarodkov hkrati, da bi s tem povečali možnost zanositve in zreducirali stroške postopkov. Glede na statistiko ima Indija kar 20 % vseh maternalnih smrti na svetu, ta stopnja umrljivosti pa je najvišja ravno na ruralnih območjih, kjer živijo revne, nepismene ženske, ki predstavljajo večino nadomestnih mater. Ravno zaradi tega je zanemarjanje zdravja mater nezaslišano.

Nasprotno pa zakonodaja s tem, ko podpira komercialno obliko nadomestnega materinstva in predpisuje, da se bo morala nadomestna mati odpovedati vsem starševskim pravicam do otroka, deluje v korist naročnikom, ki prihajajo iz zahodnega dela sveta. Celoten postopek se za njih bistveno olajša, saj se izognejo bojazni pred sodnimi bitkami za skrbništvo (Roy 2010, 102–107). Armita Pande opozarja na sporno dejstvo, da morajo nadomestne matere v pogodbi nadomestnega materinstva podpisati obrazec o soglasju, ki govori o pravicah (večinoma naročnikov), vendar je napisan v angleškem jeziku, ki ga malokatera revna in neizobražena Indijka razume. Prevedene so jim zgolj ključne točke pogodbe, in sicer da morajo oddati otroka naročnikom takoj po rojstvu, nimajo nobenih zakonskih pravic do rojenega otroka, zdravnik ali naročniki niso odgovorni za morebitno smrt nadomestne matere v času nosečnosti in poroda, plačilo prejmejo po obrokih, zadnji obrok pa se jim izplača po predaji otroka naročnikom (Pande 2009, 147). Slednje gre v korist naročnikom, ob tem pa predstavlja pereč problem nadomestnega materinstva v Indiji tudi strog nadzor nad nadomestnimi materami.

Izkoriščanje »cenejšega blaga« ali cenejšega najema maternic je zavito in maskirano v obliki dobro urejenih klinik in reproduktivnih centrov, kjer mlade Indijke ostanejo ves čas nosečnosti. Reklama za najem maternice v Indijskih mestih je usmerjena v podobe nasmejanih, dobro preskrbljenih mladih žensk, ki imajo na klinikah na voljo udobje in strokovno oskrbo zdravnika, psihologa ter celo strokovnjaka uravnotežene prehrane. Reklamna industrija prav tako vabi potencialne naročnike iz zahodnega dela sveta s

poudarjanjem altruističnega vidika nadomestnega materinstva – revna Indijka je s svojim dejanjem pomagala neplodnemu paru in hkrati preskrbela svojo lastno družino. Vendar se za diskurzom altruizma in plakati z nasmejanimi podobami mladih, revnih Indijk skriva popolnoma druga plat zgodbe, kjer je v ospredju velikanska neenakost med izvajalko in naročnikom, saj si večina žensk s plačilom zagotovi zgolj osnovne materialne stroške, ves preostali denar pa na račun njene usluge zaslužijo zdravniki in ostali posredniki v postopku (Zaviršek 2013, 386).

Steve Litz nadomestno materinstvo v Indiji primerja z vzrejo psičkov. Ženske za obdobje devetih mesecev pripeljejo v vas in jih tako dobesedno iztrgajo iz njihovega domačega okolja, kar je bistvena razlika med nadomestnimi materami v Indiji in Ameriki, kjer nadomestnih mater ne ločujejo od njihovih primarnih družin (Štok 2012). Nadomestne matere na klinikah in v reprodukcijskih centrih živijo pod strogim nadzorom, nimajo pravice do obiskov, prehranjujejo se po strogo predpisanih smernicah, ne smejo obiskovati svojih družin in imeti spolnih odnosov. Naročniki in posredniki na drugi strani pa vztrajno zanikajo, da so revne, mlade Indijke med nosečnostjo dobesedno v zaporu (Roy 2010, 106–107). Armita Pande v svoji raziskavi razkriva, da je nadomestno materinstvo stigmatizirano in ga večina Indijcev enači s prostitucijo. Posredniki in tudi naročniki stigma indijskih žensk kot inkubatorjev na dveh nogah razbijajo s prepričevanji, da so zaradi nadomestnega materinstva posebne in so med velikim številom potencialnih kandidatk izbrane prav one, s čimer jim je dana priložnost, da se rešijo revščine in ekonomske stiske. Raziskava je pokazala, da je to prepričevanje uspešno, saj Indijke, ki so bile v vlogi nadomestne matere, poudarjajo ravno dejstvo, da se ne počutijo izkoriščene in da so bile izbrane za nadomestne matere, ker so »posebne«. Ta prepričevanja zelo nazorno razkrivajo rasno in razredno diskriminacijo, kjer so Indijke predstavljene kot nesebične matere, ki čakajo, da jih bodo iz revščine rešile bogatejše in/ali svetlopolte sestre zahodnega sveta (Pande 2009, 154–169). Velik absurd pri nadzoru nadomestnih mater v Indiji je tudi dejstvo, da jim pravice do zasebnih, intimnih odločitev o svojem telesu iz nevednosti ali iz brezbržnosti odrekajo prav ženske, ki se v ZDA bojujejo za pravico odločanja o lastnem telesu. Kot naročnice pa zahtevajo, da se indijska nadomestna mati odpove vsem pravicam in podredi nadzoru. Zagovorniki plačljivega nadomestnega materinstva v Indiji poudarjajo, da klinike niso »otroške farme« in da se vse potencialne nadomestne matere skrbno pripravi, da se med samo nosečnostjo ne navežejo na otroka, tako da po porodu ne prihaja do zapletov. Za tem altruističnim pristopom pa se nasprotnikom porajajo vprašanja, zakaj ne izurijo tistih, ki nimajo otrok, da si ga ne bi želeli, ali pa da vsaj

starševstva ne bi povezovali samo z genetsko vezjo. V kakšnih razmerah živijo mlade ženske, če je oddaja maternice njihova edina možnost obstanka? Kljub skrbi, da bi ukinitiv plačila pomenila tudi ukinitiv edinega vira zaslužka za revne Indijke, je dejstvo, da tovrstno »delo« ne deluje dobrodejno na »osebnost« indijskih nadomestnih mater, pač pa jih oblikuje v posebno delovno silo. Njihovemu zdravju ni posvečena skoraj nikakršna skrb, razen neposredne skrbi za zdravje zarodka naročnikov (Roy 2010, 112–118). Ena od bistvenih dilem, ki zadeva nadomestno materinstvo, je vprašanje izkoriščanja ljudi oziroma žensk iz tretjega sveta. Lastniki velikih reprodukcijskih centrov trdijo, da ne gre za izkoriščanje, temveč za vzajemno pomoč med nadomestno materjo, ki zasluži, in naročniškim parom, ki dobi otroka. Ena od Indijk, ki je bila že večkrat nadomestna mati, je o tem, ali se počuti izkoriščeno odgovorila: »Izkoriščana se počutim, ko moram za par dolarjev na dan po dvanajst ur delati za tekočim trakom v tovarni. Z denarjem, ki sem ga dobila kot nadomestna mati, sem družini kupila hišo, mlajše otroke poslala na šolanje, starejši hčeri plačala poroko in ji dala denar, da si lahko ustvari družino.« (Salecl 2012, 2).

Nasprotniki (komercialnega) nadomestnega materinstva zagovarjajo stališče, da v primeru indijskih žensk ne gre za prostovoljno odločitev o nadomestnem materinstvu, temveč so vanj prisiljene zaradi revščine. Dr. Pinterjeva poudarja, da bi morala medicina ščititi najšibkejšega, kajti tudi če v pogodbi nadomestnega materinstva ženska ne zazna, da je zlorabljen, jo mora medicina ščititi pred zlorabo, ne pa izkoriščati socialno stisko mladih, revnih Indijk, zato da rojevajo otroke tistim, ki jim denar ne predstavlja ovire (Marn 2009, 5). Bistvena dilema pri tako (ne)urejenem sistemu nadomestnega materinstva, kakršen je prisoten v Indiji, je, da se lahko kaj hitro spremeni v prakso, ki bi se je posluževali ne samo posameznice/-ki in pari, ki imajo težave s plodnostjo, ampak tudi bogate ženske, ki bi v želji, da dobijo otroka brez posledic nosečnosti in poroda na svojem telesu, otroka raje naročile in plačale.

6 PRAVNA UREDITEV NADOMESTNEGA MATERINSTVA V POSAMEZNIH DRŽAVAH PO SVETU IN V SLOVENIJI

Dejstvo je, da pravo ni v koraku z družbenimi pojavi, ki jih je treba regulirati, kar je razvidno iz samega procesa dogajanja, in sicer se družben pojav zgodi in postaja vedno pogostejši, sledijo nemoralni poskusi izkoriščanja pravnih lukenj, vezanih na določen družben pojav, potem sledi prepoznavanje problema s strani države in najpogosteje nastopi nasproti družbenemu pojavu z zakonsko negacijo (tj. absolutna prepoved), šele kot zadnja faza se zgodi pravna regulacija dotičnega družbenega pojava oziroma področja (Župan in drugi 2013, 8). Institut nadomestnega materinstva ni nobena izjema, kajti to je po svetu različno zakonsko regulirano.

Glede na pristop k institutu nadomestnega materinstva lahko države po nacionalnih zakonodajah razdelimo v nekaj skupin: države, ki popolnoma prepovedujejo nadomestno materinstvo v vseh oblikah, tiste, ki puščajo to področje neurejeno, tiste, kjer je nadomestno materinstvo popolnoma dovoljeno in urejeno, ter države z liberalnim odnosom do sporazumov o nadomestnem materinstvu in tudi do komercialnega nadomestnega materinstva. V državah, ki imajo popolno prepoved vseh oblik nadomestnega materinstva, je glavni razlog prepovedi, da se nadomestno materinstvo dojema kot moralno sporno in da so z izvajanjem tega ogrožene etične vrednosti v družbi. Nadomestna mati ter otrok postaneta zgolj predmeta pogodbe, kar ruši osnovno človeško dostojanstvo. Zakonodaja v državah, kjer velja popolna prepoved vseh oblik nadomestnega materinstva, omogoča da se vsakega udeleženca, to je naročnika, izvajalca, vse posrednike v postopku kot tudi klinike v primeru izvajanja nadomestnega materinstva, kazensko ovadi, prav tako pa so sklenjene pogodbe nične in neiztožljive (Župan in drugi 2013, 9). Nekatere od držav, kjer velja taka zakonodaja, so: Avstrija, Belgija, Estonija, Francija, Finska, Bolgarija, Italija, Madžarska, Poljska, Nemčija, Norveška, Portugalska, Srbija, Švica in Španija (Weber 2012b, 900). Kljub strogi prepovedi pa se tudi v teh državah vseeno dogaja nadomestno materinstvo, in sicer se pogodbe o nadomestnem materinstvu sklepajo v tako imenovani »sivi coni« oziroma izven meja matičnih držav. Za države, kjer je področje nadomestnega materinstva v večini neregulirano, je značilno, da ne obstaja izrecna prepoved nadomestnega materinstva, vendar so pogodbe neiztožljive. Nekatere države prepovedujejo zgolj komercialno obliko nadomestnega

materinstva. V tej skupini držav se osebni status otroka, rojenega s pomočjo pogodbe o nadomestnem materinstvu, ureja na podlagi pravil družinskega prava.

Za države, v katerih je nadomestno materinstvo popolnoma dopustno in urejeno, je značilno, da je nadomestno materinstvo dovoljeno pod določenimi pogoji. Lahko je pred izvedbo nadomestnega materinstva potrebna predhodna odobritev ustreznega državnega organa (sodišče in/ali komisija, ki je ustanovljena v namen regulacije pogodb nadomestnega materinstva) ali pa je treba upoštevati zakonodajo in pravila, ki natančneje določajo proces, v katerem nameravani starši pridobijo starševske pravice nad otrokom, rojenim v pogodbi nadomestnega materinstva. V takem sistemu je dovoljena altruistična oblika nadomestnega materinstva oziroma gre za pogodbe, v katerih nameravani starši plačajo nadomestni materi zgolj razumne stroške. Nadalje je v državah s tako vrsto zakonodaje prepovedano kakršno koli posredovanje med nadomestno matero in nameravanimi starši, prav tako je prepovedano oglaševanje posredništva, saj se dojema kot nemoralno. Zakonodaja določa tudi pogoje, ki jih morajo izpolnjevati tako nameravani starši kot nadomestna mati, in sicer starost in zdravstveno stanje nadomestne matere, imeti mora že vsaj enega svojega otroka, nameravani starši ne morejo imeti otrok kot posledica neplodnosti enega od para, tako nameravani starši kot nadomestna mati morajo prejeti pravne nasvete in smernice pred izvedbo pogodbe.

V državah, kjer je nadomestno materinstvo popolnoma urejeno, se nameravanim staršem takoj po rojstvu otroka priznajo vse starševske pravice. Tiste države, ki pa imajo tako imenovano *ex post* kontrolo, pa v večini primerov postavijo določen zakonski rok, v katerem lahko nameravani starši uredijo vprašanje starševskih pravic (Župan in drugi 2013, 10–11). Nekomercialno nadomestno materinstvo je dovoljeno na Nizozemskem, Irskem, Danskem, Veliki Britaniji, Latviji, kjer imajo pravico tudi samske ženske, ter na Islandiji, kjer veljajo zakoni tudi za istospolne pare in prav tako samske ženske. Grčija prav tako podpira nekomercialno in gestacijsko obliko nadomestnega materinstva, Rusija pa zakonom omogoča gestacijsko obliko nadomestnega materinstva. Prav tako je nadomestno materinstvo dopustno tudi v Ukrajini, Belorusiji in tako kot v Grčiji je za zakone nadomestno materinstvo dovoljeno v Lihtenštajnu (Weber 2012a, 17). Za države z liberalnim odnosom do sporazumov o nadomestnem materinstvu tudi do komercialnega nadomestnega materinstva je značilno, da je komercialna oblika nadomestnega materinstva najpogosteje prakticirana in da so te države postale središče reproduktivnega turizma. Zakonodaja v teh državah je blagodejna za nameravane starše, saj jim omogoča pridobitev starševskih pravic takoj po

rojstvu otroka, nadomestna mati pa se mora v sklopu dogovora odreči vsem svojim starševskim pravicam. Primer take zakonodaje imata Indija in Tajska (Župan in drugi 2013, 11). V nekaterih predelih Azije komercialna oblika nadomestnega materinstva ni legalna, po drugi strani je plačljiva oblika nadomestnega materinstva v večini držav ZDA dovoljena, a izjemno draga (Roy 2010, 103).

6.1 ZDA

V ZDA je prišlo do ključnih zakonskih sprememb po odmevnem primeru Baby M, ko so se strokovnjaki, ki so sestavljali zakon, odločili, da prepovejo ali močno omejijo sporazume o izvajanju nadomestnega materinstva. Po letu 2000 je nadomestno materinstvo obravnavano kot storitev, ki jo zagotavljajo nadomestne matere, regulatorji pa so osredotočeni na pragmatični cilj zmanjšanja postopkovne in vsebinske nejasnosti glede starševskega statusa. Ta trend je viden v uvedbi zakonov in reform v enotnem pravnem prototipu, ki vse bolj podpirajo uveljavljanje pogodb o nadomestnem materinstvu.

V ZDA je institut nadomestnega materinstva urejen različno po posameznih državah. Na primer na Floridi in v Utahu je v veljavi zakonodaja, ki podpira gestacijsko nadomestno materinstvo. Starševske pravice niso priznane nadomestni materi, temveč nameravanim staršem. Država Arkansas ima najugodnejši zakon o nadomestnem materinstvu v ZDA, saj podpira tako tradicionalno kot gestacijsko obliko nadomestnega materinstva (Bubsey in Vun 2010, 33). Zakon države Arkansas ima dve prednosti, in sicer je zakonski stan nadomestne matere nepomemben, kar pomeni, da ni samoumevno, da je njen mož tudi pravni oče otroka, rojenega na podlagi pogodbe o nadomestnem materinstvu. Glede na zakon ni potrebna poznejša posvojitev otroka s strani nameravanih staršev, da bi se na rojstni list otroka vpisali namesto nadomestne matere. Namreč v rojstni list otroka se kot starši vpisejo tisti, ki so v pogodbi o nadomestnem materinstvu določeni kot nameravani starši. Enako velja v primeru, če nadomestna mati rodi otroka neporočeni ženski, ki je bila oplojena s spermo darovalca (Women Action Group 1989). Nekatere države, kot sta na primer Illinois in Severna Dakota, priznavajo gestacijsko nadomestno materinstvo, ne glede na zakonski stan. Illinois zagotavlja registracijo staršev pred rojstvom otroka in zahteva, da se na rojstni list vpisejo genetski starši otroka. V Nevadi in Texasu stopijo v veljavo zgolj pogodbe o nadomestnem materinstvu, ki so sklenjene s strani heteroseksualnih zakoncev, pravice pa ne zagotavljajo homoseksualnim parom in neporočenim posameznikom oziroma posameznicam (Bubsey in Vun 2010, 33).

Nekomercialno gestacijsko nadomestno materinstvo ne glede na zakonski stan je podprto v Lowi, v Virginiji pa morata biti nameravana starša poročena. Gestacijsko nadomestno materinstvo podpirajo v Washingtonu, Oklahomi, Louisiani, Novi Mehiki in Oregonu. Kalifornija nima zakonsko urejenega instituta nadomestnega materinstva, vendar ima eno najbolj urejenih sodnih praks, ki varuje pravice nameravanih staršev, tudi istospolnih posameznikov. Primere rešuje na podlagi pravil državnega enotnega družinskega zakona. Prednost kalifornijskih sodišč je, da upoštevajo pravice nameravanih staršev ter njihove obveznosti, ki izhajajo iz starševstva, ko sprejmejo odločitev, da postanejo starši s pomočjo nadomestnega materinstva ali umetne oploditve (Thomas Pinkerton 2001). Kalifornija podpira tradicionalno in gestacijsko obliko nadomestnega materinstva, New Jersey pa priznava zgolj gestacijsko nadomestno materinstvo. Na rojstni list se kot oče otroka vpiše darovalec semena, mati pa je ženska, ki je otroka rodila in donosila (Weber 2012a, 17). Nadomestno materinstvo je na tleh ZDA v celoti prepovedano v državah Indiana, Misuri in Maryland (Weber 2012b, 905), prav tako je prepovedano in tudi kazensko sankcionirano v državah New York, Michigan ter v Zveznem okrožju Kolumbije (Bubsey in Van 2010, 34).

V nekaterih zveznih državah Amerike za institut nadomestnega materinstva nimajo jasnih in natančno določenih zakonskih predpisov, ki bi določali ali je le to dopustno ali prepovedano. Med te zvezne države spadajo Connecticut, Massachusetts, Alabama in Aljaska, Missisipi, Montana, Wyoming, Južna Dakota, Havaji. Nadomestno materinstvo v sodni praksi in zakonodaji prav tako ni zajeto v Zahodni Virginiji, Severni in Južni Karolini, Koloradu, Delawaru, Rhode Islandu in Oklahomi (Weber 2012b, 905–906). V posameznih državah Amerike, ki pa imajo institut nadomestnega materinstva natančno zakonsko opredeljen, pa je opaziti, da sodišča obravnavajo sporazume oziroma pogodbe o tradicionalni obliki nadomestnega materinstva (kjer je mati tudi genetska mati) kot neveljavne, neizvršljive ali brez pomena. Pri določanju starševskih pravic se sklicujejo zgolj na najboljši interes za otroka. V primerih gestacijskega nadomestnega materinstva (kjer nadomestna mati ni genetska mati) sodna praksa kaže, da je večina ameriških sodišč pri določanju starševskih pravic pri takih sporazumih bolj naklonjena nameravanim staršem. Zakonodaja na področju nadomestnega materinstva, ki je veljavna zadnjih dvajset let, je nastala predvsem iz potrebe, ne da rešuje spore med nadomestno matero in nameravanimi starši, temveč da pripomore k čim bolj tekočemu določanju starševskih pravic, ko se na primer nameravani starši soočijo s težavami na področju registracije otroka kot svojega ali ko razmerja nameravanih staršev iz določenih razlogov propadejo in je treba na novo razrešiti vprašanje skrbništva, dostopa in

alimentacije. Zanimivo je, da je v Ameriki stopnja sodnih sporov izjemno redka kljub vsaj 1.000 vloženim primerov ureditve sporazumov nadomestnega materinstva na letni ravni (Bubsy in Vun 2010, 35).

6.2 Velika Britanija

Institut nadomestnega materinstva se v Veliki Britaniji izvaja na podlagi zakonov *The Surrogacy Arrangements Act (1985)* in *The Human Fertilisation And Embryology Act (1990)*, ki podpirata zgolj nekomercialno obliko nadomestnega materinstva in prepovedujeta medijsko oglaševanje in najemanje profitnih agencij kot posrednic med nadomestno matero in nameravanimi starši. Dovoljeno je zgolj plačilo tako imenovanih razumnih stroškov nadomestni materi, ki nastanejo v času nosečnosti (Bubsy in Vun 2010, 36). Od aprila 2010 zakona podeljujeta enake možnosti pridobitve otroka tudi istospolnim parom in samskim ženskam. V Veliki Britaniji velja praksa, kjer obe stranki podpišeta pogodbo o izvedbi nadomestnega materinstva, ki ni iztožljiva. Nadomestno materinstvo se lahko izvede samo s pomočjo umetne oploditve (Burrell in O'Connor 2013, 114). Nadomestna mati (ne glede na to, ali ima genetsko povezavo z otrokom, ki ga nosi) mora biti na rojstnem listu navedena kot mati otroka. Genetski očetje so lahko navedeni na rojstnem listu, lahko pa se dogovorijo o starševski odgovornosti z nadomestno materjo ob rojstvu otroka.

Vprašanje starševskih pravic v Veliki Britaniji pospešeno razrešujejo s tako imenovanim starševskim režimom, in sicer po rojstvu otroka (post-birth parentage regime). Šest tednov po rojstvu otroka lahko poročeni, genetski starši s soglasjem nadomestne matere zaprosijo za priznanje/prenos starševskih pravic. Ko so jim te enkrat dodeljene, so trajne in nameravani starši z vsemi zakonskimi odgovornostmi do otroka postanejo edini starši. Samski, neporočeni heteroseksualni pari in istospolni pari, ki kot nameravani starši sodelujejo v sporazumu nadomestnega materinstva, morajo vložiti vlogo za posvojitev otroka (Bubsy in Vun 2010, 37).

Britanska zakonodaja na področju dodelitve starševskih pravic ni naklonjena nameravanim staršem, saj s tem ko so pogodbe o nadomestnem materinstvu neiztožljive in je nadomestna mati določena tudi kot legalna mati otroka, obstaja velika nevarnost, da si nadomestna mati med samim postopkom premisli in želi otroka po rojstvu obdržati (Weber 2012č). Kljub navedenim dejstvom, pa se zdi, da je le peščica primerov, kjer je bilo potrebno sodno

reševanje sporov glede dodelitve skrbništva po rojstvu otroka (Bubsy in Vun 2010, 36). Slabost britanske zakonodaje je, da v njej ne obstaja kazenski pregon v primeru plačila pristojbin agencijam oziroma posrednikom, čeprav so te prepovedane, ali ko gre v pogodbah za vzorce izkoriščevalskega odnosa (Bubsy in Vun 2010, 38). Prav tako poročilo (*The Brazier Report*) ocenjuje, da se v Veliki Britaniji letno zgodi 100–800 nosečnosti s pomočjo nadomestnega materinstva, od katerih se 50–80 primerov konča z rojstvom otroka. Letno se zgodita eden ali dva spora glede skrbništva. Kljub statistiki trenutno v Veliki Britaniji ne obstajajo smernice, ki bi veljale in pomagale nadomestnim materam, nameravanim staršem ali zdravnikom, ki so vsi bistveni akterji v izvajanju nadomestnega materinstva. Prav tako ne obstajajo smernice glede upravičenosti do zdravljenja, ni formalne baze zbiranja podatkov o uspelih in ponesrečenih primerih nosečnosti v sporazumih o nadomestnem materinstvu, kot recimo obstaja za vse nosečnosti, ki so nastale s pomočjo IVF-postopkov. Prav tako ni sledi glede otrok, ki so rojeni v takih sporazumih in imajo po polholetnosti pravico do vpogleda v svoje originalne rojstne liste (Burrell in O'Connor 2013, 114).

6.3 Rusija

Liberalna ruska zakonodaja je omogočila, da je nadomestno materinstvo postalo donosen posel, saj obstajajo številne agencije, ki so specializirane na področju posredovanja med naročniki in nadomestno matero. Rusija je namreč ena redkih držav, kjer je nadomestno materinstvo dovoljeno v vseh oblikah in je tudi zakonsko opredeljeno. Otroke imajo lahko glede na zakonodajo samski, poročeni in neporočeni, heteroseksualni ali istospolno usmerjeni pari. Dovoljena je celo oploditev s spermo ali uporaba jajčeca mrtve osebe. Ravno v ta namen imajo v Rusiji dobro pokrite baze potencialnih nadomestnih mater ter donatorjev. Profil ruske nadomestne matere je mlada ženska iz srednjega družbenega razreda z osnovno izobrazbo. Navadno gre za ženske, ki se znajdejo v ekonomski stiski, so ločene ali vdove. V kolikor bi naročniki želeli žensko, ki prihaja iz večjega mesta in ima višjo izobrazbo, morajo za najem take nadomestne matere plačati približno 5.000 do 10.000 dolarjev več (M.A.H. 2012, 2).

Odredba 67 Ministrstva za zdravje določa, da se lahko nadomestnega materinstva poslužujejo pari in samske ženske, kadar nameravana mati zaradi neplodnosti ali drugih zdravstvenih težav ne more zanositi ali donositi otroka. Pogoji za ženske, ki se odločijo postati nadomestne matere, pa je, da imajo vsaj enega zdravega otroka, so same fizično in psihično zdrave, lahko so samske ali poročene, lahko so hkrati tudi darovalke jajčec. Prav tako zakon določa, da

lahko nadomestna mati prejme plačilo za svojo storitev ter za vse stroške glede nosečnosti in poroda. Ni pa z zakonom določenih smernic, kakšna bi morala biti višina stroškov in plačila nadomestni materi, še več – zakon celo navaja, da pisna pogodba, ki določa pogoje sporazuma med nadomestno matero in nameravanimi starši, ni obvezujoča. Zanimivo je, da ruski zakon kot verodostojno in iztožljivo upošteva pogodbo, ki se nanaša na finančno odgovornost nameravanih staršev do nadomestne matere, ko pride do spora, pa zakon ne pokriva pogodb, vezanih na dodelitev skrbništva nad otrokom (Rivkin-Fish 2013, 577). Zakon v Rusiji trenutno določa, da si lahko nadomestna mati kadar koli v postopku premisli in po rojstvu otroka obdrži. V tem primeru je ne morejo tožiti niti nameravani starši niti posredniška agencija. Prav tako si lahko v postopku premislijo nameravani starši in že rojenega otroka ne želijo vzeti (M.A.H. 2012, 2).

V primerjavi z Veliko Britanijo ali Kanado, kjer so feministke, skupine bioetikov, politikov in drugih strokovnjakov javno razpravljali o institutu nadomestnega materinstva in izražali svoje interese, ruski uradniki javne razprave pri oblikovanju zakonodaje na področju nadomestnega materinstva niso pozdravili. Rezultat tega je, da se Rusija izraža v svojem minimalnem obsegu predpisov ter pomanjkanju sankcij za kršenje obstoječih zahtev. Zakon, ki ne vsebuje omejitev oplojevanja z biomedicinsko pomočjo in nadomestnega materinstva v Rusiji, zavrača in kritizira tudi ruska pravoslavna cerkev, ki izvajanje nadomestnega materinstva označuje kot novo obliko prostitucije (Rivkin-Fish 2013, 578). Pravni okvir, v katerega je v Rusiji postavljen institut nadomestnega materinstva, predstavlja neoliberalni pristop, ki omogoča instrumentalizacijo ženskega telesa in zanemara vprašanje izkoriščanja, ki ga omogočajo tržni odnosi. Tako ohlapna zakonodaja spodbuja oziroma potencira vse nevarnosti, s katerimi se soočajo ženske na obeh straneh pogodbe o nadomestnem materinstvu na nereguliranem trgu teh dogovorov. Prav tako je velika slabost trenutne zakonodaje neiztožljivost pogodb za zagotovitev pravic in enakosti žensk v Rusiji. Zapletena politična dinamika, ki se nanaša na ženske (naročnice in nadomestne matere), se lahko odraža kot dejstvo, da nameravani starši velikokrat zanemarjajo vprašanje pravične odškodnine oziroma plačila stroškov nadomestni materi, prav tako pa so določenim ranljivostim in goljufijam izpostavljene nameravane matere. Na spletni strani Surrogacy.ru je veliko objav, kjer ženske, ki so bile naročnice, pišejo, da so nadomestne matere zahtevale vedno višja izplačila za njihovo storitev, ki si jih niso mogle privoščiti, ali pa so se zgodbe zapletle na način, da jih je njihov partner zapustil in odšel z njuno izbrano nadomestno matero (Rivkin-Fish 2013, 579–583).

6.4 Francija

Francija je primer države, v kateri je izvajanje nadomestnega materinstva v kateri koli obliki prepovedano že od leta 1991. Zakon določa, da so vse pogodbe, ki vsebujejo dogovor o spočetju otroka ali o donositvi otroka za drugo osebo, nične. Vse kršitve zakonskih predpisov so strogo sankcionirane. Prepoved nadomestnega materinstva v Franciji temelji na različnih etičnih in moralnih dilemah. Primer staršev, ki sta s pomočjo ameriške nadomestne matere dobila hčeri in sta po povratku v domovino šele po nekaj letih borbe na sodišču pridobila starševske pravice, je v Franciji izzval pobude o legalizaciji nadomestnega materinstva. V peticiji, ki je bila objavljena v časopisu Le Figaro, je kar večinski delež znanstvenikov in strokovnjakov z različnih področij nasprotoval legalizaciji instituta nadomestnega materinstva. Svojo odločitev so utemeljevali z razlago, da z nasprotovanjem nadomestnemu materinstvu ščitijo ženske in otroke pred izkoriščanjem in trgovino z belim blagom in vsemi ostalimi morebitnimi zlorabami.

Kljub javnemu nasprotovanju velikega dela francoske intelektualne srenje so v Franciji prisotni tudi zagovorniki legalizacije, ki trdijo, da je ravno legalizacija ključnega pomena pri preprečevanju zlorab in zaslužkarstva, kajti z urejenim pravnim sistemom je nadzor nad tem mogoč. V Franciji na letni ravni pomoč pri zanositvi na reprodukcijskih klinikah poišče približno 30.000 parov, zato ne presenečajo rezultati javnomnenjske raziskave, da naj bi legalizacijo instituta nadomestnega materinstva podprlo 61 % francoskih državljanov. Visok je tudi odstotek vprašanih Francozinj, ki bi bile pripravljene otroka donositi na primer za družinsko članico ali prijateljico, malo manj bi jih to storilo za popolne neznance (Marn 2009, 1–2).

6.5 Slovenija

Ustava Republike Slovenije (URS), ki je temeljni pravni akt v Sloveniji, v 55. členu določa: »Odločanje o rojstvih svojih otrok je svobodno. Država zagotavlja možnosti za uresničevanje te svoboščine in ustvarja razmere, ki omogočajo staršem, da se odločajo za rojstva svojih otrok.« Že od leta 1977 je v veljavi Zakon o zdravstvenih ukrepih (ZZUUP, 1. člen), ki služi za pomoč ženski in moškemu pri spočetju otroka in jima tudi omogoča uresničitev svoboščine 55. člena URS.

Leta 2000 je v Sloveniji na področju instituta nadomestnega materinstva stopil v veljavo izpopolnjen in bolj specifično usmerjen zakon, in sicer Zakon o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo (ZZNPOB).

Kot navaja Weber (2012a, 15), je »nadomestno materinstvo praviloma posledica OBMP, ki pripelje do nosečnosti nadomestne matere na drugačen način kot s spolnim odnosom«. Glede na slovensko zakonodajo (ZZNPOB, 5. in 6. člen) sta do postopkov OBMP upravičena moški in ženska, ki sta poročena ali živita v zunajzakonski skupnosti, sta polnoletna, razsodna, v primerni starosti za opravljanje starševskih dolžnosti, hkrati pa glede na njuno zdravstveno stanje ne moreta pričakovati, da bi dosegla zanositev s spolnim odnosom in jima je mogoče pomagati z drugimi postopki zdravljenja neplodnosti. Nadalje je v 7. členu ZZNPOB je zapisano: »Do OBMP ni upravičena ženska, ki namerava otroka po rojstvu odplačno ali neodplačno prepustiti tretji osebi (nadomestno materinstvo).« Torej lahko povzamemo, da v naši državi nadomestno materinstvo ni absolutno prepovedano, ga je pa glede na omenjene člene ZZNPOB zelo težko izvesti. Prav tako v okviru 43. in 44. člena ZZNPOB velja, da se kršenje s strani pravne osebe ali osebe, ki sodeluje pri izvajanju nadomestnega materinstva v smislu opravljanja postopka OBMP, sankcionira z denarno kaznijo. Kazenski zakonik (KZ-1) pa v 4. odstavku 121. člena določa zaporno kazen do treh let za tistega, ki protipravno opravi postopek OBMP v sklopu izvajanja nadomestnega materinstva. ZZNPOB dovoljuje zgolj neodplačno darovanje moških in ženskih celic, in sicer v 10. členu navaja: »Ni dovoljeno dajati in sprejemati plačilo ali kakršnekoli druge koristi za darovane spolne celice. Pogodbe o tem so nične. Darovalec in darovalka spolnih celic ima pravico do povrnitve stroškov, ki jih ima v zvezi s prihodom v center OBMP, bivanjem v njem, vrnitvijo, s pregledi in odvzemom spolnih celic.«

Zakon o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo (ZZNPOB) določa tudi področje očetovstva in materinstva pri otrocih, spočetih z biomedicinsko pomočjo. 41. člen ZZNPOB določa, da je mati otroka, ki se rodi s pomočjo OBMP-postopkov, ženska, ki ga je rodila. V kolikor je bil otrok spočet s pomočjo ženske darovane celice, je prepovedano ugotavljati materinstvo darovalke. Status očetovstva določa 42. člen ZZNPOB, in sicer za očeta otroka velja materin mož ali zunajzakonski parter ob pogoju, da sta oba podala soglasje za izvedbo OBMP-postopka. Če je bil otrok spočet s pomočjo darovanega semena, tako kot pri ženski, darovalčevega očetovstva ni dovoljeno ugotavljati. V

skladu s 37. členom ZZNPOB je prav tako prepovedano trgovanje s shranjenimi semenskimi celicami, neoplojenimi jajčnimi celicami in zgodnjimi zarodki.

Poleg tega, da slovenska zakonodaja dopušča in zagotavlja dostop do postopkov zanositve z biomedicinsko pomočjo zgolj parom, ki ne morejo zanositi s spolnim odnosom in je zaradi kazenskih sankcij zdravnikov in ostalih ključnih akterjev pri izvedbi postopka OBMP v praksi gestacijska oblika nadomestnega materinstva praktično neizvedljiva, je slabost ali pomanjkljivost obstoječih zakonov tudi v tem, da ne obravnavajo pravic istospolno usmerjenih.

Ne glede na neenakopravni položaj v naši družbi in neurejen pravni sistem na področju pravic istospolnih partnerjev, obstajajo v Sloveniji istospolne družine, kjer sta partnerja dobila otroka s pomočjo umetne oploditve ali nadomestnega materinstva izven meja matične države. Natančnih statističnih podatkov o številu takih otrok oziroma družin trenutno še ni (Urek 2005, 163). Problem, s katerimi se soočijo istospolni partnerji, ki so dobili otroka s pomočjo nadomestne matere v tujini, je, da zaradi načelne prepovedi nadomestnega materinstva v matični državi njihov otrok ne more pridobiti državljanstva Republike Slovenije, temveč le trimesečni vizum (Štok 2012). V tem primeru istospolni pari poskušajo pridobiti starševske pravice prek instituta priznavanja tuje sodne odločbe o posvojitvi otroka in tako vpisati otroka tudi v slovenski matični register. Trenutno obstajata v Sloveniji dve pravnomočni odločbi sodišč v prid otroku, in sicer gre za primer, kjer sta istospolna partnerja v Ameriki posvojila deklico. Eden od partnerjev je državljan ZDA, drug partner pa je slovenski državljan, tako da je slovensko sodišče pri vpisu otroka v matični register in dodelitvi starševskih pravic staršema (obravnavana kot posvojitelja otroka) priznalo tujo sodno odločbo (Bernard 2012). Drug, prav tako medijsko prepoznaven primer pa je slovenski homoseksualni par, ki je prek klepetalnice v tujini našel ustrezno nadomestno mater in se jima je v tem sporazumu prav tako rodila hčerka. Čeprav sta oba prispevala seme in se ne ve natančno, kdo od njiju je biološki oče deklice, ju je sodišče v zvezni državi Kalifornija oba določilo kot dekličina starša in sta tako vpisana tudi na rojstnem listu (Marn 2009, 3).

7 ANALIZA STALIŠČA SLOVENK IN SLOVENCEV DO NADOMESTNEGA MATERINSTVA

V drugem delu magistrskega dela sem analizirala različne etične in moralne zadržke, ki so prisotni v družbi glede nadomestnega materinstva. Prav tako sem predstavila tudi pravno ureditev tega področja v nekaterih državah in pri nas. V nadaljevanju pa bom vključila analizo in interpretacijo kvantitativnih podatkov, pridobljenih s pomočjo ankete. Na koncu bom združila obstoječe argumente za ali proti izvajanju in legalizaciji nadomestnega materinstva in rezultate opravljene ankete ter poskušala ugotoviti, ali Slovenija sledi trendom sprejemanja ter vsaj delnega legaliziranja nadomestnega materinstva kot ene izmed možnosti pomoči neplodnim parom ter posameznikom.

7.1 Metodološki okvir

V okviru magistrskega dela sem izvedla anketo, da bi lahko preverila štiri zastavljene hipoteze, ki jih omenjam v uvodu, ter da bi dobila vpogled v to, koliko so ženske in moški v Sloveniji ozaveščeni o pojmu nadomestnega materinstva, kakšno je njihovo stališče do instituta nadomestnega materinstva ter kakšne oblike nadomestnega materinstva bi bile ali so (če sploh so) za njih sprejemljive. V ta namen sem oblikovala standardiziran anketni vprašalnik, ki je razdeljen v 3 sklope:

- v prvem sklopu je 5 kontrolnih vprašanj, ki se nanašajo na spol, starost, stopnjo izobrazbe, zaposlitveni status in zakonski status, pri katerih anketiranec izbere ustrezni odgovor;
- v drugem sklopu so 3 vprašanja, ki se nanašajo na željo po otroku in na katera so anketiranci odgovarjali z oceno od 1 do 5, kjer 1 pomeni zelo pomembno in 5 pomeni sploh ni pomembno oziroma 1 pomeni sploh se ne strinjam in 5 pomeni popolnoma se strinjam,
- v tretjem sklopu je 12 vprašanj, ki se nanašajo na institut nadomestnega materinstva. Na 3 vprašanja so anketiranci odgovarjali s cenitveno lestvico od 1 do 5, pri 4 vprašanjih so izbrali ustrezen odgovor med podanimi odgovori, na 5 vprašanj odprtega tipa pa so podali lastne odgovore.

Anketa sem izvedla 23. 9. 2016. Bazo anketirancev sem pridobila s pomočjo spletnega reševanja anketnega vprašalnika. Reševanje ankete so anketiranci zaključili 30. 9. 2016. Prejela sem 62 rešenih anket. Med anketiranci je bilo 52 žensk in 10 moških. Podatke sem analizirala s pomočjo spletnega računalniškega programa (MojaAnketa.si).

7.2 Rezultati ankete

7.2.1 Socio-demografski opis vzorca

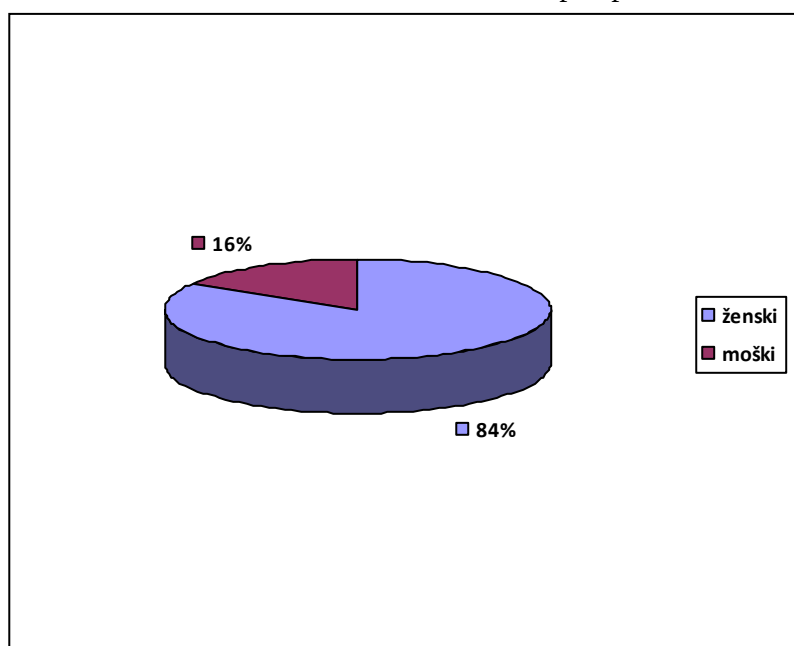
1. Struktura anketiranih po spolu

Vprašanje o spolu razkriva, da je v anketi sodelovalo 84 % žensk in 16 % moških.

Tabela 7.1: Struktura anketiranih po spolu

SPOL	ŠTEVILO	ODSTOTEK %
Ženski	52	84 %
Moški	10	16 %
Skupaj	62	100 %

Graf 7.1: Struktura anketiranih po spolu

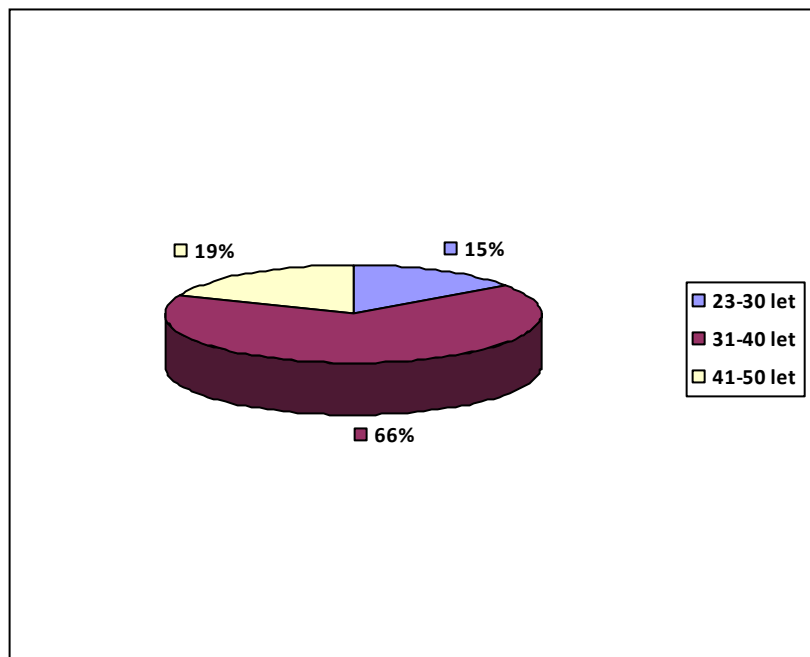
2. Struktura anketiranih glede na starost

Pri vprašanju, ki se nanaša na letnico rojstva anketirancev, sem ugotovila, da je 15 % anketirancev predstavnikov starostne skupine od 23 do 30 let, večina, to je 66 % vseh anketirancev, spada v starostno skupino od 31 do 40 let, 19 % anketirancev pa spada v starostno skupino med 41 in 50 let. Povprečna starost vseh anketirancev je 36 let.

Tabela 7.2: Struktura anketiranih glede na starost

STAROST	ŠTEVILO	ODSTOTEK %
23–30 let	9	15 %
31–40 let	41	66 %
41–50 let	12	19 %
Skupaj	62	100 %

Graf 7.2: Struktura anketiranih glede na starost

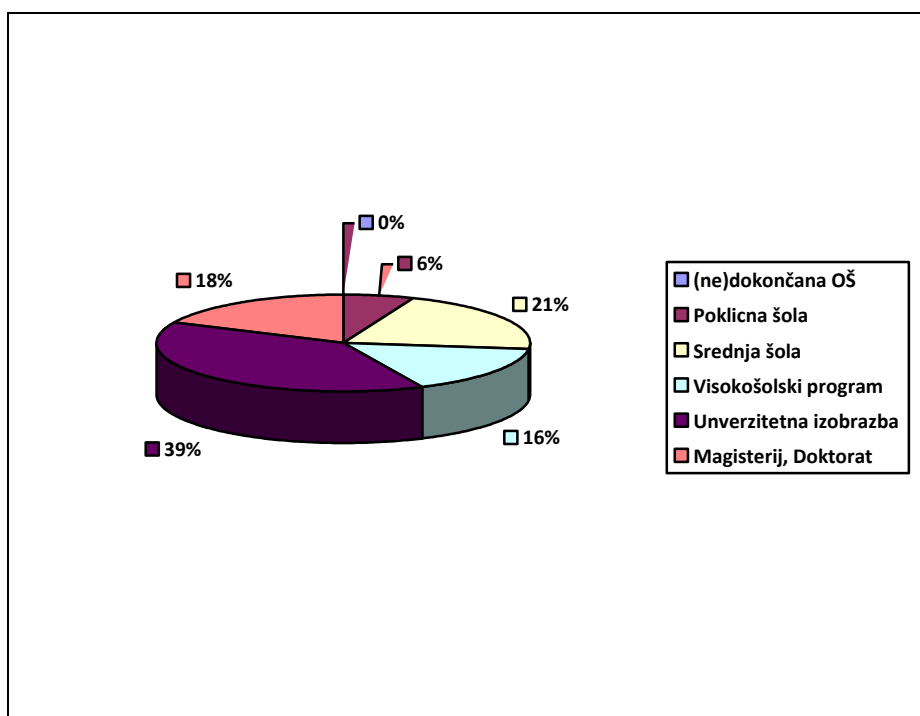
3. Struktura anketiranih glede na status izobrazbe

Pri vprašanju glede statusa izobrazbe se je izkazalo, da ni nobenega anketiranca, ki ne bi imel dokončane osnovnošolske izobrazbe. Vsi anketiranci imajo več kot osnovnošolsko izobrazbo, in sicer ima 6 % izobrazbo, pridobljeno v programih poklicnih šol, 21 % ima srednješolsko izobrazbo, 16 % ima visokošolsko izobrazbo, večinski delež predstavljajo tisi anketiranci, ki imajo končan univerzitetni program izobraževanja in jih je 39 %, magisterij ali doktorat pa je končalo 18 % anketirancev.

Tabela 7.3: Struktura anketiranih glede na status izobrazbe

STATUS IZOBRAZBE	ŠTEVILO	ODSTOTEK %
(Ne)dokončana osnovna šola	/	/
Poklicna šola	4	6 %
Srednja šola	13	21 %
Visokošolski program	10	16 %
Univerzitetna izobrazba	24	39 %
Magisterij, doktorat	11	18 %
Skupaj	62	100 %

Graf 7.3: Struktura anketiranih glede na status izobrazbe

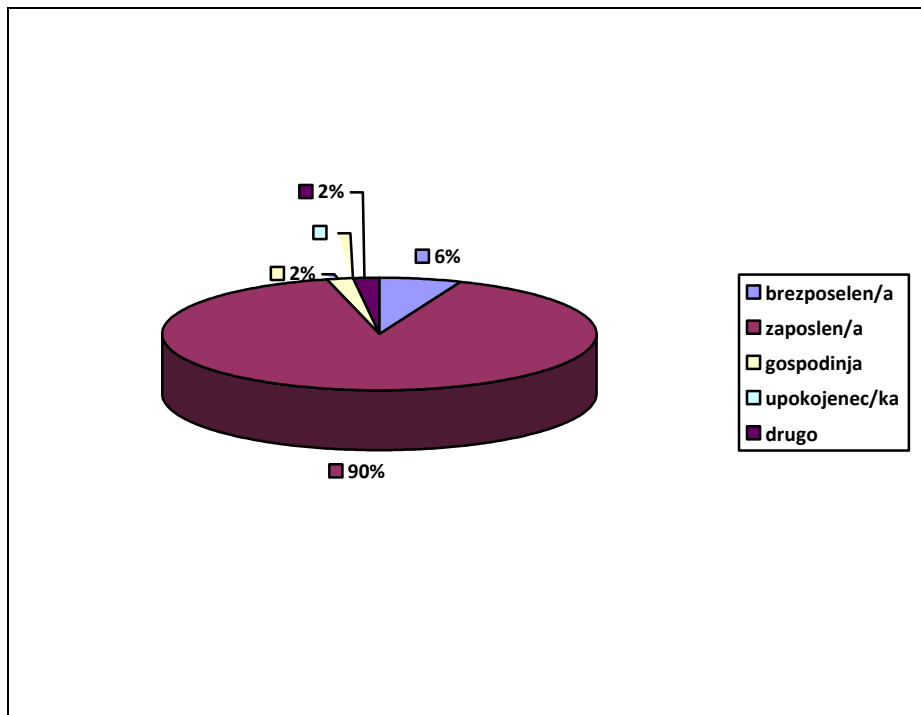
4. Struktura anketiranih glede na zaposlitveni status

Pri vprašanju glede zaposlitvenega statusa se je izkazalo, da je 90 % anketirancev zaposlenih, kar predstavlja 90 %, 6 % pa je brezposelnih. Zaposlitveni status ostalih je razviden iz tabele 7.4.

Tabela 7.4: Struktura anketiranih glede na zaposlitveni status

Zaposlitveni status	Število	Odstotek %
Brezposelen/-a	4	6 %
Zaposlen/-a	56	90 %
Gospodinja	1	2 %
Upokojenec/-ka	/	/
Drugo	1	2 %
Skupaj	62	100 %

Graf 7.4: Struktura anketiranih glede na zaposlitveni status

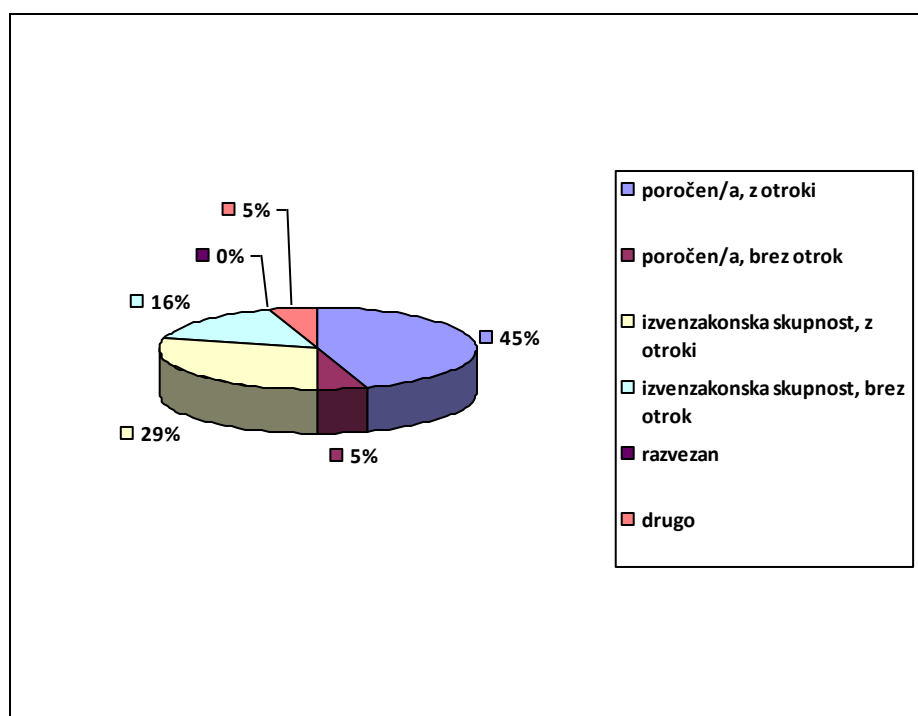
5. Struktura anketirancev glede na zakonski status

Vprašanje glede zakonskega statusa anketirancev razkriva, da jih je večina poročenih in ima otroke (45 %), sledijo jim tisti, ki živijo v izvenzakonskih skupnostih in imajo otroke (29 %), nato sledijo izvenzakonske skupnosti brez otrok (16 %), poročeni brez otrok (5 %) ter pod rubriko drugo sodijo samski z otrokom (5%).

Tabela 7.5: Struktura anketirancev glede na zakonski status

ZAKONSKI STATUS	ŠTEVILO	ODSTOTEK %
Poročen/-a, z otroki	28	45 %
Poročen/-a, brez otrok	3	5 %
Izvenzakonska skupnost, z otroki	18	29 %
Izvenzakonska skupnost, brez otrok	10	16 %
Ločen/-a	/	/
Drugo	3	5 %
Skupaj	62	100 %

Graf 7.5: Struktura anketirancev glede na zakonski status

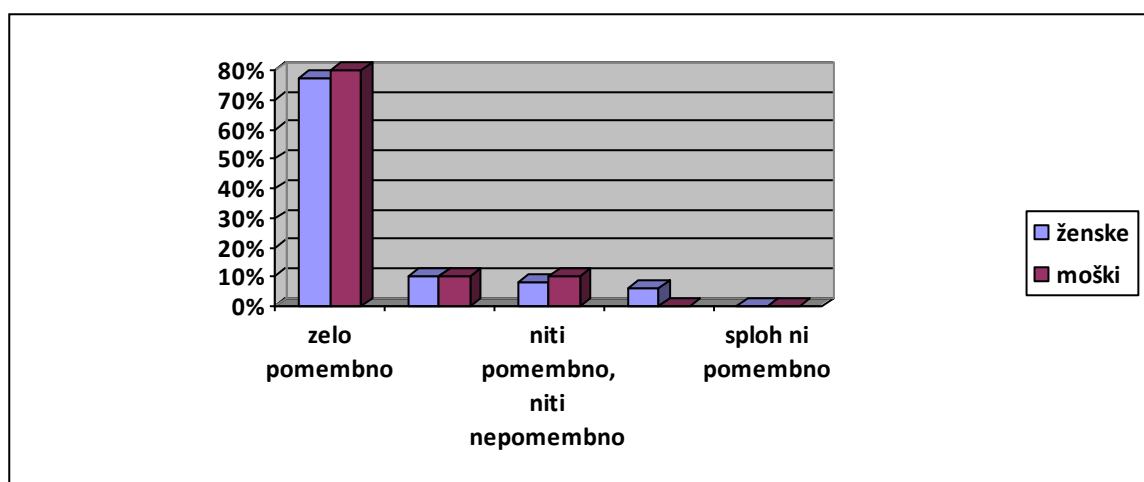

7.2.2 Sklop vprašanj glede želje po otroku

V tem sklopu sem postavila vprašanja, povezana z željo po otroku, koliko je pomembna biološka vez med otrokom in staršema ter kakšne vse poti so pripravljene izbrati, da bi prišli do otroka.

Vprašanje št. 1: Prosim, ocenite, koliko vam je v življenju pomembno, da imate otroka. Pri odgovoru pomeni ocena 1 – zelo pomembno in ocena 5 – sploh mi ni pomembno.

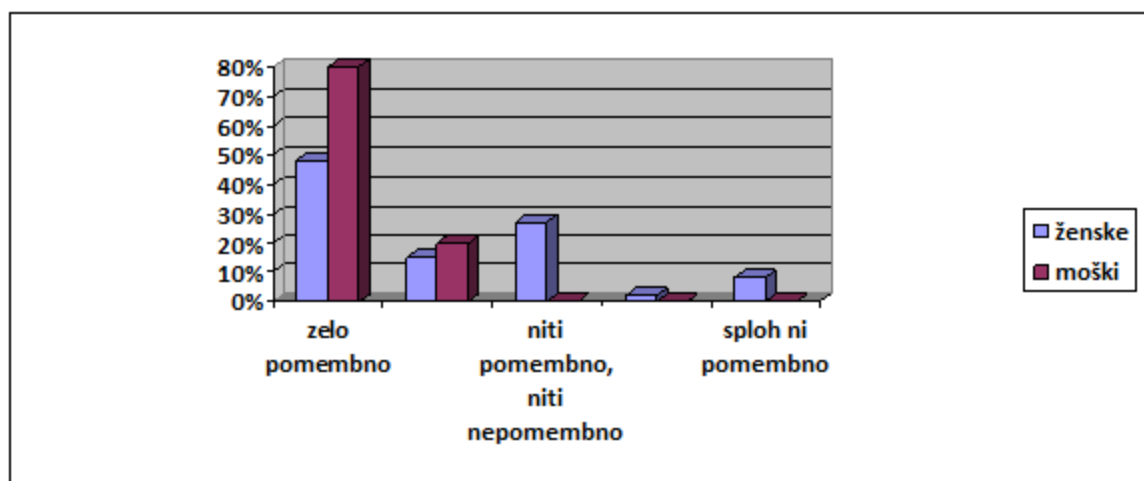
Graf 7.6: Pomembnost imeti otroka

Na to vprašanje je največ anketirancev (77 %) odgovorilo z oceno 1 (zelo pomembno), nihče od anketirancev za odgovor ni izbral ocene 5 (sploh ni pomembno). Tudi moški anketiranci pri tem odgovoru ne izstopajo v primerjavi z ženskami anketirankami, saj je kar 80 % moških anketirancev odgovorilo, da se jim zdi zelo pomembno, da imajo otroka.

Vprašanje št. 2: Prosim, ocenite, koliko vam je v življenju pomembno, da imate biološkega otroka. Pri odgovoru pomeni ocena 1 – zelo pomembno in ocena 5 – sploh mi ni pomembno.

Graf 7.7: Pomembnost biološke vezi z otrokom

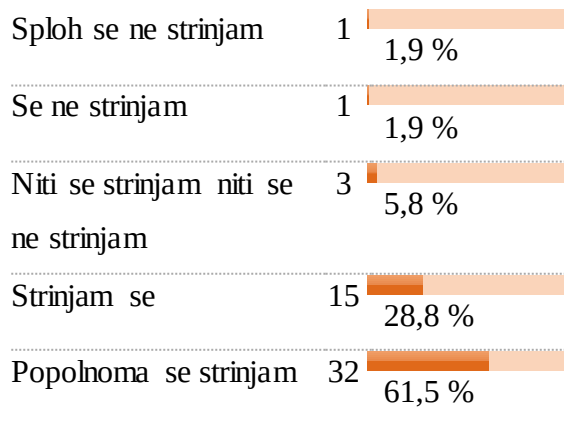

Anketirancem je biološka vez z otrokom zelo pomembna. Več kot polovica vseh anketirancev (53%) je izbralo oceno 1 (zelo pomembno), 23 % pa meni, da biološka vez z otrokom ni niti pomembna niti nepomembna (ocena 3). Takih, ki jim biološka vez z otrokom sploh ni pomembna (ocena 5), je slabih 7 %. Zanimivo je, da so moški anketiranci na to vprašanje odgovorili v 80 % z oceno 1 (zelo pomembno), ostalih 20 % pa je za odgovor izbralo oceno 2 (pomembno), drugih odgovorov pa niso izbirali. Medtem pa je oceno 1 (zelo pomembno) izbralo 48 % ženskih anketirank, oceno 2 pa 15 %, a vseeno je 27% ženskih anketirank izbralo najbolj nevtralno oceno 3 (niti pomembno niti nepomembno), 8 % ženskih anketirank pa je podalo oceno 5 (biološka vez z otrokom jim sploh ni pomembna).

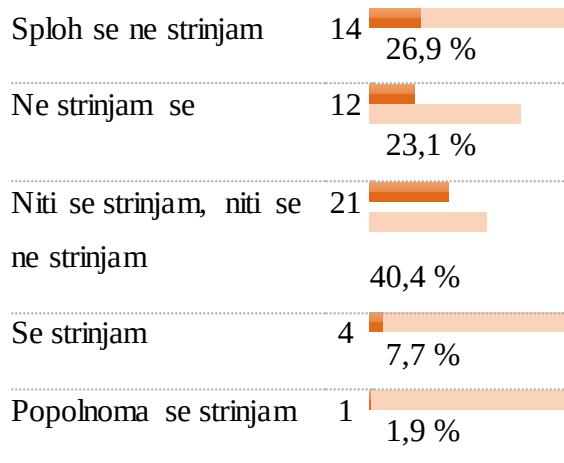
Vprašanje št. 3: V tabeli spodaj je navedeno več trditev o možnostih, kako uresničiti željo po otroku. Prosim, vsako trditev ocenite na lestvici od 1 do 5, kjer pomeni ocena 1 – sploh se ne strinjam in ocena 5 – popolnoma se strinjam.

Graf 7.8: Sprejemljive možnosti, kako uresničiti željo po otroku

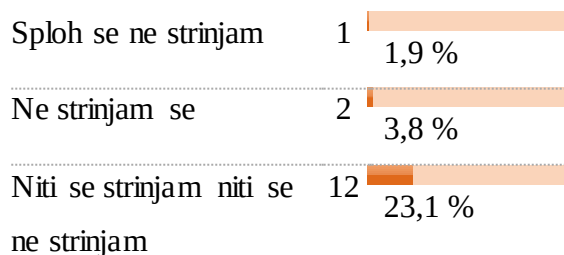
a) Če otroka ne bi mogel/-a spočeti po naravni poti, bi poskusil/-a s pomočjo postopkov oploditve z biomedicinsko pomočjo (OBMP)

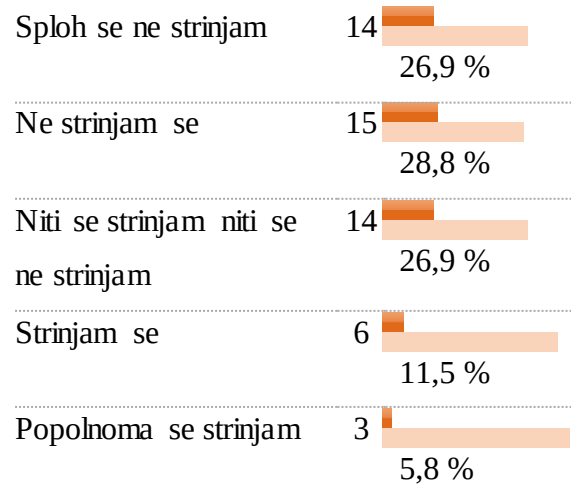
b) Če otroka ne bi mogel/-a spočeti po naravni poti, bi ga posvojil/-a, vendar samo iz Slovenije

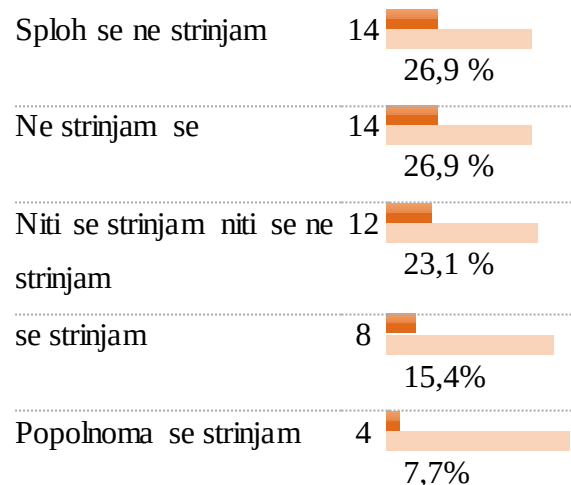
c) Če otroka ne bi mogel/-a spočeti po naravni poti, bi ga posvojil/-a tudi iz tujine

d) Če otroka ne bi mogel/-a spočeti po naravni poti, bi poiskal/-a nadomestno mater, ki bi nama rodila otroka

e) Če otroka ne bi mogel/-a spočeti po naravni poti, bi se sprijaznil/-a in živel/-a brez njih

Trditev a)

V situaciji, če otroka ne bi mogli spočeti po naravni poti, bi večina anketirancev poskusila zanositi s postopki oploditve z biomedicinsko pomočjo, kar je razvidno tudi iz rezultatov, kjer je 61 % anketirancev izbralo oceno 5 (se popolnoma strinjajo) in 29 % oceno 4 (se strinjajo). Zanimljivo je odstotek tistih, ki se s takim načinom reševanja neplodnosti ne strinjajo.

Trditev b)

Tisti, ki bi bili pripravljeni otroka posvojiti, so glede vprašanja, ali bi otroka posvojili zgolj v Sloveniji, v 40 % podali nevtralno oceno 3 (niti se strinjam niti se ne strinjam), 27 % anketirancev je odgovorilo, da se sploh ne strinjajo s trditvijo, da bi posvojili zgolj otroka iz Slovenije (ocena 1), 23 % jih je podalo oceno 2 (se ne strinjam). Menim, da je ta rezultat povezan z dejstvom, da slovenska zakonodaja pozna sistem rejništva in je dejanskih posvojitvev malo. Če bi bila situacija drugačna, bi posvojitelji najbrž najprej poskusili dobiti otroka iz matične države, na kar nakazuje visok delež nevtralne ocene med anketiranci.

Trditev c)

Pričakovano so je pri trditvi, da v kolikor otroka ne bi mogli spočeti po naravni poti, tega posvojili iz tujine, 39 % anketirancev odločilo za oceno 4 (se strinjam) in 33 % za oceno 5 (popolnoma se strinjam). Le 2 % anketirancev se s posvojitvijo otroka v tujini sploh ne strinjata (ocena 1).

Trditev d)

Pri trditvi, da če otroka ne bi mogli spočeti po naravni poti, bi poiskali nadomestno mater, ki bi jim rodila otroka, je 27 % anketirancev odgovorilo, da se sploh ne strinja (ocena 1), enak odstotek anketirancev je izbral oceno 2 (se ne strinjam). Torej več kot polovica vseh anketirancev (54 %) se v primeru neplodnosti pri reševanju svojega problema ne bi odločila za najem nadomestne matere. Med moškimi ni noben anketiranec izbral ocene 4 (se strinjam) ali 5 (se popolnoma strinjam), medtem ko se je zanjo odločilo 6 anketirank, torej da jim otroka rodi nadomestna mati, 3 anketiranke pa bi se s tem popolnoma strinjale (ocena 5).

Glede na status izobrazbe gre za anketiranke z višješolsko ali univerzitetno izobrazbo oziroma imajo dokončan magisterij. Samo ena anketiranka ima zaključeno srednješolsko izobrazbo. To dejstvo lahko pripišem dejstvu, da je delež anketirancev s tako izobrazbo najvišji ali pa se jasno kažejo trendi, ki veljajo tudi drugod po svetu, in sicer da bi se za

nadomestno materinstvo prej odločile ženske, ki domnevno želijo pred družino ustvariti še kariero in prestavijo materinstvo na poznejše obdobje svojega življenja. Posledično jim višja izobrazba pripomore k temu, da so tudi finančno stabilnejše in si nadomestno mater lažje privoščijo. Na splošno pa rezultati kažejo na to, da med anketiranci glede instituta nadomestnega materinstva prevladuje negativno stališče, kar je primerljivo z družbeno klimo v večini držav po svetu.

Trditev e)

Zanimiv je rezultat, da se je kar več kot polovica (54 %) anketirancev izrazila, da se ne bi oz. se sploh ne bi sprijaznila z življenjem brez otrok.

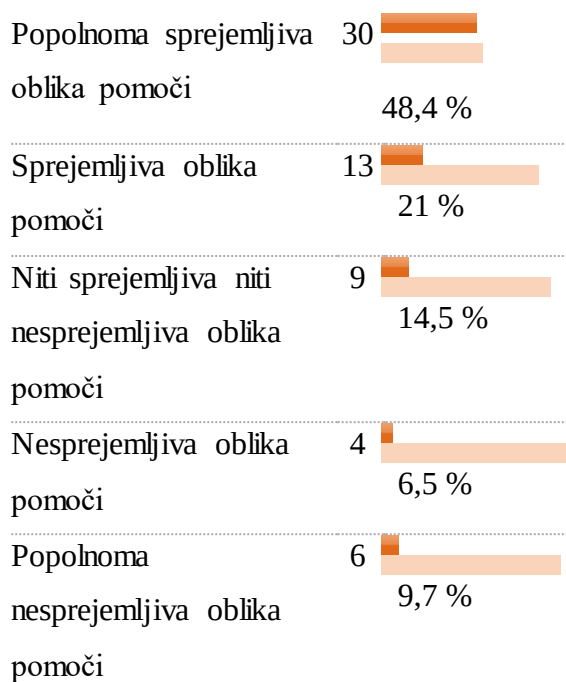
7.2.3 Sklop vprašanj glede nadomestnega materinstva

V tem sklopu sem postavila vprašanja glede tega, ali se anketirankam in anketirancem zdi rojstvo otroka s pomočjo nadomestne matere sprejemljiva oblika pomoči pri premagovanju neplodnosti in kakšna vrsta nadomestnega materinstva je oziroma bi to bila. Vprašanja se nadalje nanašajo na kriterije, ki bi jih morala izpolnjevati nadomestna mati, ali bi bila katera sama pripravljena postati nadomestna mater in na odkrivanje največjih zadržkov in dilem, ki so povezane z nadomestnim materinstvom. Prav tako vprašanja zajemajo področje zakonske ureditve instituta nadomestnega materinstva, pri čemer me je zanimalo, kakšna se jim zdi zakonodaja in kaj bi lahko spremenili.

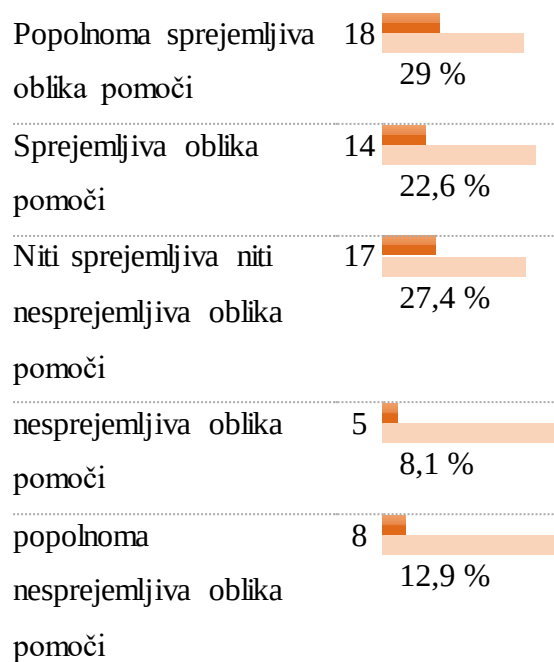
Vprašanje 4: Nadomestno materinstvo je eden izmed načinov, kako obiti neplodnost oziroma kako lahko do otrok pridejo tudi istospolni partnerji, posameznice in posamezniki. Poznamo dva načina nadomestnega materinstva, in sicer gestacijsko nadomestno materinstvo, pri katerem genetski material prispevata oba nameravana starša, in tradicionalno nadomestno materinstvo, kjer genetski material prispevata eden od partnerjev in nadomestna mati. Prosim, ocenite oba načina nadomestnega materinstva. Pri odgovoru pomeni ocena 1 – popolnoma sprejemljiva oblika pomoči in ocena 5 – popolnoma nesprejemljiva oblika pomoči.

Graf 7.9: Sprejemljive oblike nadomestnega materinstva

a) Gestacijsko nadomestno materinstvo

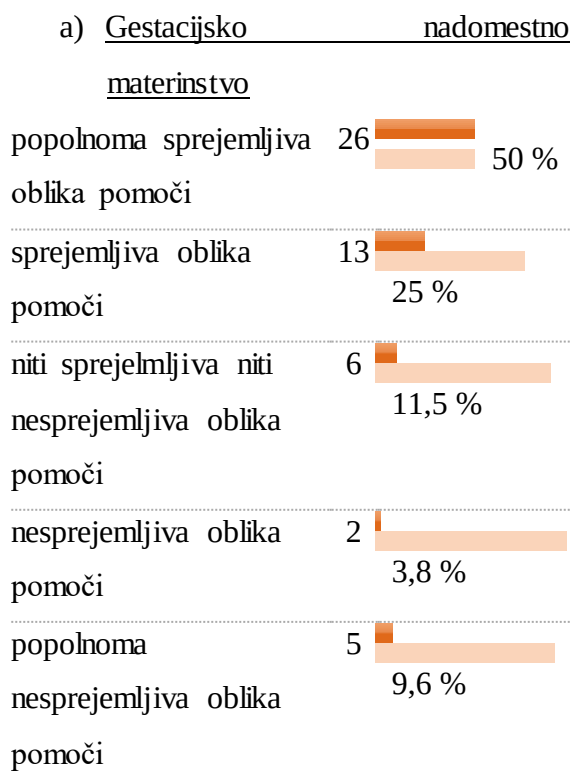

b) Tradicionalno nadomestno materinstvo

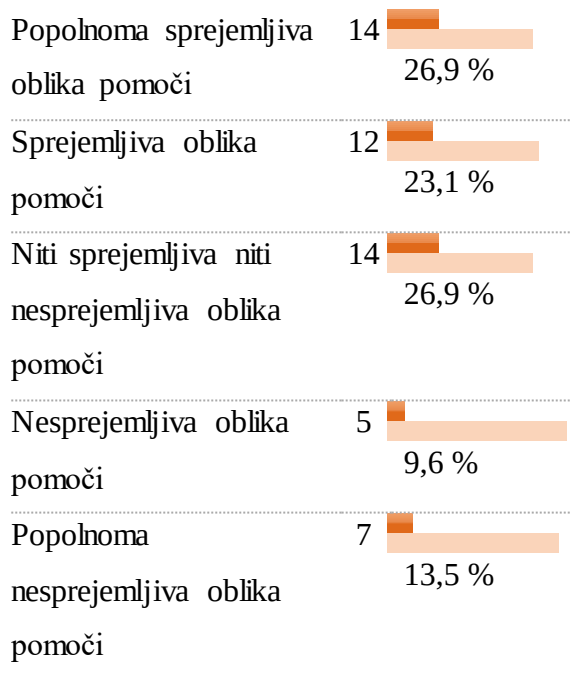

Graf 7.10: Sprejemljive oblike nadomestnega materinstva glede na spol

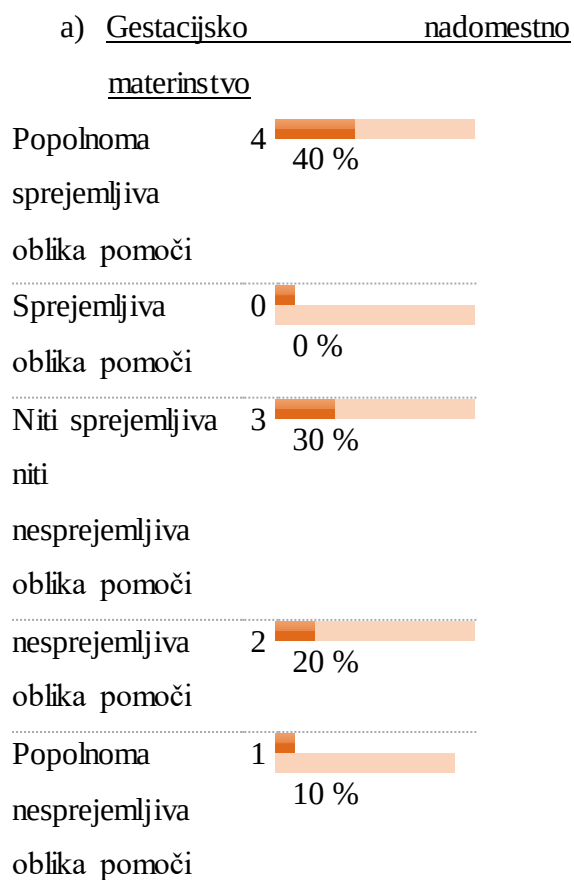
Ženske:

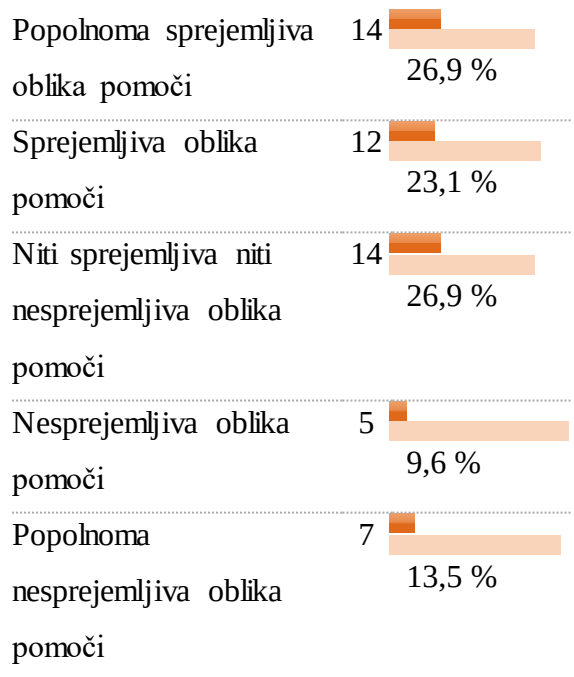
b) Tradicionalno nadomestno materinstvo

Moški:

b) Tradicionalno nadomestno materinstvo

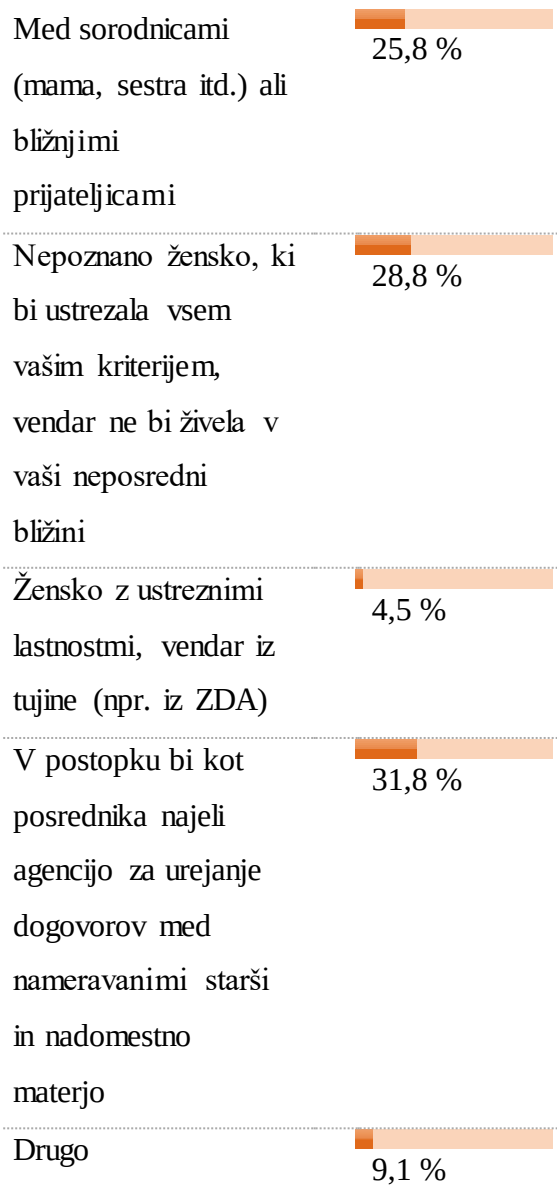
Pri tem vprašanju je 48 % anketirancev odgovorilo, da se jim zdi gestacijsko nadomestno materinstvo, kjer genetski material prispevata oba nameravana starša, popolnoma sprejemljiva oblika pomoči. Kot popolnoma sprejemljivo obliko pa tradicionalno materinstvo sprejema le 18 % anketirancev. Tradicionalna oblika nadomestnega materinstva, kjer genetski material prispevata eden od nameravanih staršev in nadomestna mati, se ne zdi sprejemljiva oziroma popolnoma nesprejemljiva oblika pomoči 21 % anketirancev, medtem ko se jih je glede gestacijske oblike nadomestnega materinstva tako izrazilo malo manj, in sicer 16%. Ko sem primerjala odgovore glede na spol udeležencev, sem ugotovila, da 50 % anketirank meni, da je gestacijska oblika nadomestnega materinstva popolnoma sprejemljiva oblika pomoči (ocena 1), 25 % je takih, ki menijo, da je sprejemljiva oblika pomoči (ocena 2). Torej skupaj kar 75 % anketirank podpira gestacijsko obliko nadomestnega materinstva. Skupaj pa je 50 % anketirank, ki so z oceno 1 ali 2 ocenile tradicionalno obliko nadomestnega materinstva.

40 % moških anketirancev je kot popolnoma sprejemljivo (ocena 1) ocenilo gestacijsko obliko nadomestnega materinstva, ocene 2 (sprejemljivo) pa ni izbral nihče med njimi. Pri tradicionalni obliki nadomestnega materinstva je 40 % moških anketirancev podalo oceno 1 (popolnoma sprejemljivo) in 20 % oceno 2 (sprejemljivo), kar pomeni, da tradicionalno obliko nadomestnega materinstva podpira skupaj 60 % moških anketirancev.

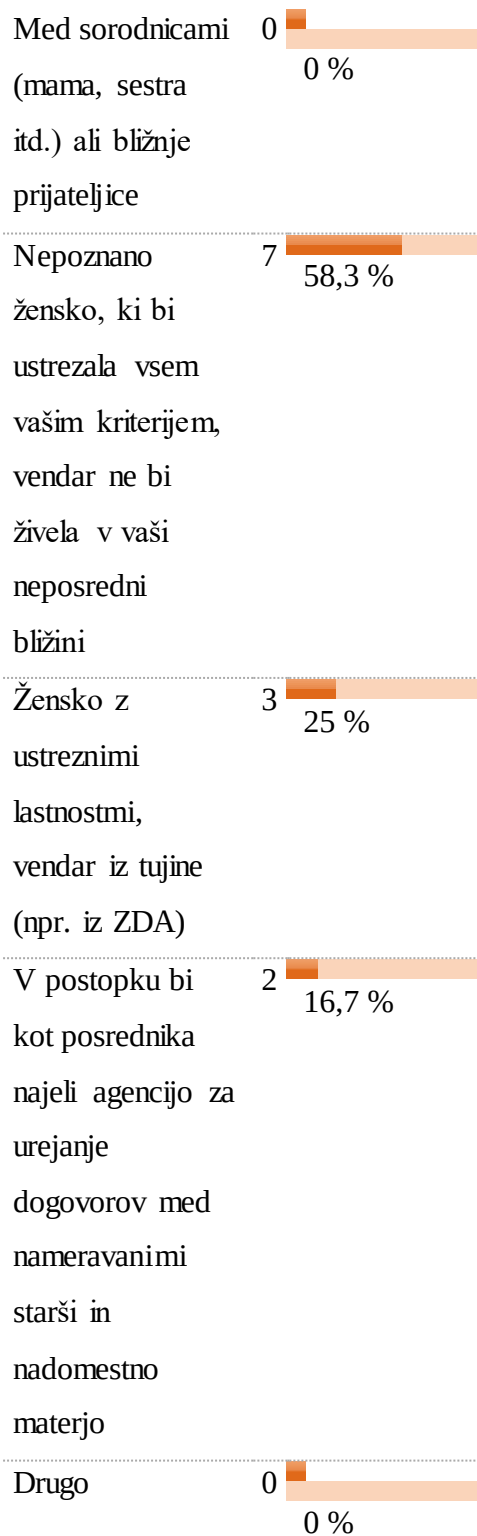
Vprašanje 5: V kolikor bi izbrali nadomestno mater (gestacijsko ali tradicionalno) kot način, kako dobiti otroka, kje bi iskali potencialno oziroma primerno kandidatko? (Možnih je več odgovorov.)

Graf 7.11: Izbira nadomestne matere glede na spol

Ženske:

Moški:

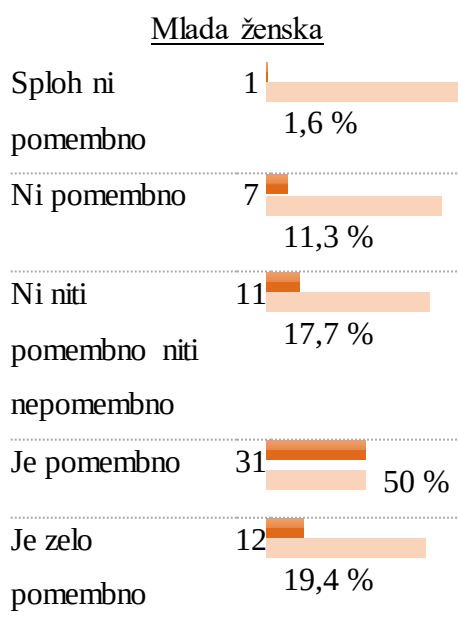

Glede na rezultate je razvidno, da bi večina ženskih anketirank (32 %) pri izvajanju postopka nadomestnega materinstva za pomoč pri iskanju ustrezne kandidatke oziroma potencialne nadomestne matere najela agencijo za urejanje dogovorov med nameravanimi starši in nadomestno materjo, 29 % anketirank bi v ta namen izbralo nepoznano žensko, ki bi ustrezala vsem kriterijem, vendar ne bi živela v njihovi neposredni bližini, 26 % pa bi izbralo med sorodnicami in bližnjimi prijateljicami. 10 % anketirank, ki so na vprašanje odgovorile s kategorijo drugo, so kot razlog navedle, da nadomestne matere nikakor ne bi iskale nikakor ali da bi se raje odločile za posvojitev.

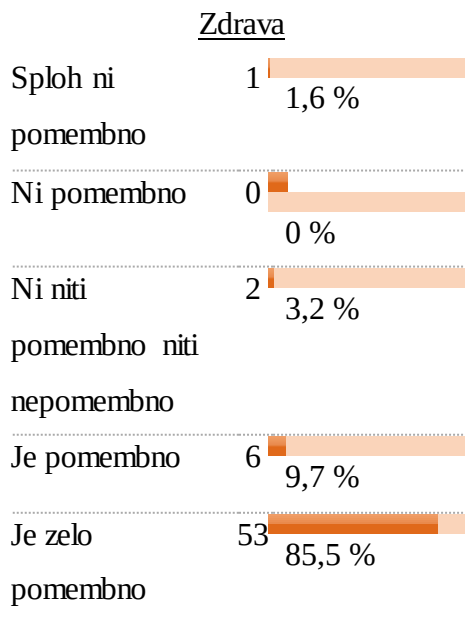
Večina moških anketirancev (58 %) bi se najbolje počutila, če bi nadomestno mater predstavljala nepoznana ženska, ki bi ustrezala njihovim kriterijem, ne bi pa živela v neposredni bližini. Za najem agencije bi se odločilo zgolj slabih 17 % anketirancev. Razlika med ženskami in moškimi se glede na rezultate opazi v tem, da anketirankam sploh ni pomembno (4 %), da bi ustrezna nadomestna mati prihajala iz tujine (npr. iz ZDA), medtem ko kar 25 % anketirancev meni, da bi izbirali nadomestno mater iz tujine.

Vprašanje 6: V nadaljevanju, prosim, pomislite, kakšne lastnosti bi želeli, da ima ženska, ki bi jo izbrali za nadomestno mater. V kolikšni meri bi vsaka navedena lastnost veljala v vašem izboru? Vsako lastnost ocenite na lestvici od 1 do 5, kjer ocena 1 pomeni ni pomembno in ocena 5 pomeni zelo pomembno.

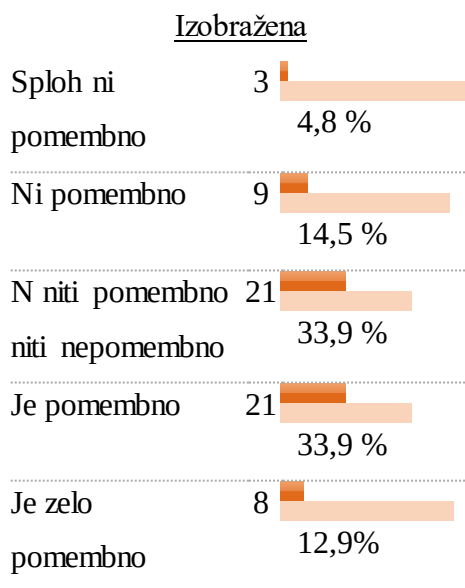
Graf 7.12: Lastnosti nadomestne matere

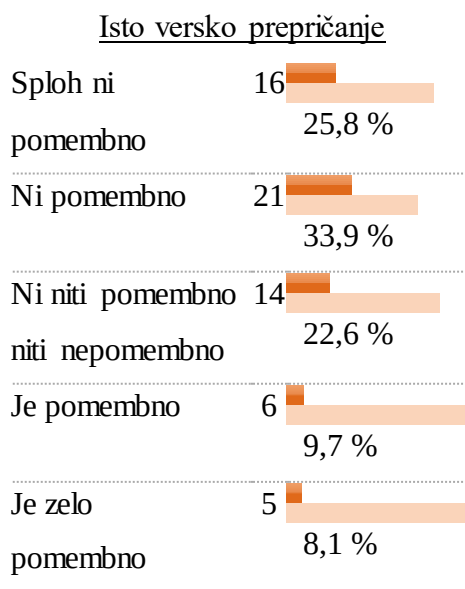
Mladost ženske je z oceno 5 oziroma zelo pomembno ocenilo 12 anketirancev, 31 anketirancev je podalo oceno 4 (je pomembno). Skupaj kar 70 % anketirancev meni, da je pomembno, da je nadomestna mati mlada ženska.

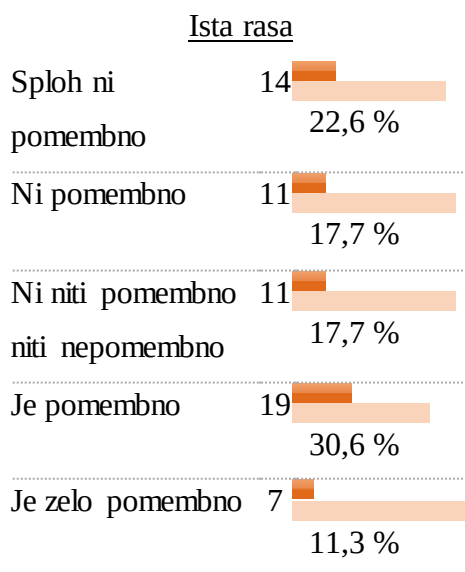
Kot zelo pomembna lastnost se prav tako izpostavi zdravje nadomestne matere. Zgolj 1 anketiranec meni, da to sploh ni pomembno. 53 anketirancev je podalo oceno 5 (zelo pomembno) in 6 anketirancev oceno 4 (je pomembno), kar pomeni, da je zdravje nadomestne matere nujna lastnost za 95 % vprašanih.

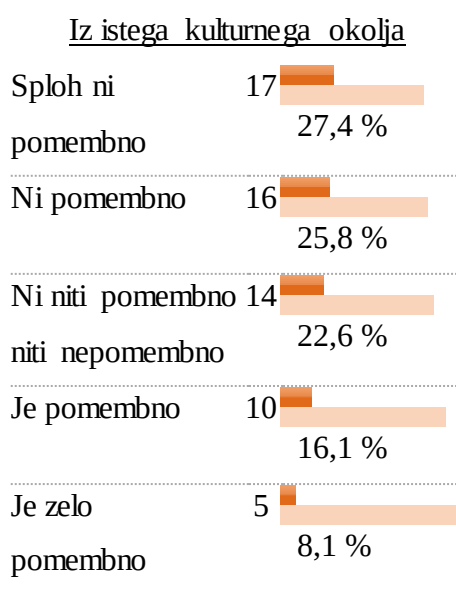
Delež tistih, ki jim je izobraženost nadomestne matere pomembna (ocena 4), in tistih, ki so glede tega podali najbolj nevtralno oceno (3), je enak, in sicer znaša 34 %. Trem anketirancem (5 %) izobrazba nadomestne matere sploh ni pomembna, kot zelo pomembno, pa je to lastnost opisalo 13 % anketirancev.

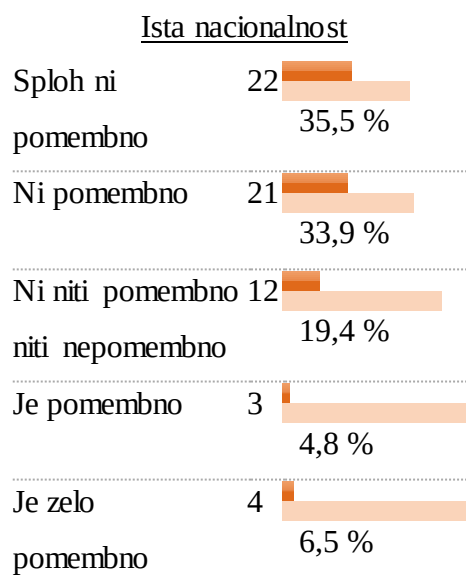
Medtem ko je večina anketirancev odgovorila, da sta mladost in zdravje nadomestne matere nujno potrebna, pa kar 60 % anketirancev, ki so podali oceno 1 (sploh ni pomembno) ali 2 (ni pomembno), meni, da ni nujno potrebno, da je nadomestna mati istega verskega prepričanja kot nameravani starši. Slabih 23 % anketirancev glede tega ni jasno opredeljenih (ocena 3), 17 % je podalo oceno 4 (je pomembno) ali 5 (zelo pomembno).

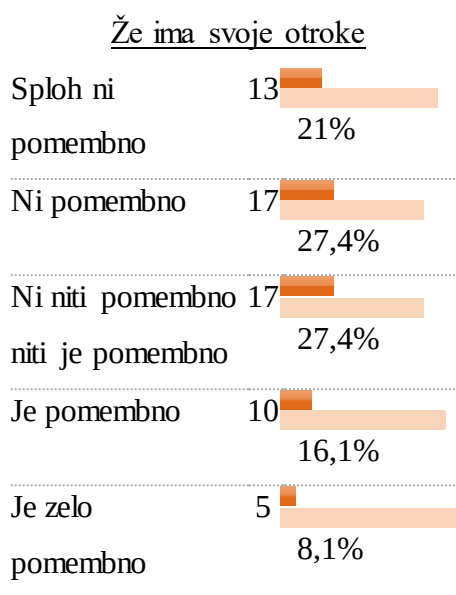
Vprašanje glede rase kaže, da je rasno ozadje vseeno pomembnejše kot verska pripadnost. Odstotek tistih, ki jim rasno ozadje nadomestne matere ni važno, je sicer podobno odstotku tistih, ki menijo nasprotno. 40 % anketirancev meni, da rasa ni pomembna oziroma sploh ni pomembna (ocena 1 ali 2), na drugi strani pa 42 % anketirancev meni, da je rasa pomembna oziroma zelo pomembna (ocena 4 ali 5). Kot izhaja iz literature, je nameravanim staršem dokaj pomembno (sploh če gre za postopek delne gestacije, kjer je nadomestna mati tudi darovalka), da je otrok, ki jima ga nadomestna mati rodi, čim bolj podoben njim. Glede na rezultate se kaže, da enako mnenje glede vizualne podobnosti nameravanih staršev z otrokom prevladuje tudi med anketirankami in anketiranci.

Anketirancem se zdi manj pomembno, da mora nadomestna mati izhajati iz istega kulturnega okolja kot nameravani starši, saj je 17 anketirancev podalo oceno 1 (sploh ni pomembno), 16 anketirancev pa oceno 2 (ni pomembno), kar skupaj predstavlja 53 % vseh anketirancev.

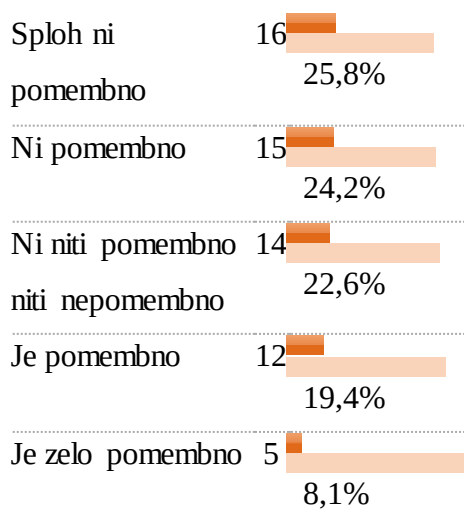
Nacionalnost je lastnost, ki kar 69 % vseh anketirancev pri izboru nadomestne matere ni pomembna oziroma sploh ni pomembna. Pomembna oziroma zelo pomembna je 11 % anketirancev.

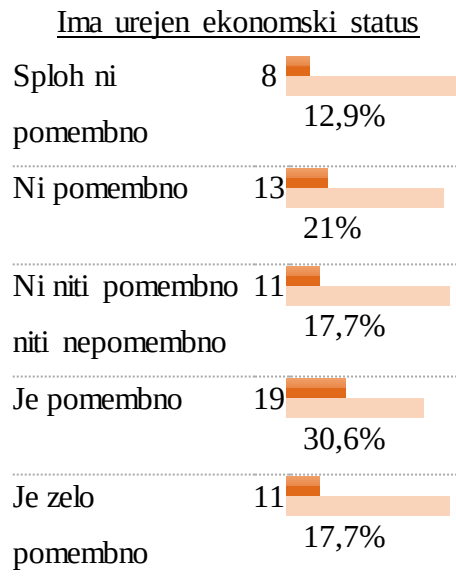
Glede na podatke iz literature lahko zaključimo, da je v večini primerov nameravanim staršem pomembno, da ima nadomestna mati že vsaj enega svojega otroka. Pravzaprav je to pogoj, ki ga zahtevajo tudi posredniške agencije v postopkih nadomestnega materinstva, saj velja prepričanje, da tako težje pride do situacij, kjer bi se nadomestna mati po rojstvu otroka premislila in želela otroka obdržati. Prav tako ženska, ki že ima svojega otroka, ve, kaj pričakovati v poporodni dobi in se tako lažje izogne depresivnim stanjem, ki jih lahko

»napačno« poveže z oddajo otroka. Glede na rezultate ankete med anketiranci velja drugačno prepričanje, saj je 13 anketirancev podalo oceno 1 (sploh ni pomembno) in 17 jih je podalo oceno 2 (ni pomembno), kar v skupnem seštevku pomeni, da 48 % anketirancev ni pomembno, da ima nadomestna mati že svojega otroka. 27 % je podalo najbolj nevtralno oceno 3 (ni niti pomembno niti nepomembno), medtem ko je le 24 % vseh anketirancev ta lastnost pomembna ali zelo pomembna pri izbiri primerne nadomestne matere.

Ima podoben izgled oziroma vizualne lastnosti kot moj partner/-ica ali kot jih imam sam/-a

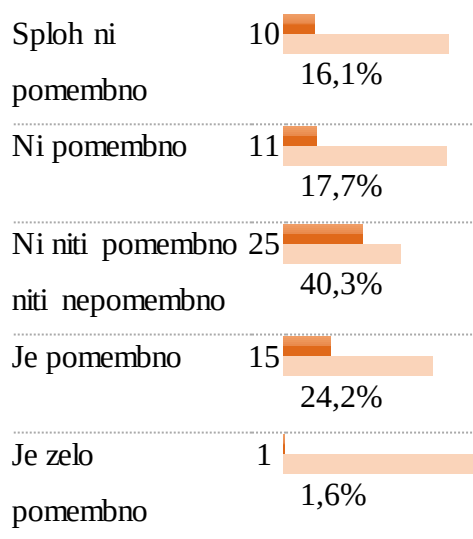

Pri tej trditvi je 26 % anketirancev podalo oceno 1 (sploh ni pomembno) in 24 % je podalo oceno 2 (ni pomembno). Skupaj torej polovica anketirancev (50 %) meni, da ni nujno, da je nadomestna mati vizualno podobna nameravani materi. Slabih 23 % je glede tega podalo nevtralno oceno 3 (ni niti pomembno niti nepomembno), zgolj 8 % meni, da je ta lastnost zelo pomembna. Rezultati so pričakovani glede na to, da so kot zelo pomembno ali pomembno označili, da nadomestna mati izhaja iz istega rasnega okolja kot nameravani starši. Glede na literaturo pa so nekatere raziskave, ki so bile izvedene v ZDA in Veliki Britaniji po letu 2000, razkrile, da rasno ozadje nadomestne matere ni več tako pomembno. Pravzaprav nameravani starši raje izbirajo nadomestne matere iz različnega rasnega ozadja, ker so prepričani, da se bo tako nadomestna mati težje navezala na otroka, ki je vizualno popolnoma drugačen od nje oziroma je zelo podoben nameravanim staršem.

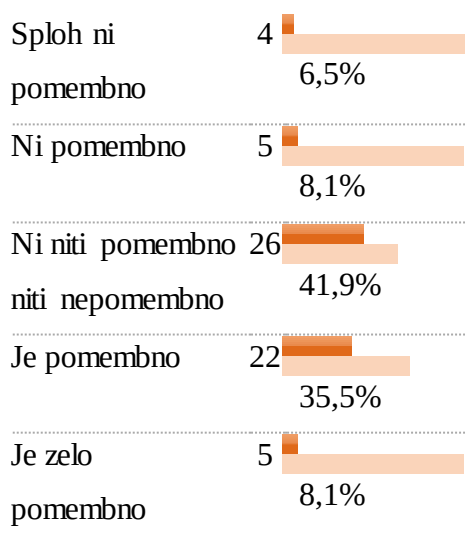
Rezultati kažejo, da ekonomski status nadomestne matere ni tako zanemarljiva lastnost, saj jo je kar 19 anketirancev ocenilo s 4 (je pomembno) in 11 anketirancev z oceno 5 (je zelo pomembno), kar predstavlja celo 48 % vseh anketirancev. Preostalim 18 % anketirancev se ta lastnost ne zdi niti pomembna niti nepomembna (ocena 3), 33 % pa meni, da ekonomski status nadomestne matere ni pomemben ali sploh ni pomemben (ocena 4 ali 5). Po rezultatih ameriških raziskav so nadomestne matere ženske, ki prihajajo iz srednjega ekonomskega razreda in so finančno stabilne. Prav tako je to pogoj, ki ga postavi potencialnim kandidatkam posredniška agencija, ki tako prepreči, da bi sodelovale ženske, ki bi jim nadomestno materinstvo predstavljalo edini način preživetja, ampak zgolj dodatni zaslužek. Drugače je v državah, kot so Indija, Tajska ali Rusija, kjer so nadomestne matere najpogosteje ženske z neurejenim ekonomskim statusom. Ta lastnost nameravanim staršem, ki se odločijo za najem nadomestne matere v teh državah, ni pomembna, nasprotno jim tak položaj žensk v teh državah omogoča ekonomsko dobrobit, saj plačajo celoten postopek bistveno manj, kot bi ga plačali v matični državi.

Se je pripravljena za čas nosečnosti preseliti k vam ali v neposredno bližino

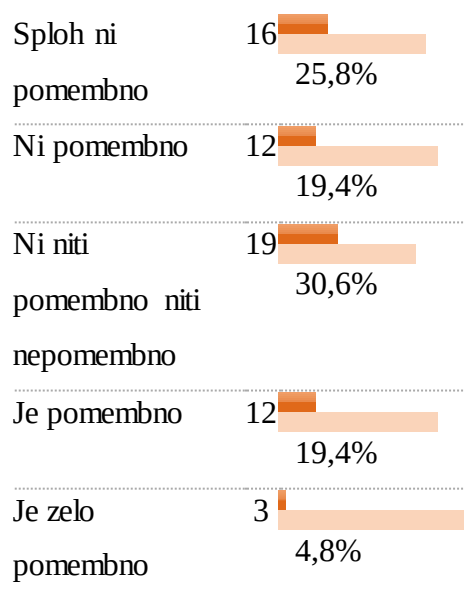
Večina (40 %) anketirancev se glede te lastnosti ni jasno izrazila in je podala oceno 3 (ni niti pomembno niti nepomembno), 16 % se sploh ne zdi pomembno (ocena 1), 18 % se ne zdi pomembno (ocena 2), 24 % je preselitev nadomestne matere v neposredno bližino pomembna (ocena 4), zgolj 2 % anketirancev pa menita, da je to zelo pomembno (ocena 5). Rezultati so skladni z rezultati, dobljenimi pri vprašanju, ki se nanaša na izbiro ustrezne nadomestne matere, kjer je kar 58 % moških anketirancev odgovorilo, da bi po njihovem mnenju bila najbolj ustrezna nepoznana ženska, ki ustreza kriterijem, ne živi pa v neposredni bližini. Takega prepričanja pa je tudi 29 % anketirank. Tuje raziskave so pokazale podobne rezultate, in sicer da so se nekatere nadomestne matere pripravljene v dogovoru z nameravanimi starši preseliti v neposredno bližino do poroda otroka, vendar večina odnosov temelji na zaupanju, tudi če nadomestna mati ostane v domačem okolju. Nameravani starši bolj izražajo željo, da ostane nadomestna mati z njimi v stiku (na primer po elektronski pošti, s telefonskimi klici) tudi po rojstvu otroka.

Pripravljena v času nosečnosti skrbeti zase pod vašimi pogoji (prehrana, gibanje, počitek, pregledi itd.)

Tudi na to vprašanje je večina anketirancev (42 %) podala najbolj nevtralno oceno 3 (ni niti pomembno niti nepomembno). Vseeno prevladuje odstotek tistih, ki se jim zdi ta lastnost pomembna oziroma zelo pomembna (ocena 4 ali 5), in sicer je tako skupaj ocenilo 44 % anketirancev, takih, ki so podali oceno 1 ali 2 (ni pomembno oziroma sploh ni pomembno), je skupaj 14 %. Trendi pri izvajanju nadomestnega materinstva v državah tretjega sveta, kjer prevladuje komercialna oblika nadomestnega materinstva, kažejo na to, da se nameravani starši iz zahodnih držav radi odločajo za najem nadomestne matere v takih državah tudi zato, ker jim tudi zakonodaja — na primer v Indiji — dopušča, da imajo večji občutek nadzora nad potencialno nadomestno matero, saj je ta od zanositve do poroda pod stalnim nadzorom strokovnih delavcev v sklopu reproduksijskih klinik, kjer preživijo vseh 9 mesecev. V ZDA, kjer večina sporazumov o nadomestnem materinstvu poteka prek posredniških agencij, nadomestne matere sicer dobijo napotke, kaj je zaželeno, da uživajo v času nosečnosti, niso pa deležne strogega nadzora. To, da so rezultati ankete pokazali, da med anketiranci prevladuje prepričanje, da bi nadomestna mati morala biti pripravljena zase skrbeti pod pogoji, ki jih določijo nameravani starši, kaže na nezaupanje in negativen odnos do instituta nadomestnega materinstva.

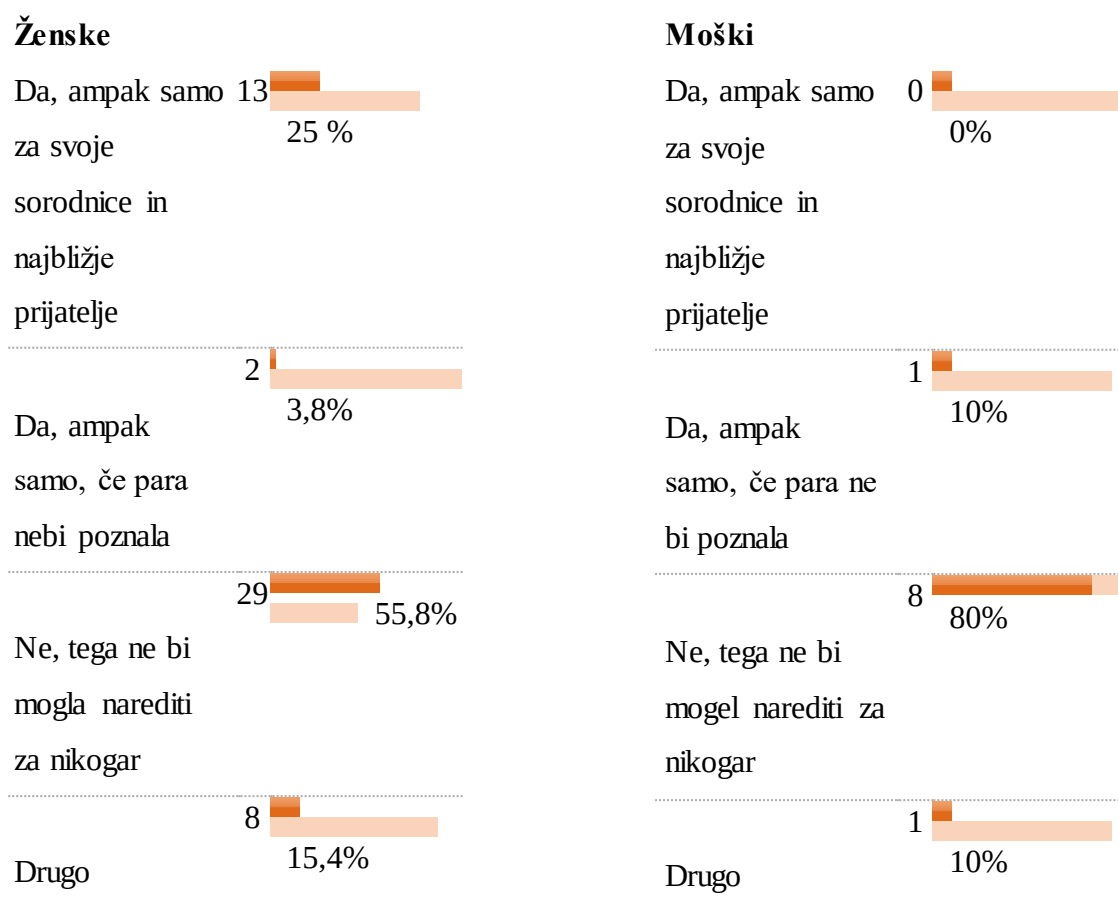
Pripravljena obdržati stik z družino tudi po porodu

Raziskave v tujini so pokazale, da so se nekatere nadomestne matere pripravljene v dogovoru z nameravanimi starši preseliti v neposredno bližino do poroda otroka, vendar nameravani starši bolj izražajo željo, da ostane nadomestna mati z njimi v stiku (na primer po elektronski pošti, s telefonskimi klici) tudi po rojstvu otroka. Odgovori anketirancev pa kažejo, da večini (45 %) to ni pomembno oziroma sploh ni pomembno (ocena 1 ali 2). 30 % je glede tega odgovorilo, da jim ni niti pomembno niti nepomembno, zgolj 24 % meni, da bi bilo dobro, če bi bila nadomestna mati pripravljena ohraniti stik z družino tudi po porodu.

Vprašanje 7: Ali bi kdaj bili v vlogi nadomestne matere? Moški odgovorite v smislu, če bi se strinjali, da bi to vlogo imela vaša partnerka.

Graf 7.13: Vloga nadomestne matere

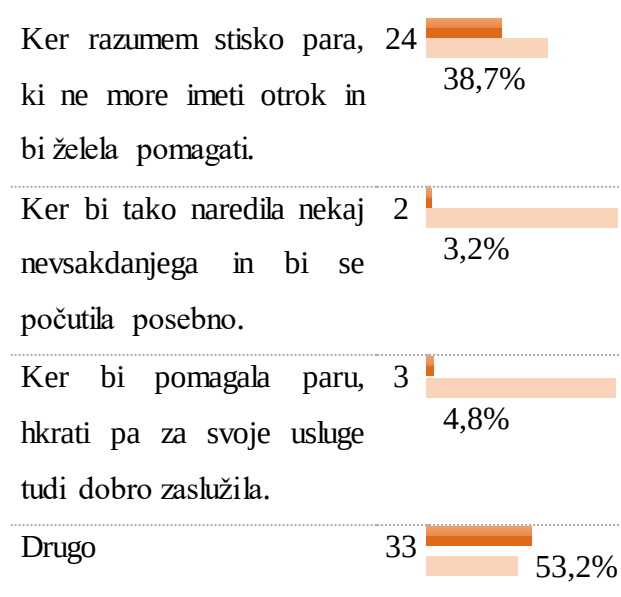

Rezultati razkrivajo, da večina anketirank (56 %) ne bi bila v vlogi nadomestne matere in tega ne bi mogla narediti za nikogar, 25 % bi pristalo na to vlogo zgolj za svoje sorodnice in najbližje prijatelje, kar kaže na to, da bi bila možna zgolj altruistična oblika nadomestnega materinstva. Takih, ki bi bile pripravljene biti v vlogi nadomestne matere za popolne neznance, je manj kot 4 %. Anketiranke, ki so za odgovor na vprašanje izbrale rubriko drugo (15 %), so odgovarjale, da so neodločene glede take odločitve ali da o tem niso nikdar razmišljale oziroma tega ne bi storile iz zdravstvenih razlogov. Glede na literaturo tudi v tujini ni veliko žensk, ki bi se odločile za vlogo nadomestne matere, pa vendar tiste, ki se za to odločijo, najpogosteje sodelujejo v okviru posredniških agencij in se odločijo za sporazum s parom, ki ga ne poznajo. Anketiranci so v 80 % odgovorili, da se ne bi strinjali, da bi njihova partnerica postala nadomestna mati. Tistih 10 %, ki jim to ne bi predstavljalo

problema, bi to sprejelo, v kolikor bi njihova partnerica to naredila za par, ki ga ne bi poznala, kar je v nasprotju z miselnostjo anketirank, ki so odgovarjale, da za neznance ne bi bile pripravljene donositi in roditi otroka.

Vprašanje 8: Če ste odgovorili, da bi bili v vlogi nadomestne matere, prosim, navedite glavni razlog, zakaj bi bili pripravljeni na tak dogovor.

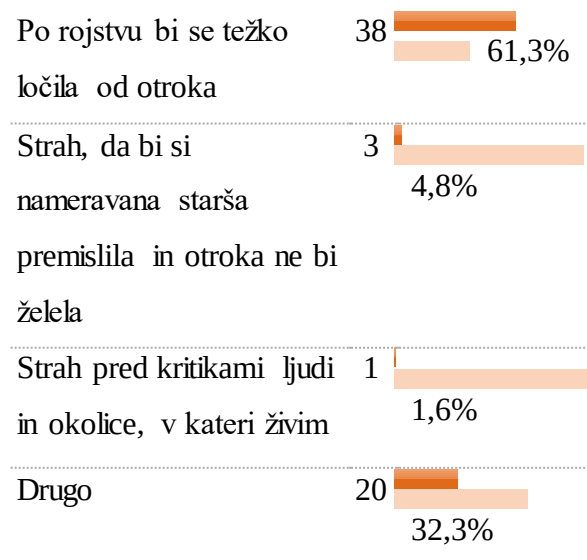
Graf 7.14: Razlogi za vlogo nadomestne matere

24 od 52 anketirank (39 %), ki so odgovorile, da bi bile pripravljene postati nadomestne matere, bi tako vlogo sprejelo iz razloga, ker razumejo stisko para, ki ne more imeti otrok, in bi želelo pomagati. 3 % anketirank je kot razlog navedlo dejstvo, da bi tako naredile nekaj nevsakdanjega in bi se počutile posebno, slabih 5 % bi to naredilo, ker bi želele pomagati paru, hkrati pa za svoje usluge tudi dobro zaslužiti. Pri tem odgovoru je odgovor »drugo« izbralo 53 %, pri čemer so odgovorile vse preostale ženske in tudi vsi moški anketiranci. Odgovorili so, da se ne bi odločili za vlogo nadomestne matere oziroma partnerji pri tej odločitvi ne bi podprli svojih partnerk. Rezultati ankete kažejo na to, da bi pri odločitvi postati nadomestna mati prevladoval občutek empatije in ne finančni razlogi, kar je povsem enako kakor po ostalih državah po svetu.

Vprašanje 9: Če ste odgovorili, da vloge nadomestne matere ne bi nikoli sprejeli, vas prosim, da navedete glavni razlog, zakaj ne.

Graf 7.15: Razlogi proti vlogi nadomestne matere

Večina anketirancev (61%) kot glavno dilemo pri sprejetju vloge nadomestne matere navaja dejstvo, da bi se po rojstvu težko ločile od otroka. Majhen delež (5 %) se boji, da bi si nameravana starša premislila in otroka ne bi želela. Strah pred kritikami ljudmi in okolice, v kateri živijo, predstavlja problem zgolj slabima 2 % anketirancev. Rezultati razkrivajo, da tako kot drugod po svetu, pri institutu nadomestnega materinstva prednjači dilema, da med otrokom in nadomestno matero nastane vez, tako da je nadomestna mati več kot le maternica v najem. Vez med otrokom in nadomestno materjo nastane tudi v primeru, ko genetski material v celoti pripada nameravanima staršema. Preostali anketiranci, ki so odgovorili pod rubriko »drugo«, so kot razlog največkrat navajali, da ne bi sprejeli vloge nadomestne matere zaradi vseh možnih zapletov med nosečnostjo in med porodom ter ker je vloga nadomestne matere neetična.

Dejstvo je, da je po ocenah Kliničnega centra za reprodukcijo v RS neploden vsak sedmi par. Zagovorniki nadomestnega materinstva menijo, da bi z dopustitvijo nadomestnega materinstva pripomogli k uresničevanju ustavne pravice do svobodnega odločanja o rojstvih (zaželenih) otrok. Na področju slovenske zakonodaje pri vprašanju nadomestnega materinstva pa je (trenutno) tako, da čeprav ga izrecno ne prepoveduje, ga v praksi ni mogoče izvesti, saj Zakon o zdravljenju neplodnosti in postopkih

oploditve z biomedicinsko pomočjo (ZZNNPOB) in Kazenski zakonik (KZ-1) prepovedujeta biomedicinsko pomoč pri izvajanju tega. Glede na navedeno vas prosim, da odgovorite na spodaj navedena vprašanja.

Vprašanje 10: Ali ste vedeli, na kakšen način je v RS zakonsko urejeno vprašanje nadomestnega materinstva?

Na to vprašanje je 59 od vseh 62 anketirancev odgovorilo, da niso vedeli, na kakšen način je v Republiki Sloveniji zakonsko urejeno vprašanje nadomestnega materinstva. Dva odgovora sta bila pritrdilna, en odgovor pa je bil »približno« – da nadomestno materinstvo v Sloveniji ni možno.

Vprašanje 11: Prosim, napišite, kako si vi razlagate zgoraj navedeno pravno ureditev tega področja.

Večina anketirancev je tudi na to vprašanje odgovorila, da ne ve, kako si razlagati trenutno veljavno zakonodajo, ki ureja tudi področje nadomestnega materinstva. Nekateri so odgovorili, da je zakonodaja dvoumno napisana, saj nadomestnega materinstva ne prepoveduje, hkrati pa je njegovo izvajanje onemogočeno. Zakon bi moral biti napisan tako, da ne bi bilo dvoma. Iz nekaterih odgovorov pa je razbrati, da se jim zdi zakonodaja diskriminatorna do istospolnih parov, da je zastarela in da bi vsi morali imeti enake možnosti odločanja, saj imajo vsi pravico do otroka.

Vprašanje 12: Ali se vam zdi obstoječa pravna ureditev tega vprašanja v RS ustrezna in učinkovita? Prosim, napišite razlog/-e, zakaj da ali ne.

Na to vprašanje so 4 anketiranci odgovorili, da se jim zdi obstoječa zakonodaja ustrezna, saj so osebno proti izvajanju nadomestnega materinstva in da zakonodaja že leta ustrezno deluje na tem področju. Približno polovica vseh anketirancev je odgovorila, da so z zakonodajo premalo seznanjeni, da bi lahko komentirali, ali pa so zgolj odgovorili, da se jim ne zdi ustrezna, ne da bi odgovor dodatno pojasnili. Preostala polovica je odgovorila, da bi morala biti zakonodaja bolj specifično določena, da bi morala Slovenija slediti trende iz tujine glede pravne ureditve tega področja, saj je dandanes neplodnosti vedno več, zato bi se tem razmeram morala prilagoditi tudi zakonodaja. Napisana pa bi morala biti tako, da bi preprečila

izkoriščanje in delovanje na »črnem trgu«. Glede na to, da je kar 54 % vseh anketirancev odgovorilo, da se v primeru neplodnosti ne bi odločilo priti do otroka s pomočjo nadomestne matere, in da je bil pri vprašanju, ali bi katera ženska bila v vlogi nadomestne matere oziroma ali bi se parterji strinjali, da bi njihova partnerica za nekoga drugega donosila in rodila otroka, odstotek pozitivnih odgovorov zelo nizek, je zanimivo, da polovica anketirancev podpira misel o spremembi oziroma ustrezni dopolnitvi obstoječe zakonodaje nadomestnega materinstva.

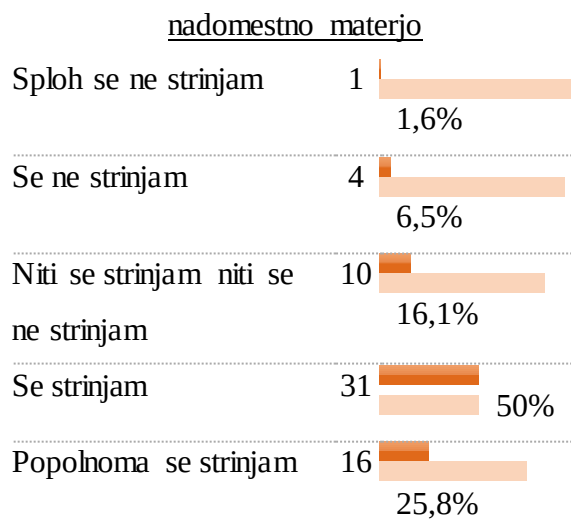
Vprašanje 13: Navedite vsaj eno spremembo, ki bi bila po vašem mnenju potrebna in učinkovita pri slovenski zakonodaji na področju nadomestnega materinstva.

Tudi tukaj je približno polovica anketirancev odgovorila, da nimajo idej oziroma ne vedo, kakšno spremembo bi lahko predlagali pri urejanju slovenske zakonodaje na področju nadomestnega materinstva. Iz odgovorov ostale polovice anketirancev pa lahko povzamem, da večina misli, da bi bilo treba izvajanje nadomestnega materinstva uzakoniti oziroma odpraviti prepoved njegovega izvajanja. Zakon bi moral biti napisan tako, da bi omogočal prosto izbiro možnosti nadomestnega materinstva tako za pare, ki se soočajo z neplodnostjo, kot za tiste ženske, ki bi rade bile v vlogi nadomestne matere. Prav tako bi zakonodaja morala vsebovati točno določena pravila delovanja take vrste pomoči, da bi bilo čim manj birokracije, da bi bil lažji dostop do nadomestne matere znotraj meja države ter da bi se s pravili preprečila kakršna koli zloraba oziroma bi bili kršitelji kazensko ovadeni.

Vprašanje 14: V nadaljevanju navajam več trditev, ki se nanašajo na prepričanja glede nadomestnega materinstva. Vsako trditev ocenite na lestvici od 1 do 5, kjer ocena 1 pomeni *sploh se ne strinjam* in ocena 5 pomeni *popolnoma se strinjam*.

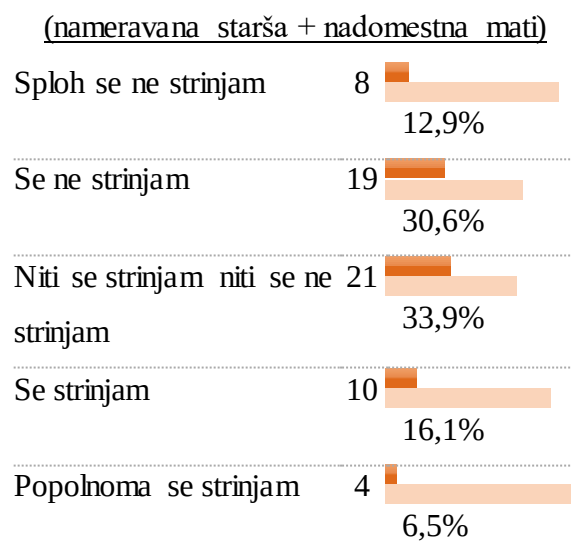
Graf 7.16: Prepričanja glede nadomestnega materinstva

Tudi če je genetski material od nameravanih staršev, se vseeno naredi vez med otrokom in

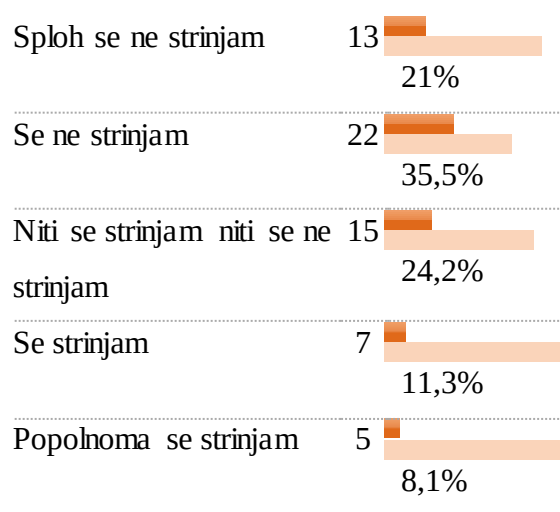
Ena perečih dilem pri izvajanju nadomestnega materinstva, na katero opozarjajo nasprotniki, je ta, da čeprav oba nameravana starša prispevata genetski material, še vedno nadomestna mati ni zgolj inkubator, saj med otrokom in nadomestno materjo ob sami »vgnezditev« zarodka nastane vez, ki je prisotna ves čas nosečnosti. Glede na rezultate ankete tako meni tudi večina anketirancev, in sicer se s to trditvijo strinja kar polovica (ocena 4), 26 % pa je takih, ki se s trditvijo popolnoma strinjajo (ocena 5). Skupaj torej 76 % vseh anketirancev podpira to trditev, medtem ko je tistih, ki to trditev zavračajo, skupaj zgolj slabih 8 %.

Sporen je status starševstva, kjer so pri spočetju kot potencialni starši prisotne 3 osebe

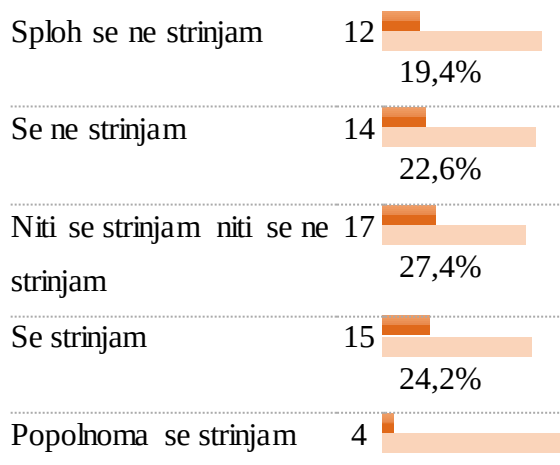
Pri tej trditvi je največji delež (34 %) anketirancev podal oceno 3 (niti se strinjam niti se ne strinjam), 31 % je podalo oceno 2 (se ne strinjam), 13 % oceno 1 (se sploh ne strinjam), kar pomeni, da je skupaj 43 % anketirancev, ki te trditve ne podpirajo. Da je status starševstva pri izvajanju nadomestnega materinstva sporen, z oceno 4 (se strinjam) ocenjuje 16 % anketirancev in z oceno 5 (se popolnoma strinjam) 6 % anketirancev. Glede na rezultate med ženskami in moškimi v Sloveniji prevladuje prepričanje, da status starševstva ni sporen.

Tak način spočetja lahko negativno vpliva na otrokovo identiteto

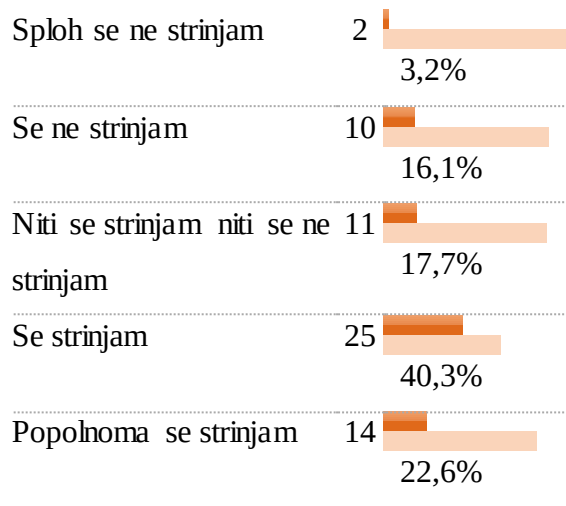
Glede na rezultate pri prejšnjem vprašanju se posledično tudi glede negativnega vpliva takega načina spočetja na otrokovo identiteto večina vseh anketirancev (57 %) s to trditvijo ne strinja. 24 % anketirancev je podalo nevtralno oceno 3 (niti se strinjam niti se ne strinjam). Takih, ki so podali oceno 4 ali 5, je skupaj 19 %.

Podpora nadomestnemu materinstvu je podpora istospolnih partnerjev/-ic ali posameznika/-ce, da imajo otroke

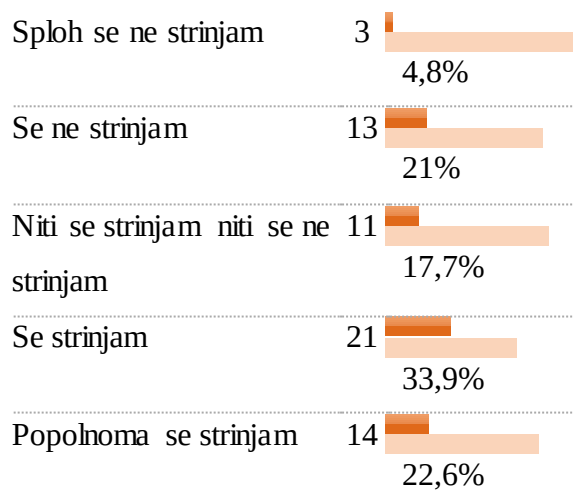
Čeprav je delež tistih, ki so glede te trditve bolj neodločeni in so podali oceno 3 (niti se strinjam niti se ne strinjam), 27 %, pa v skupnem seštevku prevladuje odstotek tistih, ki te trditve ne podpirajo in so podali oceno 1 (sploh se ne strinjam) ali 2 (se ne strinjam). Tako meni 42 % anketirancev. 31 % anketirancev je podalo oceno 4 (se strinjam) ali oceno 5 (se popolnoma strinjam). Glede na odgovore, ki so jih anketiranci podali pri vprašanju o ureditvi zakonodaje v RS na področju nadomestnega materinstva, je rezultat glede te trditve skladen z njihovimi odgovori. Anketiranci so namreč odgovarjali, da je zakonodaja na tem področju pomanjkljiva in da bi jo morali urediti v smislu, da se ukine prepoved izvajanja nadomestnega materinstva, da imajo vsi pravico do otrok in da trenutna zakonodaja ne ponuja možnosti nadomestnega materinstva osebam, ki imajo težave z neplodnostjo. Sodeč po odgovorih se jim nadomestno materinstvo ne zdi podpora istospolnih partnerjev/-ic ali posameznikov/-ic, temveč ena od vrst pomoči, da se obide neplodnost, ki je v današnjem času vedno bolj prisotna.

Nadomestno materinstvo bi lahko obravnavali kot del postopka zdravljenja neplodnosti

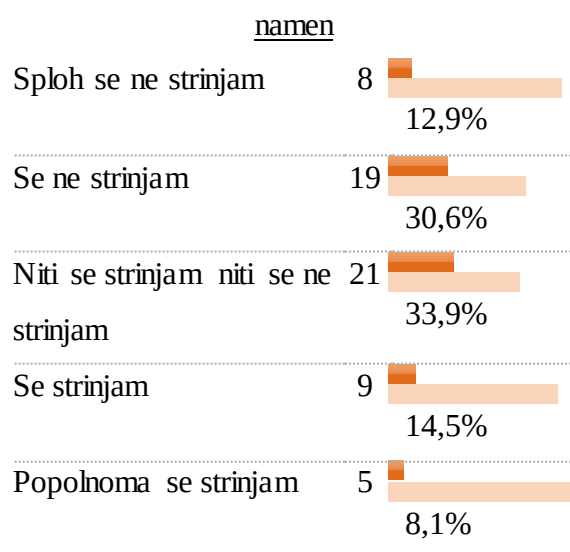
Prav tako so izjave anketirancev glede ureditve statusa nadomestnega materinstva v Sloveniji skladne z rezultati vezani na navedeno trditev. Oceno 4 (se strinjam) je podalo 40 % anketirancev, oceno 5 (se popolnoma strinjam) slabih 23 %, 18 % anketirancev je podalo oceno 3 (niti se strinjam niti se ne strinjam), oceno 2 (se ne strinjam) je podalo 16 % in zgolj 3 % anketirancev so podali oceno 1 (sploh se ne strinjam). V skupnem seštevku to trditev podpira kar 63 % vseh anketirancev.

Neploidnost vsaj enega od parov (heteroseksualnega/homoseksualnega) bi morala biti pogoj za
odobritev take vrste pomoči

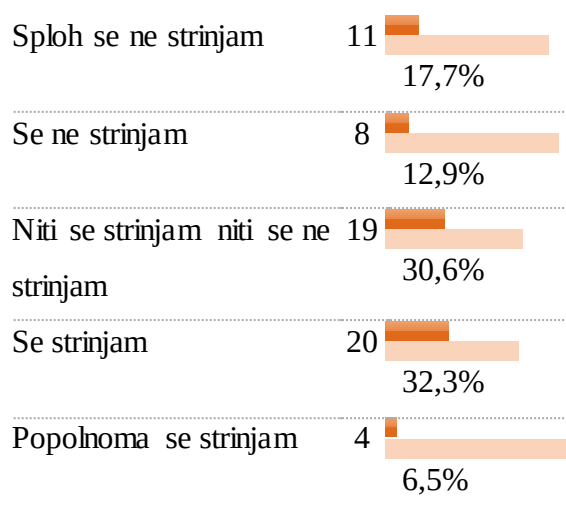
Anketiranci so pri vprašanju glede predlogov, kako urediti ali izboljšati zakonodajo, ki zajema področje nadomestnega materinstva, odgovarjali, da bi moralo biti to z zakonom dovoljeno, ampak da bi moral zakon zajemati tudi natančne pogoje, kdo je do take vrste pomoči upravičen, in pravila, kako bi pogodbe o nadomestnem materinstvu nadzirali, da ne bi prihajalo do zlorab. Tako je trditev, da bi neploidnost vsaj enega od parov (raznospolnega/istospolnega) morala biti pogoj za odobritev take vrste pomoči, pričakovano podprta s strani večine anketirancev. Oceno 4 (se strinjam) je podalo 34 %, oceno 5 (popolnoma se strinjam) je podalo 23 %, skupaj torej 57 % vseh anketirancev. Od tistih, ki se s to trditvijo ne strinjajo, je 5 % podalo oceno 1 (sploh se ne strinjam) in 21 % oceno 2 (se ne strinjam).

Nadomestno materinstvo povzroča izkoriščanje ženske reprodukcijske sposobnosti v tržni

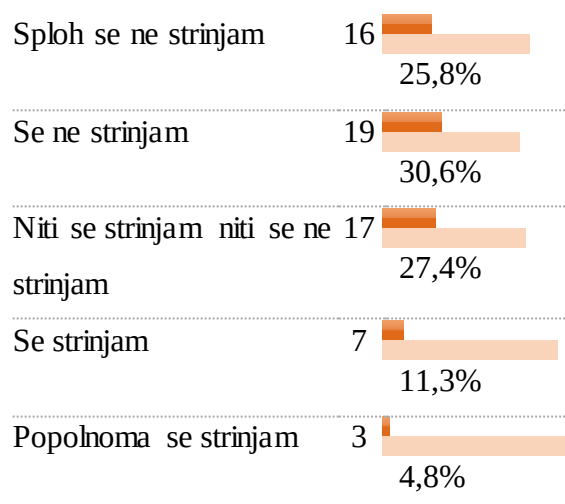
V tujini nasprotniki nadomestnega materinstva opozarjajo, da to ni etično sprejemljivo, saj vodi v izkoriščanje ženske reprodukcijske sposobnosti v tržni namen. Raziskave, narejene na ameriških in britanskih tleh, so pokazale, da se ženske največkrat odločijo postati nadomestne matere, ker želijo pomagati neplodnemu paru. Pri izvajanju tega se ne dojemajo kot izkoriščene, ampak nasprotno zagovarjajo, da je njihova lastna izbira odločati o svojem telesu in kaj bodo z njim počele. Pri tej trditvi je 34 % anketirancev podalo nevtralno oceno 3 (niti se strinjam niti se ne strinjam), 30 % je podalo oceno 2 (se ne strinjam), 13 % oceno 1 (sploh se ne strinjam), 15 % je podalo oceno 4 (se strinjam) in 8 % oceno 5 (popolnoma se strinjam). Glede na rezultate je med anketiranci več takih, ki v nadomestnem materinstvu ne vidijo izkoriščanja reprodukcijske sposobnosti v tržni namen.

Rezultat komercialno usmerjenega nadomestnega materinstva je trgovanje z otroki (baby selling). Otroci dobijo status blaga.

Takih, ki to trditev podpirajo, je med vsemi anketiranci 38 %, in sicer jih je 32 % podalo oceno 4 (se strinjam) in 6 % oceno 5 (popolnoma se strinjam). 31 % je odgovorilo z oceno 3 (niti se strinjam niti se ne strinjam), tistih, ki se s trditvijo ne strinjajo, pa je skupaj 31 %, in sicer je med njimi 13 % podalo oceno 2 (se ne strinjam) in 18 % oceno 1 (sploh se ne strinjam). Rezultati so dokaj enakovredni in kažejo na to, da je število zagovornikov in nasprotnikov glede te trditve med anketiranci enako prisotno. Tak rezultat lahko mogoče pripišemo dejstvu, da ima nadomestno materinstvo v Sloveniji še vedno negativen predznak in da to zakonsko področje ni ustrezno urejeno. Anketiranci torej menijo, da bi morala zakonodaja posnemati sodne prakse iz tujine in poskrbeti za obstoj sistema, ki preprečuje zlorabe.

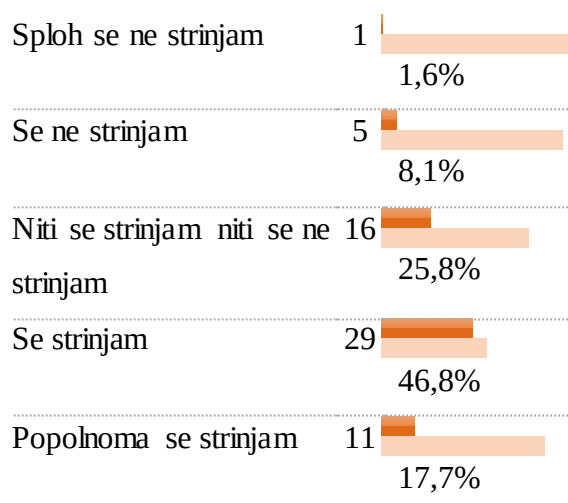
Plačano nadomestno materinstvo je možno enačiti z obliko ženske prostitucije

Tako kot se večina anketirancev ne strinja s trditvijo, da je možno nadomestno materinstvo enačiti z izkoriščanjem ženske reprodukcijske sposobnosti v tržne namene, tako je tudi trditev, da je nadomestno materinstvo možno enačiti z obliko ženske prostitucije, ovrгло kar 57 % anketirancev. 11 % tistih, ki tako trditev zagovarjajo, je podalo oceno 4 (se strinjam) in 5 % je podalo oceno 5 (popolnoma se strinjam).

Pri postopku oz. pogodbi o nadomestnem materinstvu je sprejemljivo plačilo stroškov zdravstvene oskrbe, prevoznih stroškov in razumno nadomestilo za odsotnost od dela

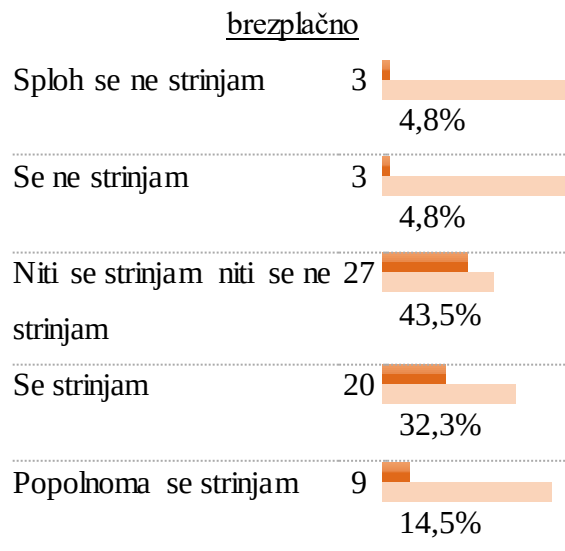
nadomestne matere

Večina (65 %) anketirancev meni, da je pri postopku oziroma pogodbi sprejemljivo plačilo stroškov zdravstvene oskrbe, prevoznih stroškov in razumno nadomestilo za odsotnost od dela nadomestne matere. Tistih, ki menijo, da taka vrsta plačila ni sprejemljiva, je malo (9 %). Rezultati nakazujejo na dejstvo, da anketiranci delijo enako miselnost, kot je na primer

prisotna v Veliki Britaniji, kjer je v sporazumih o nadomestnem materinstvu dovoljeno zgolj plačilo razumih stroškov nadomestni materi.

Nadomestno materinstvo lahko obstaja zgolj kot altruistično dejanje, torej popolnoma

Pri tej trditvi je največ anketirancev (43 %) podalo oceno 3 (niti se strinjam niti se ne strinjam), 32 % anketirancev je podalo oceno 4 (se strinjam) in 14 % anketirancev oceno 5 (se popolnoma strinjam), kar sovpada z rezultati, pridobljenimi pri prejšnji trditvi o plačilu razumnih stroškov nadomestni materi. Sklepamo lahko, da večina meni, da nadomestno materinstvo ne sme biti način izkoriščanja in zaslužkarstva, je pa pravilno, da se pokrijejo stroški, ki nastanejo z zdravstvenimi pregledi, in odsotnost od dela nadomestne matere.

Vprašanje 15: Če imate v zvezi z anketo oziroma temo dodatno mnenje ali komentar, vas prosim, da ga napišete.

Večina anketirancev v zvezi z anketo oziroma temo ni podala dodatnih komentarjev. Tisti anketiranci, ki so napisali komentarje, so odgovarjali zelo podobno oziroma so se v svojih komentarjih navezovali predvsem na kompleksnost teme. Nekateri od teh odgovorov so se glasili takole:

»Lahko rečem, da je zanimiva tema, ker glede na to, koliko je parov v takih problemih, bi moralo biti o tej temi malo več v medijih.«

»Zanimiva tema, vendar po drugi strani tudi zeeeeelo kompleksna in vidim, kako je po eni strani sporna, vendar po drugi strani pa je možna rešitev neplodnosti.«

»Nadomestno materinstvo mora biti osebna odločitev in ne privilegij.«

»Nimam dokončnega mnenja, ker je z obeh vidikov to kar težka tema.«

»Tema je zelo občutljiva. Vez nadomestne matere z otrokom se lahko vzpostavi, čeprav je mislila, da se ne bo, zato si ona ob rojstvu premisli.«

»Na svetu je preveč otrok, ki nimajo nikogar.«

»Upam, da se zakonodaja v Sloveniji spremeni v dobrobit nadomestnemu materinstvu, ampak samo v primeru, če sta eden ali oba partnerja neplodna oz. nista zmožna imeti otrok. Ne podpiram pa, da ženska, ki se ji ne ljubi biti noseča ali pa ne želi »pokvariti« svojega telesa, dobi možnost nadomestne matere!«

Iz odgovorov je razbrati, da je nadomestno materinstvo tema, ki deli ljudi na zagovornike in nasprotnike. Tudi v Sloveniji velja miselnost, da je še vedno preveč strahu, dilem in pomislekov glede instituta nadomestnega materinstva, pa čeprav se večina zaveda, da je problem neplodnosti v današnjih časih vedno bolj prisoten ter da bi bilo izvajanje nadomestnega materinstva ena od vrst pomoči. Zakonodaja bi morala biti napisana manj dvoumno, ponujati bi morala možnost za vse ter obenem poskrbeti za ustrezno regulativo in preprečevanje zlorab.

8 DISKUSIJA

V magistrskem delu me je zanimalo tudi trenutno stališče glede instituta nadomestnega materinstva med ženskami in moškimi v Sloveniji in ali je možno ustrezno urediti področje nadomestnega materinstva pri nas.

Z anketnim vprašalnikom sem preverjala 4 hipoteze. Glede na podane odgovore o tem, da so zlorabe žensk oziroma njihovih teles v tržni namen prisotne v državah, kjer je dopustno komercialno usmerjeno nadomestno materinstvo, hipotez ne morem niti potrditi niti zavreči. Med anketiranci je več takih, ki so zavrnil trditve, da nadomestno materinstvo povzroča izkoriščanje ženske reprodukcijske sposobnosti v tržni namen. Hipoteze pa ne morem popolnoma zavreči, ker so lahko rezultati posledica tega, da se vprašanje ni natančno nanašalo na države, kjer je dopustno komercialno usmerjeno nadomestno materinstvo.

Nadalje se večina anketirancev prav tako ne strinja s trditvijo, da je možno nadomestno materinstvo enačiti z obliko ženske prostitucije. Prav tako pa hipoteze ne morem popolnoma zavreči, ker pri trditvi, da je rezultat komercialno usmerjenega nadomestnega materinstva trgovanje z otroki (baby selling), otroci dobijo status blaga, rezultati nakazujejo na to, da se malo manj kot polovica anketirancev strinja s to trditvijo, kar pomeni, da se jim komercialna oblika nadomestnega materinstva v nekaterih pogledih vseeno zdi sporna. Rezultati raziskav, ki so bile opravljene na ameriških ali britanskih tleh, kažejo, da se vse odločitve o vlogi nadomestne matere začnejo samoiniciativno s strani žensk. V to se podajo povsem ozaveščene in prepričane. Prevladuje miselnost, da so edine, ki se lahko odločajo o svojem telesu in da opravljajo določeno delo, ki ima lahko obojestransko korist – naredijo dobro delo in so za svoje usluge tudi primerno plačane. V večini primerov se ne počutijo izkoriščene. Do izkoriščanja ženskega telesa in do trgovanja z otroki prihaja v državah, ki nimajo ustrezno urejene zakonodaje, ki bi urejala področje nadomestnega materinstva.

Glede na rezultate sem ovrgla hipotezo, da je komercialno usmerjeno nadomestno materinstvo eden ključnih vzrokov za porajanje dilem in pomislekov o nadomestnem materinstvu kot o vrsti pomoči neplodnim parom oziroma istospolnim parom. Odgovori razkrivajo, da večina anketirancev meni, da nadomestno materinstvo ni podpora istospolnih partnerjev/-ic ali posameznikov/-ic, temveč prevladuje miselnost, da bi moralo biti nadomestno materinstvo

obravnavano kot del postopka zdravljenja neplodnosti. Nasprotno je iz literature možno razbrati, da je nadomestno materinstvo med drugim predstavljeno tudi kot (edina) možnost ustvarjanja družine za istospolne partnerje in posameznike. V ZDA obstajajo tudi agencije, ki so specificirane za organiziranje in koordinacijo postopkov nadomestnega materinstva za istospolne pare in posameznike.

Rezultati ankete potrjujejo hipotezo, da je nadomestno materinstvo, ki obstaja v neplačljivi obliki – kot altruistično dejanje – najmanj sporno oziroma sprejemljivejše. Večina anketirank je sicer odgovorila, da ne bi sprejele vloge nadomestne matere, tiste, ki pa bi se vseeno odločile zanj, bi to storile, da bi pomagale svojim družinskim članicam in bližnjim prijateljicam. Na podlagi tujih raziskav lahko sklenem, da je neplačana oblika nadomestnega materinstva dobro sprejeta v družbi, predvsem jo povezujejo s primeri nadomestnega materinstva v krogu družinskih članov ali bližnjih prijateljev. Vendar trendi kažejo na to, da čeprav ženske poudarjajo, da je njihov največji motiv altruistične narave – želijo pomagati obiti neplodnost para, se jim plačilo razumnih stroškov ne zdi sporno. Pravzaprav se mi zdi, da je po državah po svetu bolj kot neplačana oblika nadomestnega materinstva podprta gestacijska oblika nadomestnega materinstva, kjer se plača vsaj razumne stroške (pregledi v nosečnosti, odsotnost nadomestne matere z dela). Tudi rezultati ankete razkrivajo, da večina anketirancev podpira plačilo razumnih stroškov nadomestni materi. Menijo, da bi izplačilo teh stroškov moralo biti sestavni del zakonodaje. Iz literature je tudi razvidno, da imajo v državah po svetu do instituta nadomestnega materinstva različna stališča, posledično je urejeno z različnimi zakonodajami in sodnimi praksami. Slovenska zakonodaja nadomestnega materinstva striktno ne prepoveduje, je pa absolutno prepovedana in tudi kazensko sankcionirana pomoč v procesu izvajanja nadomestnega materinstva, kar dejansko pomeni, da je to v praksi skoraj nemogoče izvesti.

Na podlagi rezultatov ankete lahko potrdim hipotezo, da absolutna prepoved nadomestnega materinstva oziroma pomoči v procesu nadomestnega materinstva ni ustrezna zakonodajna ureditev tega področja, ker deluje diskriminatorno. Večina anketirancev namreč meni, da je trenutna zakonodaja neustrezna, pomanjkljiva oziroma napisana dvoumno. Menijo, da bi morala biti v slovenski zakonodaji odpravljena prepoved v procesu izvajanja nadomestnega materinstva, saj gre za eno od vrst pomoči pri zdravljenju neplodnosti. Slovenija bi morala pri določanju zakonodaje, ki ureja področje nadomestnega materinstva, posnemati uspešne pravne prakse iz tujine in slediti življenjskim potrebam ljudi. Anketiranci nadalje menijo, da

bi moralo tudi pri nas biti dovoljeno nadomestno materinstvo, vendar bi morala biti njegova izvedba strogo nadzorovana, da bi se preprečilo zlorabe in izkoriščanja. Glede na rezultate ankete ugotavljam, da so si odgovori anketirancev v določenih delih nasprotujoči. Večina anketirancev je namreč odgovorila, da nadomestno materinstvo ni način, s katerim bi poskusili priti do otroka v primeru neplodnosti. V takih situacijah preferirajo postopke OBMP, sledijo pa jim postopki posvojitve. Po drugi strani pa se večina anketirancev strinja, da je slovenska zakonodaja pri urejanju postopka nadomestnega materinstva pomanjkljiva ali neustrezna. Navajajo, da bi za izvajanje nadomestnega materinstva morali biti v zakonodaji določeni točno določeni pogoji tako za nadomestne matere kot za nameravane starše. Nadomestno materinstvo bi bilo del zdravljenja neplodnosti in zato bi bila po mnenju 57 % anketirancev za odobritev take vrste pomoči neplodnost vsaj enega od parov (raznospolnega/istospolnega) ključnega pomena. Zagovarjajo, da bi vsi morali imeti pravico do vseh možnosti, da dobijo otroka.

Glede na te trditve lahko sklenem, da bi lahko v Sloveniji legalizirali institut nadomestnega materinstva na način, kot je to urejeno v Veliki Britaniji, in sicer bi bilo pomembno, da se za izvedbo nadomestnega materinstva in vzpostavitve enotnega sistema nadzorovanja določi oziroma ustanovi ustrezna institucija, kjer bi se vodila register potencialnih kandidatk za nadomestne matere ter evidenca vseh parov, ki so oddali vlogo za nadomestno materinstvo. Zakon bi moral dopuščati pravico svobodne odločitve, če bi ženska želela postati nadomestna mati oziroma če bi par želel dobiti otroka s pomočjo nadomestnega materinstva. Glede na odgovore anketirancev lahko sklepam, da bi bilo v Sloveniji možno izvajati altruistično, neplčljivo obliko nadomestnega materinstva in gestacijsko obliko nadomestnega materinstva, kjer bi bilo dovoljeno plačilo razumnih stroškov. Tudi na podlagi prebrane literature sem prišla do ugotovitev, da se vsi strahovi in dileme v zvezi z nadomestnim materinstvom najpogosteje uresničujejo v državah, kjer to področje ni ustrezno zakonsko urejeno in ne obstaja ustrezen regulativni organ, ki ima ključno vlogo pri preprečitvi vseh vrst zlorab in zaslužkarstva. Ravno z legalizacijo instituta nadomestnega materinstva bi se lažje preprečilo izkoriščanje revnih žensk iz tretjega sveta, trgovanje z otroki, ustvarjanje družbene in rasne diskriminacije ter instrumentalizacije ženskega telesa.

Kljub odgovorom, ki sem jih prejela v sklopu ankete, gre za informacije in podatke, ki so zgolj informativne narave. Število sodelujočih v anketi je premajhno, razmerje med ženskimi in moškimi anketiranci pa je neenakomerno. Glede na to pri odgovorih nisem mogla

ugotavljati bistvenih statističnih razlik med spoloma. Prav tako na podlagi ugotovitev iz ankete ne morem trditi, da gre za miselnost širše populacije v Sloveniji, ki odkriva pravo družbeno klimo glede nadomestnega materinstva pri nas.

9 SKLEP

Nadomestno materinstvo je pojav, ki je prisoten skozi celotno zgodovino, v današnjih časih pa je praksa take vrste pomoči pri spočetju in rojstvu otroka že zelo pogosta, kar gre pripisati tudi tehnološkemu napredku na področju medicine, ki je omogočil nove metode njegovega izvajanja. Ob preučevanju literature in na podlagi prebranega sem spoznala, da je nadomestno materinstvo pojav, ki je omejen s številnimi dilemami, moralnimi in etičnimi vprašanji. Je področje, ki ga je težko obravnavati zgolj objektivno, ker je povezano z močnimi, kompleksnimi čustvi. Tudi med stroko in znanstveniki ima nadomestno materinstvo zagovornike in nasprotnike z močnimi argumenti, s katerimi zagovarjajo svojo resnico. Največkrat pa so pozitivne plati nadomestnega materinstva spregledane, čeprav ne gre za tako nepomembna dejstva. Nadomestno materinstvo ponuja eno od možnih rešitev za vse pare, ki se soočajo s problemom neplodnosti ali drugimi zdravstvenimi težavami, ki jim onemogočajo, da bi imeli otroka. Prav tako je nadomestno materinstvo v nekaterih primerih edini način, da otroka dobijo tudi istospolni partnerji ali posamezniki. Torej nadomestno materinstvo posredno vpliva na izenačenje pravice do rojstva otroka vsem ljudem, ne glede na spolno usmerjenost. Nadomestno materinstvo in še zlasti komercialno obliko nadomestnega materinstva povezujejo z zaslužkarstvom in izkoriščanjem žensk, vendar – kot navaja dr. Logar Tea – moramo pravico odraslih žensk do odločanja o svojem telesu ter rojstvu otrok spoštovati. O izkoriščanju lahko govorimo zgolj, če je ženska v transakcijo oziroma pogodbo o nadomestnem materinstvu prisiljena ali na dogovor ni pristala prostovoljno (Logar 2012, 17). Med drugim prihaja tudi v državah, kjer je dovoljeno zgolj nekomercialno gestacijsko nadomestno materinstvo, do plačil »na roko« (Weber 2012a, 17).

Po mojem mnenju ni sporno izvajanje nadomestnega materinstva, ampak izkoriščanje, ki ga dopušča družbena ureditev v določeni državi. V državah tretjega sveta prevladuje ekonomsko usmerjena miselnost, ki ji je podrejena tudi zakonodaja, ki ščiti nameravane starše in ne indijskih revnih žensk, ki so za preživetje lastne družine prisiljene pristati na vlogo nadomestne matere za pare iz zahodnega dela sveta. Država je odgovorna, ker ljudem ne omogoča boljših življenjskih standardov in z neustrezno pravno regulativo dopušča oziroma podpira izkoriščanje slabega ekonomskega položaja indijskih žensk. Ena bistvenih dilem v povezavi z nadomestnim materinstvom, je strah, da bi nadomestna mati po rojstvu želela obdržati otroka. Menim, da se z ustrezno zakonodajo v veliki meri lahko preprečijo tudi taki

primeri, vseeno pa tudi v državah, kjer je nadomestno materinstvo regulirano, nihče ne more zagotoviti, da bo nadomestna mati izpolnila svoj del dogovora in otroka po rojstvu oddala. Vendar po drugi strani niti v postopkih posvojitve otrok, ki so v družbi veliko pozitivneje sprejeti kot nadomestno materinstvo, ni popolnega zagotovila, da se bodo vedno vse posvojitve zaključile brez zapletov in si mati ne bo premislila ter želela otroka nazaj. Glede te dileme lahko posamezne države največ storijo, če vzpostavijo podpirne institucionalne mreže, ki delujejo preventivno. Kot pogoj za sklenitev pogodbe o nadomestnem materinstvu bi morali biti v izogib takim situacijam tako nadomestna mati kot nameravani starši deležni strokovnega psihološkega in pravnega svetovanja.

Iz literature je tudi razvidno, da imajo v državah po svetu institut nadomestnega materinstva urejen z različnimi zakonodajami in sodnimi praksami. Menim, da absolutna prepoved nadomestnega materinstva, kot je denimo v Franciji, ali pa striktna prepoved pomoči v procesu nadomestnega materinstva ni ustrezna zakonodajna ureditev tega področja, ker deluje diskriminatorno in ne pomeni nič drugega, kot da pari in posamezniki pomoč poiščejo izven državnih meja. Kot navaja Weber, primerjalnopravne rešitve iz držav po svetu kažejo na to, da se lahko področje nadomestnega materinstva ustrezno uredi, vendar se je treba zavedati, da se vsem negativnim scenarijem ni možno povsem izogniti. Ob dejstvu, da odstotki tistih, ki se soočajo z neplodnostjo, rastejo iz leta v leto, je nujno potrebno, da pravo sledi življenjskim potrebam (Weber 2012a, 15).

Podpiram ideje dr. Nane Weber (Weber 2012c), da bi morale biti v Sloveniji dopustno gestacijsko nadomestno materinstvo, kjer bi genetski material pripadal obema nameravanima staršema, in tradicionalno nadomestno materinstvo, pri katerem pripada genetski material enemu od nameravanih staršev. V izogib izkoriščanju žensk nižjega socialnega stanu ali zaslužkarstvu bi bilo smiselno, da bi dovolili nekomercialno obliko nadomestnega materinstva; tako imenovani razumni stroški, ki nastanejo v času nosečnosti in poroda nadomestne matere, bi se krili iz blagajne obveznega zdravstvenega zavarovanja. Tako bi se nosečnosti nadomestnih mater obravnavale enakovredno vsem ostalim nosečnostim, kot to veleva Zakon o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju. O stroških za zdravnike, psihologa, pravnike in podobno pa bi se med seboj dogovorili nameravani starši in nadomestna mati še pred podpisom sporazuma. Pri izbiri ustreznih kandidatk za nadomestne matere bi morala zakonodaja določiti točno določene pogoje, kot na primer zdravstveno stanje, starost, da ima ženska vsaj enega svojega otroka, živi v urejenih razmerah in da je

omejeno, kolikokrat je lahko ena ženska v vlogi nadomestne matere. Prav tako bi morali določene pogoje izpolnjevati tudi nameravani starši. Smiselno bi bilo, da je določena najnižja starostna meja nameravanih staršev, da se jim predstavi pravni, medicinski in etični vidik sporazuma, v katerega stopajo, in se naredi tudi psihološko evalvacijo. V ta namen bi bilo smiselno ustanoviti posebno komisijo, ki bi pisno potrdila, da so pogoji za sklenitev sporazuma o nadomestnem materinstvu izpolnjeni. Zakonodaja ne bi smela dopustiti možnosti, da nameravani starši bolnega ali prizadetega otroka po rojstvu ne prevzamejo. V izogib nesporazumom in sodnim sporom bi morala biti pred samo izvedbo nadomestnega materinstva sklenjena pisna pogodba, ki zajema vse obveznosti in pravice nameravanih staršev, nadomestne matere ter otroka in bi se je vsi udeleženci striktno držali. Glede na to, da podatki iz literature razkrivajo, da je izkoriščanje in zaslužkarstvo prisotno v državah, kjer prevladuje ekonomska miselnost in ponujajo storitve nadomestnih mater po bistveno nižjih cenah, kot je to dostopno v državah, kjer je institut nadomestnega materinstva vsaj delno urejen, menim, da bi lahko izkoriščanje preprečili tudi z vzpostavitvijo mednarodnih sporazumov, ki bi veljali med posameznimi državami in bi bili vsaj v določenih točkah zakonodaje poenoteni. Tako bi bila na primer zakonsko določena najnižja dovoljena cena storitev in »turištnih reproduktivnih paketov«, ki se ponujajo nameravanim staršem, najnižje dovoljeno plačilo nadomestnim materam, ki bi morale predstavljati vsaj povprečno ceno take storitve v matični državi naročnikov in v državi, od koder prihaja nadomestna mati. To bi mogoče odvrnilo določeno število nameravanih staršev, da bi nadomestno mater poiskali v državah tretjega sveta, ampak bi jo poiskali raje v matičnih državah, če je seveda nadomestno materinstvo tam dovoljeno.

Čeprav je dandanes nadomestno materinstvo pogostejše, gre še vedno za pojav, ki ima zaradi številnih etičnih in moralnih zadržkov v družbi negativen predznak. Menim, da se taka miselnost lahko spremeni in se podrejo mnogi tabuji, ki so povezani z nadomestnim materinstvom, če večina uvidi prednosti, ki bi jih prinesla legalizacija nadomestnega materinstva oziroma vzpostavitev ustreznega pravnega okvirja. V tem kontekstu pravi francoska zgodovinarica in psihoanalitičarka prof. dr. Elisabeth Roudinesco: »Od konca 19. stoletja so nam ob vsaki spremembi, ki se nanaša na družino, pa naj je šlo za vprašanje ločitve ali abortusa, govorili, da bo prišlo do apokalipse, a se to ni zgodilo. Apokalipsa bi bila, če človeštvo ne bi več želelo otrok« (Marn 2009, 2).

10 LITERATURA

1. Ahmari Tehran, Hoda, Shohreh Tashi, Nahid Mehran, Narges Eskandari in Tahmineh Dadkhah Tehrani. 2014. Emotional experience in surrogate mothers. *Iran J Reprod Med* 12 (7): 472–479.
2. Baslington, Hazel. 2002. The social organization of surrogacy: Relinquishing a Baby and the role of payment. *Journal of Health Psychology* 7 (57): 57–71.
3. Bernard R., Vesna. 2012. Istospolnima partnerjema s slovenskim in ameriškim državljanstvom posvojitev priznana tudi v Sloveniji. *Dnevnik*, 23. oktober. Dostopno prek: <https://www.dnevnik.si/1042342740> (20. avgust 2017).
4. Better Health Channel. 2016. *Surrogacy*. Dostopno prek: <https://www.betterhealth.vic.gov.au/health/healthyliving/surrogacy> (22. oktober 2016).
5. Bilkes, Lawrence in Arthur Miskin. 2012. Surrogate Gestational Motherhood. *Reformed Resource*. Dostopno prek: <http://www.reformedresource.net/index.php/pregnancyreproduction/116-surrogate-gestational-motherhood-.html> (6. februar 2017).
6. Bračko, Srečko. 2011. *Primerjalno pravna ureditev in predlog ureditve v Republiki Sloveniji*. Magistrsko delo. Maribor: Pravna fakulteta.
7. Bubsy, Karen in Delaney Vun. 2010. Revisiting the handmaids tale: Feminist theory meets empirical research on surrogate mothers. *Canadian Journal of Family Law* 26: 13–93.
8. Burrell, Celia in Hannah O'Connor. 2013. Surrogate pregnancy. *The Obstetrician & Gynaecologist* 15: 113–119.
9. Donor Concierge. 2017. *Surrogacy for Gay Men*. Dostopno prek: <https://www.donorconcierge.com/blog/surrogacy-for-gay-men> (25. julij 2017).

10. Encyclopedia 2005. *Baby M, in Re*. Dostopno prek: <http://www.encyclopedia.com/law/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/baby-m-re> (20. julij 2017).
11. K. Š. 2012. Indija postaja meka za pare brez otrok. *RtvSlo*, 27. maj. Dostopno prek: <http://www.rtvsl.si/svet/indija-postaja-meka-za-pare-brez-otrok/283970> (26. avgust 2017).
12. *Kazenski zakonik* (KZ-1-UPB2). Ur. l. RS 50/12. Dostopno prek: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5050> (15. marec 2017).
13. Logar, Tea. 2009. Nadomestno materinstvo in izkoriščanje žensk. V *Bioetika – 2. Filozofski simpozij: program in zbornik povzetkov*, ur. Luka Omladič, 13–14. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
14. --- 2012. Čas je, da prisluhnemo argumentom. *Metina lista*, 6. maj. Dostopno prek: <https://metinalista.si/cas-je-da-prisluhnemo-argumentom/> (30. julij 2017).
15. M.A.H. 2012. Rusija, domovina nadomestnih mater. *SiolNet*, 2. oktober. Dostopno prek: <http://siol.net/novice/svet/rusija-domovina-nadomestnih-mater-192636> (6. februar 2017).
16. Marn, Urša. 2009. Maternica v najem. *Mladina*, 4. junij. Dostopno prek: <http://www.mladina.si/47335/maternica-v-najem/> (6. februar 2017).
17. McElroy, Ruth. 2002. Whose body, Whose nation? : Surrogate motherhood and its representation. *European Journal of Cultural Studies* 5 (235): 325–342.
18. McKee, Phoebe. 2010. Surrogacy – A Background. *Surrogate Pregnancy and the Politics of Reproduction*. Dostopno prek: <https://www.mtholyoke.edu/~mckee20p/classweb/surrogacypm/surrogacyp2.html> (22. julij 2017).
19. Pande, Amrita. 2009. Not an angel not a Whore: Surrogates as »Dirty« Workers in India. *Indian Journal of Gender Studies* 16 (141): 154–169.

20. Purdy, Laura M. 2006. Surrogate Mothering: Exploitation or Empowerment? V *Bioetich. An anthology*, ur. Helga Kuhse in Peter Singer, 90–99. Oxford: Blackwell Publishing.
21. Ragone, Helena. 1996. Surogate Motherhood and American Kinship. *American Ethnologist* 23 (2). Dostopno prek: <http://anthropology.msu.edu/anp201-us14/files/2011/06/201-4-Surrogate-Motherhood-and-American-Kinship-by-Helena-Ragone.pdf> (23. julij 2017).
22. Repinc, Barbara. 2001. Neplodnost kot tržno blago. *Delta* (1–2): 57–88.
23. Rivkin-Fish, Michele. 2013. Conceptualizing Feminist Strategies for Russian Reproductive Politics: Abortion, Surrogate Motherhood, and Family Support after Socialism. *Journal of Women in Culture and Society* 38 (3): 569–593.
24. Roy, Modhumita. 2010. *Esej o razredu, spolu in kulturi*. Ljubljana: Založba/*c.f.
25. Shaw, Rhonda. 2008. Rethinking Reproductive Gifts as Body Projects. *Body & Society* 15 (47): 11–28.
26. Salecl, Renata. 2012. Zamrznjeno materinstvo. *Delo*, 5. februar. Dostopno prek: <http://www.delo.si/zgodbe/sobotnapriloga/zamrznjeno-materinstvo.html> (6. februar 2017).
27. Shapiro, Julie. 2014. For a feminist considering surrogacy, is compensation really the key question? *Washington Law Review* 89: 1345–1375.
28. Surrogate Motherhood. 2012. *The History of Surrogacy*. Dostopno prek: http://www.modernfamilysurrogacy.com/page/surrogacy_history (2. julij 2017).
29. Surrogate Mothers. 2012a. *Walking Down The Path Of Surrogacy From Ancient Times To Now!* Dostopno prek: <http://www.surrogatemothers.org/walking-down-the-path-of-surrogacy-from-ancient-times-to-now> (13. februar 2017).

30. --- 2012b. *History Of Surrogacy – When And Where Did It All Begin!* Dostopno prek: <http://www.surrogatemothers.org/history-of-surrogacy-when-and-where-did-it-all-begin> (13. februar 2017).
31. Štok, Katja. 2012. Kupiti otroka za 70.000 dolarjev? *Val 202*. Dostopno na: <https://val202.rtvsllo.si/2012/06/nadomestno-materinstvo-bi-kupili-otroka-za-70-000-dolarjev/> (6. februar 2017).
32. Štrukelj, Nika. 2014. *Sociološki vidiki nadomestnega materinstva*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
33. Švab, Alenka. 2005. Sprejeti med prijatelji, zavrnjeni v družbi – istospolna partnerstva v Sloveniji. *Družboslovne razprave* 21 (49/50): 149–151.
34. Teman, Elly. 2009. Embodying Surrogate Motherhood: Pregnancy as a Dyadic Body-project. *Body & Society* 15 (47): 52–56.
35. Thomas Pinkerton: The San Diego surrogacy case. 2001. *CNN*, 15. avgust. Dostopno prek: <http://edition.cnn.com/2001/COMMUNITY/08/15/pinkerton/> (25. avgust 2017).
36. Urek, Mojca. 2005. Lezbične in gejevske družine v Sloveniji: implikacije za socialno delo. *Družboslovne razprave* 21 (49/50): 155–174.
37. *Ustava Republike Slovenije* (URS). Ur. l. RS 33/1991-I. Dostopno prek: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/1991-01-1409/ustava-republike-slovenije> (15. marec 2017)
38. Weber, Nana. 2012a. Dileme nadomestnega materinstva. *Pravna Praksa: časopis za pravna vprašanja* 31 (44): 15–17.
39. --- 2012b. (Ne)izvedljivost nadomestnega materinstva. *Pravnik: revija za pravno teorijo in prakso* 67 (11/12): 889–919.

40. --- 2012c. Kako obiti neplodnost. *Pravna praksa, časopis za pravna vprašanja* 31 (36): 19–20.
41. --- 2012č. Nadomestno materinstvo. *Narobe*. 18. oktober. Dostopno prek: <https://narobe.si/nadomestno-materinstvo/> (23. julij 2017).
42. Williams–Jones, Bryn. 2002. Comercial Surrogacy and the Redefinition of Motherhood. *The Journal of Philosophy, Science and Law* 2. Dostopno prek: <http://jpsl.org/archives/commercial-surrogacy-and-redefinition-motherhood/> (20. avgust 2017)
43. Women Action Group. 1989. *Arkansas Has Become a Magnet for Surrogacy Parenting - Including Gay Surrogacy*. Dostopno prek: <http://www.wpaag.org/Surrogacy%20Law%20in%20AR%20magnet%20for%20gay%20surrogacy.htm> (15. julij 2017).
44. *Zakon o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo* (ZZNPOB). Ur. l. RS 70/00. Dostopno prek: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO2518> (15. marec 2017)
45. *Zakon o zdravstvenih ukrepih pri uresničevanju pravice do svobodnega odločanja o rojstvu otrok* (ZZUUP). Ur. l. RS 11/1977. Dostopno prek: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO408> (15. marec 2017)
46. Zaviršek, Darja. 2013. Folikli, transferji, zamrznjenčki: Reprodiktivne izbire in nove etične dileme. *Annales* 23 (2): 377–387.
47. Zdravstveniodgoj. 2014. *Surogat majčinstvo – mednarodna trgovina velikih razmjera*. Dostopno prek: <http://zdravstveniodgoj.com/news/surogat-majcinstvo-me-unarodna-trgovina-velikih-razmjera> (19. julij 2017).
48. Ziegler, Stacy. 2005. *Pathways to Parenthood, The Ultimate Guide to Surrogacy*. Boca Raton, Florida: Brown Walker Press.

49. Župan, Mirela, Vjekoslav Puljko in Marko Sukačič. Međunarodni ugovori o zamjenskom majčinstvu. *Pravni vjesnik* 29 (2): 7–19.

11 PRILOGA

Priloga A: Anketni vprašalnik

Pozdravljeni,

sem Anita Kos Marijan, študentka Fakultete za družbene vede, in pripravljam magistrsko delo z naslovom »Nadomestno materinstvo – med izrabo telesa v tržne namene in altruističnim dejanjem«.

Namen raziskave je ugotoviti, kako so ženske in moški v Sloveniji ozaveščeni o pojmu nadomestnega materinstva, kakšno je njihovo stališče do instituta nadomestnega materinstva ter kakšne oblike nadomestnega materinstva bi bile sprejemljive (če sploh). Vaše sodelovanje je za raziskavo ključno, saj lahko le z vašimi odgovori dobimo vpogled glede splošnega stališča v Sloveniji na zgoraj omenjeno temo. Anketa je anonimna, za izpolnjevanje boste potrebovali približno 5 minut časa. Zbrani podatki bodo obravnavani strogo zaupno in analizirani na splošno (in nikakor na ravni posameznika). Uporabljeni bodo izključno za pripravo magistrskega dela.

Za vaše sodelovanje se vam prijazno zahvaljujem.

Anita Kos Marijan

Sklop A: Socio-demografska vprašanja

Prosim, označite vaš spol.

- Moški
- Ženska

Prosim, na črto napišite letnico svojega rojstva.

Kakšna je vaša najvišja dokončana izobrazba?

- (Ne)dokončana osnovna šola
- Poklicna šola

- Srednja šola
- Visokošolski program
- Univerzitetna izobrazba
- Magisterij, doktorat

Kakšen je vaš zaposlitveni status?

- Brezposeln/-a
- Zaposlen/-a
- Gospodinja
- Upokojenec/-ka
- Drugo:_____

Kakšen je vaš zakonski status?

- Poročen/-a, z otroki
- Poročen/-a, brez otrok
- Živim v izvenzakonski skupnosti, z otroki
- Živim v izvenzakonski skupnosti, brez otrok
- Ločen/-a
- Drugo:_____

Sklop B: Želja po otroku

Prosim, ocenite, koliko vam je v življenju pomembno, da imate otroka. Pri odgovoru ocena 1 pomeni – zelo pomembno – in ocena 5 – sploh mi ni pomembno.

Zelo pomembno 1 2 3 4 5 sploh ni pomembno

Prosim, ocenite, koliko vam je v življenju pomembno, da imate biološkega otroka. Pri odgovoru ocena 1 pomeni – zelo pomembno – in ocena 5 – sploh mi ni pomembno

Zelo pomembno 1 2 3 4 5 sploh ni pomembno

V tabeli spodaj je navedeno več trditev o možnostih, kako uresničiti željo po otroku. Prosim, vsako trditev ocenite na lestvici od 1 do 5, kjer ocena 1 pomeni sploh se ne strinjam in ocena 5 pomeni popolnoma se strinjam.

	Sploh se ne strinjam		Popolnoma se strinjam
a) Če otroka ne bi mogel/-a spočeti po naravni poti, bi poskusil/-a s pomočjo postopkov oploditve z biomedicinsko pomočjo (OBMP).	1	2 3 4	5
b) Če otroka ne bi mogel/-a spočeti po naravni poti, bi ga posvojila, vendar samo iz Slovenije.	1	2 3 4	5
c) Če otroka ne bi mogel/-a spočeti po naravni poti, bi ga posvojila tudi iz tujine.	1	2 3 4	5
d) Če otroka ne bi mogel/-a spočeti po naravni poti, bi poiskala nadomestno mater, ki bi nama ga rodila.	1	2 3 4	5
d) Če otroka ne bi mogla spočeti po naravni poti, bi se sprijaznil/-a in živel/-a brez njega.	1	2 3 4	5

Sklop C: Institut nadomestnega materinstva

Nadomestno materinstvo je eden izmed načinov, kako obiti neplodnost oziroma kako lahko do otrok pridejo tudi istospolni partnerji, posameznice in posamezniki. Poznamo dva načina nadomestnega materinstva, in sicer gestacijsko nadomestno materinstvo, kjer genetski material prispevata oba nameravana starša, in tradicionalno nadomestno materinstvo, pri katerem genetski material prispevata eden od partnerjev in nadomestna mati. Prosim, ocenite oba načina nadomestnega materinstva. Pri odgovoru pomeni ocena *popolnoma sprejemljiva oblika pomoči* in ocena 5 *popolnoma nesprejemljiva oblika pomoči*.

	Popolnoma sprejemljiva oblika pomoči		Popolnoma nesprejemljiva oblika pomoči
a) Gestacijsko nadomestno materinstvo	1	2 3 4	5
b) Tradicionalno nadomestno materinstvo	1	2 3 4	5

Če bi izbrali nadomestno mater (gestacijsko ali tradicionalno) kot način, kako dobiti otroka, kje bi iskali potencialno oziroma primerno kandidatko?

- Med sorodnicami (mama, sestra, itd.) ali bližnjimi prijateljicami.
- Nepoznano žensko, ki bi ustrezala vsem vašim kriterijem, vendar ne bi živela v vaši neposredni bližini.
- Poiskali bi žensko z ustreznimi lastnostmi, vendar iz tujine (npr. iz ZDA).
- V postopku bi kot posrednika najeli agencijo za urejanje dogovorov med nameravanimi starši in nadomestno materjo
- Drugo: _____

V nadaljevanju vas prosim, da pomislite, kakšne lastnosti bi si želeli, da ima ženska, ki bi jo izbrali za nadomestno mater. V kolikšni meri bi vsaka navedena lastnost veljala v vašem izboru. Vsako lastnost ocenite na lestvici od 1 do 5, kjer ocena 1 pomeni *ni pomembno* in ocena 5 pomeni *zelo pomembno*.

	Sploh pomembno	ni	Zelo pomembno
Mlada ženska	1	2 3 4	5
Zdrava	1	2 3 4	5
Izobražena	1	2 3 4	5
Istega verskega prepričanja	1	2 3 4	5
Iste rase	1	2 3 4	5
Iz istega kulturnega okolja	1	2 3 4	5
Iste nacionalnosti	1	2 3 4	5
Že ima svoje otroke	1	2 3 4	5
Ima podoben izgled oziroma vizuelne lastnosti kot moj partner/-ica ali kot jih imam sam/-a	1	2 3 4	5
Ima urejen ekonomski status	1	2 3 4	5
Se je pripravljena za čas nosečnosti preseliti k meni ali v mojo neposredno bližino	1	2 3 4	5
Je pripravljena v času nosečnosti skrbeti zase pod mojimi pogoji (prehrana, gibanje, počitek, pregledi, itd.)	1	2 3 4	5
Pripravljena je ohraniti stik z družino tudi po porodu	1	2 3 4	5

Ali bi kdaj bili v vlogi nadomestne matere? Moški odgovorite v smislu, če bi se strinjali, da bi to vlogo imela vaša partnerka.

- Da, ampak samo za svoje sorodnice in najbližje prijatelje.
- Da, ampak samo, če para ne bi poznal/-a.
- Ne, tega ne bi mogel/-a narediti za nikogar.
- Drugo: _____

Če ste odgovorili, da bi bili v vlogi nadomestne matere, vas prosim, da navedete glavni razlog, zakaj bi bili pripravljeni na tak dogovor.

- Ker razumem stisko para, ki ne more imeti otrok in bi mu želel/-a pomagati.
- Ker bi tako naredil/-a nekaj nevsakdanjega in bi se počutil/-a posebno.
- Ker bi pomagal/-a paru, hkrati pa tudi dobro zaslužil/-aa za svoje usluge.
- Drugo: _____

Če ste odgovorili, da vloge nadomestne matere ne bi nikoli sprejeli, vas prosim, da navedete glavni razlog, zakaj tega ne bi storili.

- Po rojstvu bi se težko ločil/-a od otroka.
- Strah, da bi se nameravana starša premislila in otroka ne bi želela.
- Strah pred kritikami ljudi in okolice, v kateri živim.
- Drugo: _____

Dejstvo je, da je po ocenah Kliničnega centra za reprodukcijo v RS neploden vsak sedmi par. Zagovorniki nadomestnega materinstva menijo, da bi z dopustitvijo nadomestnega materinstva pripomogli k uresničevanju ustavne pravice do svobodnega odločanja o rojstvih (zaželenih) otrok. Na področju slovenske zakonodaje pri vprašanju nadomestnega materinstva pa je (trenutno) tako, da čeprav ga izrecno ne prepoveduje, ga v praksi ni mogoče izvesti, saj Zakon o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo (ZZNNPOB) in Kazenski zakonik (KZ-1) prepovedujeta biomedicinsko pomoč pri izvajanju tega. Glede na navedeno vas prosim, da odgovorite na spodaj navedena vprašanja.

- Ali ste vedeli na kakšen način je v RS zakonsko urejeno vprašanje nadomestnega materinstva?

- Prosim, napišite, kako si vi razlagate zgoraj navedeno pravno ureditev tega področja.

- Ali se vam zdi obstoječa pravna ureditev tega vprašanja v RS ustrezna in učinkovita? Prosim napišite razlog/-e, zakaj da ali ne.

- Navedite vsaj eno spremembo, ki bi bila po vašem mnenju potrebna in učinkovita pri slovenski zakonodaji na področju nadomestnega materinstva.

V nadaljevanju navajam več trditev, ki se nanašajo na prepričanja glede nadomestnega materinstva. Vsako trditev ocenite na lestvici od 1 do 5, kjer ocena 1 pomeni *sploh se ne strinjam* in ocena 5 pomeni *popolnoma se strinjam*.

	Sploh se ne strinjam		Popolnoma se strinjam
Četudi je genetski material od nameravanih staršev, se vseeno naredi vez med otrokom in nadomestno materjo.	1	2 3 4	5
Sporen je status starševstva, kjer so pri spočetju kot potencialni starši prisotne 3 osebe (nameravana starša + nadomestna mati).	1	2 3 4	5
Tak način spočetja lahko negativno vpliva na otrokovo identiteto.	1	2 3 4	5
Podpora nadomestnemu materinstvu je podpora istospolnih partnerjev/-ic ali posameznika/-ce, da ima/-jo otroke.	1	2 3 4	5
Nadomestno materinstvo bi lahko obravnavali kot del postopka zdravljenja neplodnosti.	1	2 3 4	5
Neplodnost vsaj enega od parov (heteroseksualnega/homoseksualnega) bi morala biti pogoj	1	2 3 4	5

za odobritev take vrste pomoči.			
Nadomestno materinstvo povzroča izkoriščanje ženske reprodukcijske sposobnosti v tržni namen.	1	2 3 4	5
Rezultat komercialno usmerjenega nadomestnega materinstva je trgovanje z otroki (baby selling) – otroci dobijo status blaga.	1	2 3 4	5
Plačano nadomestno materinstvo je možno enačiti z obliko ženske prostitucije.	1	2 3 4	5
Pri postopku oziroma pogodbi o nadomestnem materinstvu je sprejemljivo plačilo stroškov zdravstvene oskrbe in prevoznih stroškov ter razumno nadomestilo za odsotnost od dela nadomestne matere.	1	2 3 4	5
Nadomestno materinstvo lahko obstaja zgolj kot altruistično dejanje, torej popolnoma brezplačno.	1	2 3 4	5

Če imate v zvezi z anketo oziroma temo dodatno mnenje ali komentar, vas prosim, da ga napišite.

Zahvaljujem se vam za vaš čas in odgovore. V kolikor imate kakršna koli vprašanja ali čas, da bi z vami opravila tudi krajši intervju na to temo, me lahko kontaktirate na telefonski številki 040 172 662 ali po e-pošti: anita.kos@gmail.com.